

Ostvarenje suvremene hrvatske države s osvrtom na Istru

Bilić, Doris

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:471226>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

**SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ODSJEK ZA POVIJEST**

Doris Bilić

**OSTVARENJE SUVREMENE HRVATSKE DRŽAVE S OSVRTOM NA
ISTRU**

Diplomski rad

Pula, 2015.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ODSJEK ZA POVIJEST

Doris Bilić

OSTVARENJE SUVREMENE HRVATSKE DRŽAVE S OSVRTOM NA
ISTRU

Diplomski rad

JMBAG: 0140010288, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Predmet: Ostvarenje suvremene Hrvatske države

Mentor: prof. dr. sc. Nevio Šetić

Pula, srpanj 2015.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Doris Bilić, kandidatkinja za magistru povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica:

U Puli, 06. srpanj 2015.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. NEKI POKAZATELJI PRILIKA U HRVATSKOJ NEPOSREDNO NAKON DRUGOGA SVJETSKOGRATA.....	5
2.1. O PROCESU RASPADA SFRJ-A.....	11
3. RAĐANJE NOVE DRŽAVE	17
3.1. STVARANJE STRANAKA.....	17
3.2. STVARANJE HRVATSKE DEMOKRATSKE ZAJEDNICE I NJEZINI CILJEVI ..	18
3.3. STAJALIŠTA SABORA SR HRVATSKE	21
3.4. KOREKCIJE USTAVA SR-A HRVATSKE I DONOŠENJE USTAVA REPUBLIKE HRVATSKE.....	24
4. FRANJO TUĐMAN (1922.–1999.).....	25
5. PROGLAŠENJE SAMOSTALNE HRVATSKE DRŽAVE.....	32
6. DOMOVINSKI RAT	37
6.1. „BLJESAK“ I „OLUJA“	57
6.2. MEĐUNARODNO PRIZNANJE	60
7. ISTRA UDEMOKRATSKIM PROMJENAMA	62
7.1. PRILIKE U ISTRI TIJEKOM MODERNOG I SUVREMENOG RAZDOBLJA	62
7.2. POČECI SUVREMENIH PROMJENA U ISTRI.....	67
7.3. POLITIČKE PRILIKE U ISTRI NA POČETKU DEMOKRATSKIH PROMJENA PREMA PISANJU GLASA ISTRE	68
7.3.1. PISANJE GLASA ISTRE 1990. GODINE.....	68
7.3.2. PISANJE GLASA ISTRE 1991. GODINE.....	69
7.3.3 PISANJE GLASA ISTRE 1992. GODINE.....	74
7.3.4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA NA TEMELJU PISANJA GLASA ISTRE (1990. – 1992.).....	77
8. ZAKLJUČAK	79
9. PRILOZI.....	82
10. LITERATURA I IZVORI.....	86
11. SAŽETAK.....	88
12. SUMMARY	89

1. UVOD

Krajem preposljednjeg i posljednjeg desetljeća 20. st. dogodile su se velike promjene na političkoj karti Europe. Došlo je do sloma postojećih socijalističkih sustava i do rasula triju višenacionalnih socijalističkih država: Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR-a), Čehoslovačke Socijalističke Republike (ČSSR-a) i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ-a).

Nekoliko je osnovnih ciljeva ovoga rada. Nastojat ću opisati i objasniti utjecaj i prilike nastanka te sam nastanak suvremene i samostalne hrvatske države. Pokušat ću sažeto prikazati političke, gospodarske i društvene prilike u Jugoslaviji te njezin raspad koji je značio rađanje novih država: Republike Slovenije, Republike Makedonije i Republike Bosne i Hercegovine, Republike Srbije, a naposljetku i Republike Crne Gore koja 2006. godine proglašava neovisnost. Raspad Jugoslavije značio je i ostvarenje „tisućljetnog sna Hrvata“, a to je samostalna Hrvatska.

Danas, kada imamo samostalnu i suverenu državu, doista se nameće pitanje poznavanja procesa koji su do toga doveli te određivanja njihovih točnih uzročno-posljedičnih odnosa. Pitanje je zanimljivo ne samo zato što se to pitanje odnosi na Hrvatsku i raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije nego i općenito kad se radi o govoru o novim nacionalnim državama u Europi. Nakon pada Berlinskog zida 1989. i ponovnog ujedinjenja Njemačke 1990., potom raspada Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR-a) 1991. odnosno nakon sloma komunizma i nakon raspada blokovske podjele svijeta, nastale su nove države u Europi i Aziji. Nastojat ću prikazati put do samostalnosti koji je bio vrlo težak, ali uspješan i koji je obilježila agresija na Hrvatsku, tj. Domovinski rat iz kojega je Hrvatska izašla kao pobjednik. Kada govorimo o raspadu Jugoslavije, za koji mnoge analize naglašavaju važnost Titove smrti, moramo reći kako je Titovom smrću postalo jasno kako dolazi kraj jednog razdoblja i počinje drugo, kako za Hrvatsku tako i za ostale zemlje koje su bile u sastavu socijalističke Jugoslavije.

No prije nego što su dotaknute teme iz devedesetih godina prošloga stoljeća, koje su bile ključne za uspostavu samostalne i neovisne države Hrvatske, osvrnula sam se na prilike u Hrvatskoj neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. Osvrnula sam se na propast Nezavisne Države Hrvatske (NDH-a) i obnovu Jugoslavije, na vlast Komunističke partije (KP-a), koja je uspjela nametnuti svoju diktaturu kroz progone članova nekomunističkih stranaka i svećenika,

uz česta uhićenja, prisilni rad, pa i preseljenja sumnjivih, što je bilo obilježje svih komunističkih režima. „Započeo je progon katoličkih svećenika u Hrvatskoj i sustavni pritisak na sve religije u tadašnjoj višenacionalnoj multikonfesionalnoj Jugoslaviji.“¹ Tijekom 40-ih godina zaredala su se suđenja za ratne zločine. Dogodile su se i demografske promjene u Hrvatskoj na koje su utjecala iseljenja ili protjerivanja Nijemaca i Talijana, ponajviše iz Slavonije i Istre. Spomenut ću i akcije koje je vlast poduzela, a bile su nužne nakon rata zbog materijalnih razaranja. To su sljedeće: osnivanje petogodišnjih planova i omladinskih akcija, agrarna reforma, razvijanje turizma, uvođenje obaveznog osmogodišnjeg školovanja te rješavanje sporova oko granica. Zatim ću spomenuti događaje 1971. godine, nakon kojih je postalo jasno da je hrvatski narod od sječe Hrvatskoga proljeća 1. i 2. prosinca 1971. godine dosta rastrojen, razoren, obezglavljen te da u teškom i tragičnom razdoblju hrvatske šutnje nije mogao sustavno, stvaralački-nadahnuo i operativno-pragmatično izgrađivati svoju stvaralačku, demokratsku, političku i nacionalnu strategiju i politiku preokreta. „Pokret hrvatskih sveučilištaraca bio je ključna komponenta u dinamizaciji Hrvatskoga proljeća i borbe za samostalnu demokratsku RH i položaj mlade, studentske generacije u 'novoj Hrvatskoj' koja će biti oslobođena od okova velikosrpske okupacije i koja će na novi način otkriti, profilirati i razvijati svoje nacionalne, stvaralačke i ukupne vrijednosti, energije, institucije, kao i postići novo ujedinjenje hrvatskog naroda u Hrvatskoj, BiH, Jugoslaviji i na svjetskoj razini.“²

Pod naslovom *O procesu raspada SFRJ* dotaknute su teme kao što je strogo centralizirano jugoslavensko gospodarstvo, a zatim i način na koji je funkcionirao turizam u Hrvatskoj. Funkcionirao je tako da su hoteli gdje su boravili gosti bili u vlasništvu banaka i poduzeća sa sjedištem u Beogradu, gdje je i odlazio novac zarađen od turizma, dok se promet odvijao duž jadranske obale. Spomenuta je činjenica da je Jugoslavija zemlja koja je 70-ih godina 20. stoljeća imala oko 4.000 političkih zatvorenika i brojnu političku emigraciju, kao i činjenica da su 1973. godine, kada je izglasan stroži Zakon o tisku, ograničena prava i slobode građana. U svibnju 1980. godine umire Josip Broz Tito, a njegova smrt je, između ostalog, otvorila proces daljnje, još konkretnije i opasnije koncentracije, dinamizacije i profilacije velikosrpskih snaga. Jugoslavija zapada u još dublju gospodarsku i političku krizu, a u njoj

¹ Igor Dekanić, *Demokratizacija Hrvatske*, Uspjesi i kompleksi suvremene Hrvatske politike, Prometej, Zagreb, 2004., 25.

² Marko Veselica, *Uskrsnuće republike Hrvatske od 1990. do Bljeska i Oluje 1995. godine*, Prilog: Članci i intervjui 1990. – 2003., Graphis, Zagreb, 2005., 102.

nije bilo osobe koja je imala toliki autoritet da bi zamijenila Tita. „Kardelj, reformator i arhitekt sustava samoupravljanja, autor jugoslavenskih ustava i programa Saveza komunista Jugoslavije (SKJ-a), umro je 10. veljače 1979. godine.“³ Potom, kao što je već spomenuto, 4. svibnja 1980. umire Josip Broz Tito te naposljetku 16. siječnja 1983. Vladimir Bakarić, političar koji je gotovo četiri desetljeća službeno ili neslužbeno bio na čelu NR Hrvatske (od 1963. SR Hrvatske). Politička i ekonomska agonija jugoslavenske federacije trajala je čitavo desetljeće. Agoniju je popratilo postupno zaoštavanje nasilja uz sve očitiju spremnost Jugoslavenske narodne armije (JNA) na uporabu sile koja se u prvom redu iskazala u brutalnom gušenju pobune kosovskih Albanaca od proljeća 1989. godine. JNA je podržavala pobunjene hrvatske Srbe od ljeta 1990. te je izašla s tenkovima na ulice Beograda kako bi zaštitila režim Slobodana Miloševića od opozicije u proljeće 1991. Početkom tog ljeta situacija je postala još ozbiljnija. Proglašenje nezavisnosti Slovenije i Hrvatske 25. lipnja 1991. pokrenulo je intervenciju JNA-e u Sloveniji. Sudar Jugoslavenske armije s odlučnim snagama slovenske Teritorijalne obrane doveo je rat na granice Europske zajednice dok je Jugoslavija tijekom tog ljeta i jeseni tonula u kaos.

Nadalje pišemo o razdoblju kada su hrvatski političari i narod uvidjeli kako se počinju stvarati uvjeti i prilike za stvaranje samostalne hrvatske države. Devedesetih godina 20. stoljeća glavna je tema u hrvatskoj javnosti pratila položaj Hrvatske u Jugoslaviji, njezina prošlost i budućnost, nesloboda i progoni njezinih građana, zajedno s njihovom nacionalnom svijesću. Prvi višestranački izbori jasno su pokazali da građani Hrvatske žele promjene. Izbori su bili demokratski i slobodni te su u Hrvatskoj izazvali dotad neviđen interes i politizaciju naroda, uključujući i onaj dio iseljene Hrvatske. U to vrijeme birači nisu padali na imena, titule, zasluge, prestiž, čak ni žrtve, nego su dominantno prihvatili jedan program, jednu ideju i jednu stranku. Na tim je izborima uvjerljivo pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Činjenica je da se među Hrvatima u Jugoslaviji, i u onoj staroj monarhističkoj i u novoj socijalističkoj, godinama skupljala određena frustracija i nezadovoljstvo. Događalo se da je sama uporaba pridjeva „hrvatski“ ili imenice „Hrvatska“ pjevanje jedne hrvatske pjesme, budnice, ljudima donosilo nezamislive teškoće. S druge se strane u to vrijeme pojavila opasnost Miloševićevog imperijalizma koja je definitivno homogenizirala hrvatski narod i razvila u njemu osjećaj ponosa i obrane.

³ *Radionica za suvremenu povijest*, Istraživanja diplomanata pulskog sveučilišta 2011-2013, Srednja Europa, Pula - Zagreb, 2013., 166.

Potom slijedi sažeti tekst prvom hrvatskom predsjedniku, Franji Tuđmanu. Franjo Tuđman je izdvojen u posebno poglavlje jer je upravo on imao veliku i važnu ulogu u ostvarenju tisućljetnog sna Hrvata, a to je vlastita država koja je samostalna, demokratska i međunarodno priznata. S pojavom Franje Tuđmana na javnoj i političkoj sceni tijekom demokratskih promjena započelo je završno razdoblje hrvatske nacionalne integracije konkretnom uspostavom/obnovom hrvatske države – Republike Hrvatske. Predsjednik dr. Franjo Tuđman ušao je u demokratsku i političku borbu za modernu Hrvatsku krajem 80-ih godina prošloga stoljeća u svojoj 67/68. godini života. Bio je čovjek s iskustvom i znanjem te je razumio povijesne, političke i društvene prilike u Hrvatskoj, Jugoslaviji, Europi i svijetu, a osobito u pogledu rješenja hrvatskoga nacionalnog pitanja.⁴

Nadalje u radu slijedi naslov *Domovinski rat* pod kojim se govori o bojištima, opisuje dvije najvažnije ratne operacije, „Bljesak“ i „Oluja“, te međunarodno priznanje Hrvatske. Republika Srbija i Crna Gora, bivša Jugoslavenska armija i neregularne srpsko-crnogorske jedinice napadaju Hrvatsku, što je rezultiralo okupacijom djela suvremenog teritorija i Domovinskim ratom. Za Hrvatsku je to značilo sukob, odnosno napad naroda s kojime je živjela u zajedničkoj državi. Naime Srbi i Hrvati zajedno su živjeli i u prvoj Jugoslaviji od 1918. godine i u drugoj od 1945. godine, a to podrazumijeva zajedničko pohađanje škole kao djeca, međusobno sklapanje brakova, zajednički rad u poduzećima, odsluživanje vojnih rokova itd. Bilo je to vrlo teško razdoblje za hrvatski narod, a najteže za ljude koji su se našli u situaciji da brane svoju kuću, svoju obitelj, za ljude koji su morali napustiti svoje domove i svoj zavičaj. Iz rata je ostao niz razorenih sela i gradova, uništeno gospodarstvo, uništena djetinjstva, poremećene emocije. Tijekom trajanja Domovinskoga rata u razdoblju od 1991. do 1995. izgubile su život 20.752 osobe. Od toga na području pod nadzorom hrvatske vlasti 15.273, a pod nadzorom Srba 5.479 vojnika i civila.⁵ Izgubljeni ljudski životi su najdragocjeniji i najbolniji gubici za ožalošćene obitelji, ali i za čitavu domovinu.

Godine 1918. dolazi do raspada Austro-Ugarske Monarhije. Teritorij Istre je okupirala Kraljevina Italija, a zatim se fašizam nametnuo kao dominantna politička snaga. „U

⁴ Nevio Šetić, Franjo Tuđman i Istra, Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu 10. i 11. prosinca 2009., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., 409.

⁵ Nevio Šetić, *Ostvarenje suvremene hrvatske države*, Od pojave višestranačja 1989. od nastanka samostalne, međunarodno priznate i teritorijalno cjelovite Republike Hrvatske, Geaidea, Sveučilište Jurja Dobrile Pula 2013., 315.

vrijeme talijanske vladavine u Istri hrvatskom slovenskom pučanstvu su uskraćene osnovne ljudske slobode, sloboda govora, dogovora i sastajanja, ukinule su se hrvatske i slovenske škole, zatvorile čitaonice, kulturna društva i kreditno-novčarske institucije, a progonili su kako smo vidjeli i hrvatski kler.⁶ Tijekom Drugoga svjetskog rata Istra je priključena Hrvatskoj i zajedno s njom nalazi se u sastavu FNRJ-a/SFRJ-a. U ovom diplomskom radu posebnu sam pažnju pridala političkim prilikama u Istri tijekom Domovinskoga rata i rađanju nove države na temelju pisanja *Glasa Istre*, dnevnih novina koje su počele izlaziti u srpnju 1943. godine kao glasilo Narodnooslobodilačke fronte za Istru. Prvo su izlazile kao mjesečnik, pa tjednik i dvotjednik, a od 1969. kao dnevnik. To su novine koje su glavni tiskani izvor informacija o Istri te najutjecajniji i najprodavaniji dnevni listu hrvatskome dijelu poluotoka.⁷ Tim istraživanjem te općim zaključkom završavam ovaj rad.

2. NEKI POKAZATELJI PRILIKA U HRVATSKOJ NEPOSREDNO NAKON DRUGOGA SVJETSKOGRATA

Po završetku Drugoga svjetskog rata Hrvatska se našla u okviru Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), koja je od 1963. godine preimenovana u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ), a nju je uz SR Hrvatsku činilo pet nacionalnih republika: SR Slovenija, SR Srbija, SR Crna Gora, SR Bosna i Hercegovina i SR Makedonija. Dva najbrojnija naroda u u FNRJ-u/SFRJ-u bili su Srbi i Hrvati.

Partizanske su jedinice prvih dana mjeseca svibnja 1945. godine počele ulaziti u Zagreb. Pripadnici bivše vlasti i mnogi civili nisu dočekali novu vlast bojeći se represije, već su preko Slovenije pokušali pobjeći u Austriju kako bi se predali Britancima. Bili su to dani rasula za NDH koji su značili početak revolucionarnog, pobjedničkog i osvetničkog zanosa partizana. Naime znalo se da se Hitler ubio i da je sovjetska vojska ušla u Berlin. Samim se time znalo da je Drugi svjetski rat gotov i da je za pripadnike bivše vlasti izgubljen, pa su krenuli na put na kojem je bilo već oko 40.000 njemačkih vojnika, manji broj slovenskih kolaboracionista i civila te srpskih i crnogorskih četnika i civila. „Koliko je točno bilo vojnika

⁶ Darko Dukovski, *Rat i mir istarski*, Model povijesne prijelomnice 1943. 1955., C.A.S.H. PULA, 27.

⁷ Igor Duda, *Glas Istre*, Istarska enciklopedija, Zagreb, 2004., 259.

i civila, ne zna se točno, jer su emigrantski krugovi težili uvećavanju brojki, dok je komunistička literatura o tome šutjela ili bila sklona njihovu umanjivanju.⁸ Britanci su najveći dio ustaških i domobranskih snaga predali partizanima, a oni koji su zaostali, u tom trenutku još na teritoriju Slovenije, shvaćali su da su opkoljeni te su pokušali pobjeći prema granici. Bile su to teške borbe s mnoštvom stradalih na obje strane. Većina vojnika i civila našla se pod nadzorom jugoslavenske vojske, odnosno partizana. Neki od važnijih zarobljenika izdvojeni su i odvedeni u zatvore te im je potom legalno suđeno, ali je dio povratnika ubijen odmah, a dio duž tzv. Križnog puta kojim su bili pješice sprovedeni u različite krajeve Jugoslavije. I nakon ove akcije kada je rat već bio gotov stradao je zasad neutvrđen broj ljudi i u Hrvatskoj i u drugim jugoslavenskim republikama. Komunistička represija bila je povezana i s religijom. Omalovažavanje i obespravljenje vjerskih zajednica bio je sastavni dio uvođenja novoga poretka u Jugoslaviji.⁹ Odnos prema Katoličkoj Crkvi bio je takav da su je prvo optuživali za suradnju s neprijateljskom vlašću, a potom za to da je instrument klasnog neprijatelja koji zlorabi vjerske osjećaje i ugrožava narodnu vlast. U „obračunu s narodnim neprijateljem“ nekoliko je stotina svećenika i redovnika ubijeno ili je umrlo u neljudskim uvjetima (prema poslijeratnim podacima Crkve, njih točno 383), neke su crkve uništene, a sjemeništa i samostani zatvoreni. U veljači 1945. pripadnici partizanskog odreda ubili su u Širokom Brijegu u zapadnoj Hercegovini dvanaest profesora tamošnje franjevačke gimnazije, a kasnije još desetak franjevac.¹⁰ Vrhunac obračuna s tzv. narodnim neprijateljima dogodio se 1946. godine. U Beogradu je na smrt osuđen četnički general Draža Mihajlović. Iste godine sudilo se i zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu koji je optužen za „djelovanje protiv naroda i države“ na 16 godina zatvora i prisilnog rada te 5-godišnji gubitak političkih i građanskih prava. U siječnju 1948. dva mjeseca prije nego što je Titov sukob sa Staljinom izašao u javnost, Andrija Hebrang degradiran je na položaj ministra lake industrije te je to ujedno bio i početak njegova pada. U travnju je stavljen u kućni pritvor, a u svibnju isključen iz Komunističke partije. Za to je vrijeme Aleksandar Ranković pokrenuo slučaj kako bi Hebranga prikazao kao dvostrukog ustaškog agenta zavrbovanog 1942. dok je u vrijeme NDH bio zatočen u Staroj Gradiški. U srpnju 1948. neposredno nakon isključenja

⁸ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2003., 304 - 305.

⁹ Ludwig Steindorff, *Povijest Hrvatske*, Od srednjeg vijeka do danas, Naklada Jesenski i Turk, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2006., 196.

¹⁰ *Hrvatska povijest...* (8), 307.

KP-a Jugoslavije iz Kominforma, sudbina Andrije Hebranga bila je zapečaćena kada je Vladimir Bakarić izjavio da Partija istražuje Hebrangove ustaške veze. Naime Andrija Hebrang otada zauvijek nestaje iz javnosti.¹¹ Otada je tišina prekrila njegovu sudbinu sve do 1952. kada se, tipično za komunističku literaturu, neuvjerljivo pokušava dokazati da je Hebrang izvršio samoubojstvo. No gotovo je sigurno da je Hebrang tajno ubijen i da su se vlasti bojale osigurati mu onakvo suđenje kakvo su omogućili Stepincu. Kako je vladajući režim izopačeno shvaćao prošlost svjedoči i samo uklanjanje spomenika bana Josipa Jelačića sa zagrebačkoga trga u srpnju 1947. godine. Veliki je broj ljudi morao otići ili je svojevoljno pobjegao iz Jugoslavije i Hrvatske. Iz Hrvatske je otišlo oko 90.000 etničkih Nijemaca¹² a Talijani u Istri doživjeli su sličnu sudbinu. Službena iseljenja (optacije) događaju se 1947. i 1948. godine i traju sve do 1954–1955. godine, pri čemu se iseljenici, tzv. optanti, odriču svoje nepokretne imovine i prava na povratak. Iseljavaju se i Hrvati (i Slovenci) iz političkih, nacionalnih i gospodarskih razloga.¹³ Samo je Pula s 45.000 stanovnika pala na jedva 20.000 te je predratni broj stanovnika dosegla tek 60-ih godina. Komunisti nisu napustili nasilne metode kojima su se služili na kraju rata ni kada su došli na vlast. U godini velike nestašice, od 1945. do 1946, stoka i žito uzimani su seljacima koji nisu imali dovoljno ni za vlastitu prehranu.

Potkraj 1945. godine održani su izbori za Ustavotvornu skupštinu na koje je izašlo više od 80% upisanih birača. Kandidati Narodne fronte, a zapravo ispostave i instrumenata Komunističke partije, dobili su sve mandate. Glasovima se dodatno manipuliralo jer nije bilo nezavisne demokratske kontrole u radu izbornih komisija. Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) je prve tri godine nakon rata djelovala prikriveno pozivajući se na demokratska načela Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte (JNOF-a), političke organizacije oružanog pokreta koju su osnovali i vodili vođe KPJ-a, a uključivala je predstavnike i drugih političkih stranaka. Još u tijeku narodnooslobodilačke borbe trebalo je rješavati pitanje zemlje koja je pripadala poginulim osobama, odbjelim obiteljima i različitim suradnicima okupatora te pitanje neobrađene zemlje seljaka, veleposjednika, Crkve itd. U vrijeme rata bilo je to pitanje osiguranja hrane, prehrane boraca narodnooslobodilačkog rata i prisutnog stanovništva. No uspješan završetak rata i oslobađanje zemlje od okupatora i kvislinških vlasti postavljalo je

¹¹ Marcus Tanner, *Hrvatska - država stvorena u ratu*, Barbat, Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1999., 211.

¹² Isto, 310.

¹³ Isto.

pitanje zemlje ne samo kao pitanje obrađivanja nego i konačno uređenje vlasničkih odnosa. Nakon rata površina zemlje bez vlasnika i obrađivača bila je prilično velika.¹⁴ Zemlju bez vlasnika i obrađivača činili su u velikom dijelu posjedi njemačkih državljana u Slavoniji. U vrlo teškim uvjetima nakon rata, ali jednako tako i uvjetima izuzetnog poleta i oduševljenja radnih slojeva stanovništva, usvajana su temeljna gledišta, donesene zakonske osnove, rješavani praktički problemi itd. Ukratko, stvoreni su uvjeti za brzo i neposredno provođenje agrarne reforme i kolonizacije. Agrarna reforma i kolonizacija bile su međusobno povezane i vođene intenzivno te su već 1948. bile potpuno dovršene. Kraj ratnih operacija i oslobađanje zemlje su, prema viđenju partijskog vodstva, predstavljali samo kratak predah, kraj prve faze revolucije.¹⁵

Transformacija društva po ugledu na sovjetsko bila je ideal o kojemu se sanjalo i kojemu se težilo. Kako je gospodarstvo u ratu bilo uništeno, godine 1947. Savezna skupština FNRJ-a donijela je prvi petogodišnji plan razvoja (tzv. petoljetku) koji je promicao izgradnju teške industrije. Iste je godine otvoren Međunarodni zagrebački velesajam. Riječka luka je bila minirana i razrušena, a prvi je brod uplovio u nju tek 1946. godine. Tih je dana otvorena i pruga Zagreb–Beograd. Od 1946. godine počinju se organizirati i „omladinske radne akcije“ u obliku dobrovoljnog rada na obnovi uništene ili na gradnji nove infrastrukture, prije svega cesta ili pruga. Tri najvažnije akcije bile su: moderna cesta od slovensko-austrijske do makedonsko-grčke granice preko Zagreba i Beograda (tzv. Autocesta bratstva i jedinstva) te dvije bosansko-hercegovačke pruge (Brčko–Banovići i Šamac–Sarajevo), koje su se nadovezivale na hrvatsku željezničku mrežu te su znatno pridonosile i razvoju Hrvatske.¹⁶ U to su vrijeme mnogi smatrali da su komunisti zaslužni za dokončanje rata i prekid međunacionalnog ubijanja, no taj se kredit brzo trošio jer je od 1946. provedena široka nacionalizacija kojom je u privatnom vlasništvu ostala samo sitna obrtnička i trgovačka djelatnost. I tada je privreda bila strogo centralizirana i nadzirana iz Beograda.

Jedna od vrlo pozitivnih mjera vladajućeg režima bila je poduzeta 1946. godine kada se uvelo obavezno sedmogodišnje školovanje (dotad obavezno četverogodišnje), što je 1951.

¹⁴ *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945.-1948.*, Školska knjiga, Stvarnost, Zagreb, 1990., 29.

¹⁵ Lada Duraković, Andrea Matošević, *Socijalizam na klupi, Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske politike*, Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile, Sa(n)jam knjige u Istri, Pula – Zagreb, 2013, 19.

¹⁶ *Hrvatska povijest ...*(8), 316.

produženo za godinu dana, dakle na osam godina. Zatim je početkom 1949. pokrenuta široka akcija opismenjavanja koja je obuhvatila gotovo 70.000 osoba (gotovo 2% stanovništva).¹⁷

Godine 1945. počinje raditi Ustavotvorna skupština te je proglašena Federativna Narodna Republika Jugoslavija „kao savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda koji su slobodno izrazili svoju volju da ostanu ujedinjeni u Jugoslaviji. Godine 1947. na Mirovnoj konferenciji u Parizu potpisan je ugovor s Italijom koji je potvrdio da su predratni talijanski teritorij u Dalmaciji, Rijeka i Kvarnerski otoci te veći dio Istre i formalno postali dio Hrvatske i Jugoslavije, dok su sporni ostali Trst s okolicom, Slovensko primorje (Koper i drugi gradovi) te sjeverozapadni dijelovi hrvatske Istre (Buje i okolica), na što su pravo polagale i jugoslavenska i talijanska strana.¹⁸ Između dviju je država upravo oko granica uslijedilo mnogo sporova koji su prijetili i oružanim sukobom. Godine 1954. dogovoreno je da Zona A (Trst s okolicom) većim dijelom pripadne Italiji, a Zona B Jugoslaviji. Time je definirana jugoslavensko-talijanska granica. Izbacivanje Jugoslavije iz Informbiroa u lipnju 1948. imalo je veliki utjecaj na njezin razvoj. I u jugoslavenskoj i u zapadnoj historiografiji to se obično interpretira kao okidač niza promjena u jugoslavenskom sustavu, s postupnim napuštanjem sovjetskoga centralističkog modela.¹⁹

Jugoslavija je počela raditi i na izgradnji turizma i 1949. propagandni je slogan „Dodite i vidite istinu“ pozivao strane turiste u novu socijalističku zemlju nakon što je njeno vodstvo raskinulo sa Sovjetskim Savezom. Još je godinu dana nakon Titova raskida sa Staljinom Jugoslavija i dalje imala pretežito poljoprivredno stanovništvo, dok je nekoliko industrijskih središta pretrpjelo ozbiljne štete u Drugome svjetskom ratu. Izgradnja socijalizma značila je ubranu urbanizaciju društva zajedno s industrijalizacijom i modernizacijom, a Jugoslavija je tada to morala pokušati postići sama, ali i uz pomoć velikih potpora i zajmova sa Zapada.²⁰ Čelni ljudi smatrali su da bi odmor i turizam mogli iskoristiti za stvaranje nove jugoslavenske svijesti među stanovništvom te za nadvladavanje nacionalnog, političkog i vjerskog neprijateljstva koje se je tako podmuklo razvilo tijekom Drugoga svjetskog rata. Kada je komunistička vlast osvojila vlast potkraj rata, započela je podjelu na šest nacionalno definiranih republika koje su konstituirale novu Jugoslaviju te

¹⁷*Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945.-1948.*,... (14), 29.

¹⁸ *Hrvatska povijest.* (8), 318.

¹⁹ Igor Duda, Damir Agičić, *Sunčana strana Jugoslavije, Povijest turizma u socijalizmu*, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 127.

²⁰ Isto, 27.

imale simbolički aspekt nacionalnih zajednica. To se nastojalo ostvariti pod zastavom federativno organizirane socijalističke i narodne republike te uz mobilizacijski slogan „bratstvo i jedinstvo“. Ekonomska pomoć Sjedinjenih Američkih Država omogućila je jugoslavenskim komunistima da prevladavaju prijetnju „reintegracije“ pod sovjetski nadzor te da postupno smjeste svoju zemlju između blokova u Hladnome ratu. U prvoj polovici 1950-ih godina bilo je jasno da program socijalnog turizma propada zbog kroničnog manjka smještaja, slabe sposobnosti uprave te malobrojne usluge, zalihe potrepština itd. Većina domaćih turista preferirala je privatni smještaj jednostavno zato što je bio odmah dostupan bez prethodnog rezerviranja ili davanja molbi za popust u programu socijalnog turizma. Ali je zato situacija kasnije u drugoj polovici 1950-ih bila bolja. Tada se Jugoslavija pridružila redu zemalja s najbržim ekonomskim rastom u svijetu i iskazivala godišnju stopu rasta između 10 i 15%.²¹ U prvoj su se polovici 1960-ih pojavile kuće za odmor koje su počele puniti turističke destinacije i ruralna okruženja većih gradova u Jugoslaviji. Bile su to čitave odmarališne kolonije, osobito uz jadransku obalu.²² Nakon ekonomskih reformi koje su uslijedile 1960-ih, jugoslavenska je ekonomija počela prihvaćati elemente slobodnog tržišta koji su dopuštali razvoj na razini višoj od one u bilo kojoj drugoj zemlji Istočnoga bloka. U okvirima jugoslavenskoga sustava dopuštala se privatna inicijativa za sitno poduzetništvo i poljoprivredna gazdinstva, ali većina je tvornica i poduzeća u zemlji bila u društvenom vlasništvu te se njima upravljalo na osnovi radničkog samoupravljanja.

Sredinom 1960-ih putovnice su gotovo bez ikakvih administrativnih ograničenja postale dostupne većini građana. Životni se standard počeo poboljšavati, a jugoslavenski su građani počeli masovno putovati u inozemstvo, ponajviše radi šopinga. Žudnja za inozemnim dobrima, osobito za onima koja su se povezivala s tzv. zapadnjačkim životnim stilom, hranila je i održavala kontinuirani kulturni utjecaj jugoslavenskih radnika u inozemstvu koji su živjeli u bogatim zapadnoeuropskim zemljama.²³ Neki su Jugoslaveni prilikom šopinga u Italiji mogli primijetiti kako su u usporedbi s Talijanima bili skromnije odjeveni, ali su zato u zemljama kao što je Mađarska, Čehoslovačka i Poljska mogli iskusiti osjećaj superiornosti jer je njihova kupovna moć bila očigledno veća od kupovne moći lokalnog stanovništva. Gospodarstvo potkraj 70-ih opet tone, a pad životnog standarda dovodi do rasprava o

²¹ Isto, 36.

²² Isto, 188.

²³ Isto, 230.

socijalnim pitanjima i do intenziviranja nacionalne političke retorike. Tijekom tog razdoblja inflacija je bujala, nezaposlenost rasla, a opskrba je gorivom bila privremeno ograničena. Imućni Jugoslaveni prisjećali su se svog sna, uživanja u vikendicama, automobilima i odlasku u inozemstvo. Odabir vikendice ili nekog turističkog odredišta održavao je napore srednje klase, većinom profesionalaca s visokim obrazovanjem i ljudi sa specijaliziranim zvanjima da odvoje svoje iskustvo od masa i da ugone svome kulturnom kapitalu.

Socijalistička je Jugoslavija postupno oblikovala novi kalendar i nove rituale koji su ritmizirali život novoga čovjeka.²⁴ Valja spomenuti kako je i u odgoju djece bila neizostavna uloga socijalističkih društvenih organizacija. Savez pionira Jugoslavije osnovan je u Bihaću 27. prosinca 1942. Godine tijekom prvoga kongresa Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije.²⁵ Postojale su dvije društvene organizacije, omladinska i pionirska. Spomenute organizacije bile su povezane i međusobno su surađivale te su okupljale djecu u dobi od sedme do četrnaeste godine, sve do njihova prelaska u omladince. Savez pionira pridonosio je razvijanju osjećaja domoljublja i vjere u socijalizam kod najmlađih koji su i najlakše upijali nove ideje.

2.1. O PROCESU RASPADA SFRJ-A

Jugoslavija je sredinom 70-ih imala oko 4.000 političkih zatvorenika. Njezina je vlast koristila sva sredstva kako bi svakog političkog zatvorenika povezala s terorizmom, što je bilo opravdanje pred mogućim optužbama zbog kršenja zaključaka Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji iz 1975, na kojoj je bilo govora o nužnosti poštovanja ljudskih prava. U travnju 1973. godine izglasan je stroži Zakon o tisku.²⁶ Upravo je tim zakonom vlast ograničila prava i slobode građanima, i to člankom 203. koji je određivao da se prava ne smiju zlorabiti protiv socijalističkog samoupravljanja. Među najpoznatijim slučajevima zabrane knjiga bila je kratka teza *Povijest hrvatskog naroda* Trpimira Macana, čiji je recenzent bio Franjo Tuđman. Knjiga je povučena iz prodaje i uništena, iako nije obuhvatila razdoblje

²⁴ *Socijalizam na klupi, Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske politike...*(15), 92.

²⁵ Isto, 79.

²⁶ Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing, Dražen Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, 69.

nakon 1945. Objavljena je u jesen 1971. a prodavala se i u 1972. te je nakon povlačenja iz prodaje ostatak naklade uništen u Zagrebačkoj tvornici papira. Pritisak na autore prije objavljivanja njihovih djela, uništavanje već objavljenih djela, strah od osude i gubitak slobode ili novca, kao i spoznaja da se ne smije objaviti nešto protiv režima nisu ni bili predmetom javne rasprave. Jugoslavija je bila zemlja s brojnom političkom emigracijom te je upravo hrvatska politička emigracija izdavala najveći broj glasila. Godine 1978. je prema kriteriju jugoslavenskih vlasti među „fašističkom emigracijom“ hrvatska emigracija prednjačila s čak 51,6% svih glasila.

Služba državne sigurnosti (SDS), koja se do 1966. zvala UDBA, bila je zadužena za oporbenu djelatnost ili „unutarnje neprijatelje“ i „emigraciju“. Zanimljivo je to da postoje svjedočenja najviših dužnosnika koji dopuštaju zaključak da su prisluškivanja bila uobičajena djelatnost SDS-a. Godine 1980. u Hrvatskoj je, prema podacima objavljenim u novinama dvadeset godina nakon toga, SDS nadzirao 1.147 osoba, među kojima je njih 695 označio kao nacionaliste. Sljedećih se godina broj prisluškivanih smanjivao, pa je 1983. iznosio oko 600, a 1989. pao je ispod 300.²⁷ Među građanima Jugoslavije UDBA (Udruženje državne bezbednosti – služba državne sigurnosti, politička policija) bila je omražena. UDBA je postala snaga iznad svih društveno političkih struktura, država u državi. Njezin je zadatak bio imati dosje svakog poznatijeg građanina te je ona širila svoje djelovanje i na inozemstvo tako da je ondje slala svoje agente. Nadzirala je hrvatsku političku emigraciju uz povremena ubojstva njezinih prvaka.²⁸ U studenom 1980. godine 45 hrvatskih intelektualaca predaje peticiju sa zahtjevom opće amnestije za sve političke zatvorenike. Među njima bili su Vlado Gotovac, Ivan Supek, Zlatko Tomičić i Franjo Tuđman, a inicijatorom peticije bio je Dobroslav Paraga. Uskoro su i trojici vrlo uglednih potpisnika i bivših zatvorenika Vladi Gotovcu, Franji Tuđmanu i Marku Veselici organizirana nova suđenja. Sva su trojica bila optužena zbog intervjua sa stranim medijima. Kako su jugoslavenski komunistički vođe potkraj 70-ih uvjereni da je Jugoslavija najdemokratskija, najotvorenija i najstabilnija država na svijetu, potrebno je reći kako je samohvala u velikoj mjeri nadilazila njezinu veličinu.²⁹

Početakom 1980. i mjesecima dok je još Josip Broz Tito bolovao i boravio u bolnici, pogotovo kada se uveo svakodnevni javni liječnički bilten, država je bila u krajnje napetom

²⁷ Isto, 83.

²⁸ *Demokratizacija Hrvatske...*(1), 27.

²⁹ *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat...*(26), 84.

stanju. Već je onda u svim ustanovama trajalo neprekidno dežurstvo kao da će svakog trena izbiti nekakav prevrat. Nakon Titove smrti odlučno su se odbacile spekulacije o mogućnosti ikakvih promjena, međutim neki potezi vlasti i kasnija svjedočenja govore o strahu od mogućih društvenih potresa. U Generalštabu i Saveznom sekretarijatu narodne obrane računalo se na mogućnost socijalnih i nacionalnih nemira koji bi doveli do toga da će se jedan dio Jugoslavije okrenuti prema Istoku, a drugi prema Zapadu. Godine 1983, nakon što su partijski vođe duže vrijeme negirali krizu, sami su uveli izvanredno stanje u strahu da se ne ponovi poljski slučaj, gdje su bili izbili nemiri. U lipnju 1982. održan je Dvanaesti kongres SKJ-a. Kongres je značio određenu prekretnicu jer je otvorio raspravu unutar članstva. Bilo je više različitih prijedloga. Vojvođanski predstavnik Rade Končar iznio je svoj prijedlog da se odbace republičke partije i da se SK utemelji na proizvodnom načelu, to jest isključivo prema radnome mjestu i neovisno o federalnom načelu. Međutim na kraju Kongres nije riješio ništa osim što je otkrio nemoć jugoslavenskoga centra.³⁰ Pojavile su se četiri frakcije oko pitanja reformi, napose oko daljnje liberalizacije te suprotstavljanja oko autonomije i centralizacije. Frakcije su se oblikovale na osnovi mišljenja republičkih i pokrajinskih organizacija SK-ova. Razlike među njima navele su neke autore da u Srbiji prepoznaju liberalne centraliste, u Bosni i Hercegovini konzervativne centraliste, u Sloveniji i Vojvodini liberalne decentraliste, a u Hrvatskoj, Makedoniji i Kosovu konzervativne decentraliste. Godine 1952. Komunistička je partija Jugoslavije u Savezu komunista Jugoslavije bila glavnom rukovodećom političkom snagom u društvenom, političkom i državnom životu socijalističke Jugoslavije (od 1963. nazvane SFRJ). Biti član te stranke značilo je prihvatiti njezine političke programe zalaganja za izgradnju socijalističkih društvenih odnosa, prednjačiti potpori i provođenju smjernica njezinih plenuma i kongresa, poštivati i izvršavati zaključke i odluke njezinih rukovodećih foruma (Općinskog komiteta, republičkoga Centralnoga komiteta i jugoslavenskoga Centralnog komiteta), glasati za kandidate u svim izborima koje on predlaže ili podržava, ne sudjelovati ni u jednom obliku aktivnosti vjerskih zajednica, čuvati tajnost odgovora koji nisu za javnost, aktivno podupirati odgovarajuću ideologiju i politiku, odlaziti na sastanke osnovne organizacije i redovito plaćati mjesečnu članarinu. Svaki član Saveza komunista morao je poštivati zaključke i odluke koje nose njegovu osnovu organizacije te bespogovorno poštivati i izvršavati svaki zaključak i odluku kojeg višeg foruma Saveza komunista. Takav se sustav

³⁰ Isto, 85.

organizacije u Savezu komunista nazivalo demokratskim centralizmom. „Hijerarhiju foruma u Savezu komunista, počevši od najnižeg do najvišega foruma, sačinjavali su: Općinski komitet, Kotorski komitet, Okružni komitet, Oblasni komitet, Centralni komitet republike, kongresa Saveza komunista republike, Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije i kongres Saveza komunista Jugoslavije“.³¹ U socijalističkim je zemljama političko jednoulje samo po sebi diktatura. Borba za politički pluralizam kao prirodno stanje odnosa u društvu bila je borba protiv diktature jednoulja, borba za demokratizaciju društva, za demokratski uređenu državu i za vladavinu prava. Borba za politički pluralizam i demokraciju po svom je smislu i učincima najdjelotvornijim sredstvom rastakanja i rušenja komunističkog socijalizma. Ta je borba pokrenuta Varšavskim ugovorom, a iskazivala se postupno i na političkoj sceni SR-a Hrvatske i uopće na političkoj sceni SFRJ-a. Republičkim političkim forumima i republičkim organima vlasti u Hrvatskoj bilo je neprihvatljivo da bi se netko na području Hrvatske usudio osnivati svoja udruženja izvan okvira Socijalističkog saveza radnoga naroda. Naime SSRN je masovna politička organizacija koja nije mogla samostalno odlučivati, odnosno donositi odluke koje nisu bile po volji Savezu komunista.

U ukupnoj populaciji Hrvatske bilo je oko 12% Srba, a činili su između 60 i 70% policijskih snaga te oko 40% partijskog članstva.³² Svi vojni časnici bili su uglavnom Srbi, a Hrvati su pak bili zastupljeniji u zrakoplovstvu i mornarici. Prema podacima iz 1969. broj funkcionara u savezним organima i ustanovama, iskazan po njihovoj nacionalnoj pripadnosti, bio je ovakav:³³

Zaposleni kao...	Srbi	Crnogorci	Hrvati	Slovenci
izborni dužnosnici	492	58	32	15
upravni dužnosnici	3.043	304	414	154
pravosudni dužnosnici	196	34	17	12

Jugoslavensko je gospodarstvo bilo strogo centralizirano. Poduzeća su ustrojena u duhu samoupravljanja i mogla su zadržati 10% od ukupne dobiti, a sve je ostalo odlazilo u

³¹ *Ostvarenje suvremene hrvatske države...*(5), 165 - 166.

³² *Hrvatska-država stvorena u ratu...*(11), 222.

³³ *Ostvarenje suvremene hrvatske države...*(5), 135.

Beograd, gdje se raspoređivalo u fondove slabije razvijenih republika i pokrajina. Što se tiče turizma u Hrvatskoj, većina je stranih gostiju boravila u hotelima koji su bili u vlasništvu velikih banaka i poduzeća sa sjedištem u Beogradu. Zbog tog se govorilo kako novac ide u Beograd, a promet u Dalmaciju. Na sjednici Centralnog komiteta 1970. godine pobijedila je Savka Dabčević-Kučar. Otada su se počeli održavati mitinzi i skupovi u znak potpore novom rukovodstvu, i to je zapravo bio početak masovnog pokreta. Po zagrebačkim restoranima počele su se pjevati pjesme koje se nisu čule od završetka rata te se mogla vidjeti stara zastava s crveno-bijelom šahovnicom koja se od 1950. uopće nije pojavljivala na javnim skupovima. Obnovljen je i kult Stjepana Radića.³⁴

U Šibeniku je odlučeno da se u gradu postavi kip hrvatskoga kralja iz XI. stoljeća, Petra Krešimira IV, a u Zagrebu se spominjala mogućnost vraćanja spomenika bana Jelačića na staro mjesto s kojeg je 1947. bio uklonjen. U ljeto 1970. činilo se kao da su hrvatski reformisti na sigurnome, ali samo je nekoliko mjeseci poslije srpska struja krenula u napad. Došlo je do sukoba, a jedan od uzroka sukoba bio je Titov i Kardeljev prijedlog za promjenu ustava. Dok su se hrvatski i srpski partijski vođe međusobno optuživali, tajna je policija radila na stvaranju umjetno izazvane krize plasiranjem informacija o takvim vezama hrvatskih reformista s ustaškom emigracijom radi stvaranja neovisne Hrvatske, a pod sovjetskim pokroviteljstvom. U isto vrijeme agitacija u Hrvatskoj, kako u Crkvi, na Sveučilištu, u Matici hrvatskoj tako i u Partiji, dostiže vrhunac.

Kao što nam je već poznato, 1969. dolazi do prvih pokušaja uspostave slobodnog novinarstva. Matica hrvatska, stara i zaslužna hrvatska kulturna ustanova, razvijajući svoju kulturnu misiju na čitavom području Hrvatske, osnivala je svoje ogranke u gradovima i općinskim centrima. Ti su Matičini ogranaci organizirali predavanja s temama iz hrvatske prošlosti te su obilježavali važnije obljetnice povezane s pojedinim istaknutim hrvatskim ličnostima i važnijim događajima, priređivali književne večeri, likovne izložbe i znanstvene skupove.³⁵ Upravo su neki od tih ogranaka izdavali svoje časopise. Godine 1970. u Istri je osnovan Čakavski sabor koji je organizirao brojna javna predavanja, kolokvije i znanstvene skupove te poticao izdavanje raznih periodičnih publikacija i objavljivanje zavičajnih zbornika, posebice izdanje *Istra kroz stoljeća*.

³⁴ *Hrvatska-država stvorena u ratu...*(11), 225.

³⁵ *Ostvarenje suvremene hrvatske države...*(5), 136.

U srpnju 1971. Tito je već bio ozbiljno zabrinut djelovanjem Matice hrvatske, Hrvatskim tjednikom te velikim mitinzima koje je Savka Dabčević-Kučar organizirala diljem Hrvatske i na kojima su se vijorile hrvatske zastave, a jezik daleko nadilazio okvire samoupravno-socijalističkog leksika.

Do ljeta 1971. Josip Broz Tito branio je hrvatske reformiste, no s vremenom su njegove sumnje rastle, što je i potvrđivao niz događaja koji su uslijedili. Iznenadenje koje mu je uslijedilo kada se vratio u Hrvatsku, izašao iz zrakoplova i saslušao jugoslavensku himnu *Hej, Slaveni*, nakon koje je uslijedila hrvatska himna *Lijepa naša domovino*, bilo je za njega jako neugodno. U listopadu je Tito dolaskom u Hrvatsku bio opet uznemiren zbog izvješća o ponovnom rađanju fašizma u Hrvatskoj. Dana 22. studenoga oko 3.000 studenata okupilo se u auli Zagrebačkog sveučilišta i podržalo poziv predsjednika Saveza studenata Gorana Dodiga na štrajk. Štrajkom se željelo potaknuti Savku Dabčević-Kučar i Miku Tripala na agresivniju akciju, čime bi se dokazalo da reformisti širom Hrvatske uživaju veću popularnost od njihovih protivnika. U roku od nekoliko dana studentski su se nemiri proširili na sveučilišta u Splitu i Rijeci. Događaji koji su uslijedili jasno su ukazivali da će hrvatsko vodstvo biti smijenjeno, što se i dogodilo. Tito je najoštrije osudio studentski štrajk, kritike je uputio i urednicima *Vjesnika*, a pogotovo Matici hrvatskoj, koju je optužio za stvaranje države u državi i za težnje za obnovu NDH-a. Uslijedile su čistke i Tito od onog trenutka kada se okomio na sve, komuniste Hrvatske više nitko nije mogao zaustaviti. Dabčević-Kučar i Tripalo isključeni su iz Partije. Nisu utamničeni, ali su maknuti kao i Ranković s političke pozornice. Dužnosnici nižeg ranga prošli su znatno gore. Na 21. prosinca 1971. policija je zaposjela Sveučilište u Zagrebu i uhitila 352 studenta. Ivan Zvonimir Čičak i Dražen Budiša studentske vođe, osuđeni su na četiri godine zatvora.³⁶ Matica hrvatska, Hrvatski tjednik i Hrvatski gospodarski glasnik ukinuti su, urednik *Vjesnika* je smijenjen, a ostale novinske kuće, Radio Zagreb, sudstvo i lokalna vlast očišćeni su tako što su iz njih protjerane sve reformističke snage. Upravo su događaji iz 1971. još više zatrovali odnose između Srba i Hrvata. Otada je svaka individualizirana hrvatska politika bila ušutkana, sve do potkraj 1980-ih, kada je slom europskog komunizma pogodovao liberalizaciji prilika u Jugoslaviji.³⁷

³⁶ *Hrvatska-država stvorena u ratu...*(11), 234.

³⁷ Trpimir Macan, *Povijest hrvatskog naroda*, Školska knjiga, Zagreb, 1999., 317.

Dana 4. svibnja 1980. u Ljubljani umro je Josip Broz Tito. Nakon njegove smrti u zapadnom se tisku javljaju spekulacije o raspadu Jugoslavije. Mnogi su mislili da su ta predviđanja preuveličana, no ono je zaista sljedećih godina i uslijedilo.

3. RAĐANJE NOVE DRŽAVE

3.1. STVARANJE STRANAKA

U Zagrebu je 20. lipnja 1989. osnovan Hrvatski socijalno-liberalni savez, prva nekomunistička politička stranka u SR-u Hrvatskoj. Osnivači su bili Slavko Goldstein, Vlado Gotovac, Dražen Budiša, Zvonko Lerotić i još nekolicina iz njihova političko-aktivističkog kruga. Nakon nje slijedi osnivanje Hrvatske demokratske zajednice, a potom još nekih političkih stranaka kao npr. Mirotvorni demokratski pokret, Inicijativa za formiranje Saveza zelenih, Društvo za jugoslavensko-europsku suradnju, Transnacionalna radikalna stranka i drugi. Predstavnici tih udruga i stranaka našli su se 28. rujna 1989. na sastanku u Zagrebu, na kojem su se sa stajališta svojih političkih usmjerenja izjasnili protiv totalitarizma i mogućeg građanskog rata u SFRJ-u, za oslobođenje svih političkih zatvorenika, za proglašenje ništavnim svih zakonskih propisa koji ograničavaju slobodu mišljenja i političkog djelovanja. Oni su zahtijevali da se privreda prepusti zakonima slobodnog tržišta te da se obnove Matica hrvatska, Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta" i hrvatska kulturna društva u Vojvodini.

Godine 1990. izdana su rješenja o registraciji prvih osam dotada prijavljenih stranaka, a to su bile: Hrvatska demokratska stranka, Hrvatska demokratska zajednica, Hrvatska kršćansko-demokratska stranka, Hrvatski socijalno-liberalni savez, Radikalno udruženje za sjedinjene europske države, Savez komunista Hrvatske, Socijalistička stranka Hrvatske i Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske.

3.2. STVARANJE HRVATSKE DEMOKRATSKE ZAJEDNICE I NJEZINI CILJEVI

Sastanku, koji je održan 19. siječnja 1989. u klijeti Ante Ledića u Laškovcu na Plješivici, prisustvovali su, uz Antu Ledića, braća Marko i Vladimir Veselica, Franjo Tuđman, Drago Stipac, Tomislav Ladan, Marko Turić, Anto Marković, Hrvoje Šošić i još neki. Razgovaralo se o političkim kretanjima u zemljama Varšavskog ugovora, o političkoj situaciji u SR-u Hrvatskoj i u SFRJ-u. Prisutni su se složili da je Hrvatskoj potreban osnutak političke stranke koja bi, posebice kroz svoj naziv, trebala istaknuti da je hrvatska i demokratska. U raspravi o njenom mogućem nazivu bila su predložena tri imena: Hrvatski demokratski izbor, Hrvatski demokratski savez i Hrvatska demokratska zajednica.³⁸ Nakon sastanka uslijedilo je okupljanje oko Franje Tuđmana u Zagrebu. Krug istomišljenika provizornim je imenom nazvan Inicijativnim krugom te se opredijelio za naziv samostalne političke stranke kao Hrvatske demokratske zajednice i tražio da se javno obrazloži smisao njezina osnivanja. Na Tribini Društva književnika Hrvatske u Zagrebu 28. veljače 1989. izneseno je obrazloženje pred tristotinjak ili četiristotinjak ljudi. Franjo Tuđman bio je glavni govornik, a ondje su bili prisutni i drugi članovi Inicijativnoga kruga: Vladimir Šeks, Drago Stipac, Dubravko Horvatić, Hrvoje Hitrec, Dalibor Brozović... Nakon toga je uslijedilo osnivanje stranaka. Javno osnivanje Hrvatske demokratske zajednice socijalistička je vlast planirano ometala jer su prema svojim kriterijima u toj stranici vidjeli nacionalističku organizaciju. Upravo zbog ometanja Hrvatska demokratska zajednica nije mogla održati svoju osnivačku skupinu u nekom reprezentativnijem javnom prostoru, jer su joj ti prostori po nalogu režimske komunističke vlasti otkazivani, a održavanje skupštine zabranjivano. Naime, osnivačka skupština HDZ-a održana je 17. lipnja 1989. na skrovitom mjestu u zagrebačkom naselju Staglišće, u prostoriji tamošnjega Nogometnog kluba „Borac“. Tom je prigodom usvojena Programska deklaracija Hrvatske demokratske zajednice te je izabran predsjednik i Upravljački odbor Hrvatske demokratske zajednice. Predsjednik stranke postao je Franjo Tuđman.³⁹

Programska deklaracija Osnivačke skupštine Hrvatske demokratske zajednice politički je dokument koji sadrži teze koje govore o neuspjeloj „komunističkoj doktrini“. Govori o tome kako je jednostranački, monopolistički sustav glavni uzrok sveukupne društvene,

³⁸ *Ostvarenje suvremene hrvatske države...*(5), 168.

³⁹ Isto, 170.

političke, državne, gospodarske i moralne krize te krajnje zaoštrenih međunacionalnih donosa u SFRJ-u. Prema Deklaraciji izlaz iz toga neodrživog stanja može se naći u savjesno smjerenim i razboritim naporima dobronamjernih ljudi iz svih staleža i slojeva za dosljednu demokratsku preobrazbu sveukupnog društveno-političkog života. Nadalje, ta htijenja i napori mogu donijeti rezultate ako se temelje na svim pozitivnim tradicijama vlastitog naroda te na suvremenim civilizacijskim dostignućima suvremena svijeta u skladu s neotuđivim pravima čovjeka i naroda na slobodu i nesputani razvitak, što ne dovodi u pitanje ista prava drugih, već teži uzajamnom poštivanju i razumijevanju. Hrvatska demokratska zajednica svojom se djelatnošću usmjerila na uspostavljanje ustavnog i pravnog poretka izvorne parlamentarne pluralističke demokracije u skladu s pravima čovjeka koje propisuje Opća deklaracija UN-a. Hrvatska demokratska zajednica osnovana je organizacija slobodnih ljudi te se željela uključiti u pluralističko društvo. Njezini su članovi smatrali da je oživotvorenje političkog pluralizma i djelotvorne parlamentarne demokracije moguće.⁴⁰

Osnivačkim aktom Hrvatska demokratska zajednica zalagala se za slobodu stvaralaštva na svim područjima života i rada, isto tako zalagala se da svaka republika SFRJ-a, pa tako i SR Hrvatska ima suvereno pravo da bira svoj gospodarski, politički, društveni i kulturni sustav u skladu s voljom svojega naroda. Osim toga zalagala se i za zaustavljanje demografskog nazadovanja pučanstva i za osiguranje svih oblika zdravstvene zaštite svih stanovnika. Nadalje, istaknuto je kako će se zalagat za to da se Hrvatskoj omoguće svi potrebni uvjeti za sigurno zapošljavanje i primjerenu zaradu kako bi se smanjili odlasci u inozemstvo iz ekonomskih razloga te da se svakom hrvatskom iseljeniku, koji se ne bavi terorističkim aktivnostima, bez obzira na njegova prošla ili sadašnja političko-idejna opredjeljenja, pravno zajamči povremeno dolaženje u domovinu ili stalni povratak. Isto tako, nastojati izvršiti sljedeće reforme: „školsko-odgojnoga sustava u osnovama pluralističnosti, da se uklone ograničenja vjerskih sloboda, koje se formalno priznaju, ali u stvarnosti potiskuju i omalovažavaju; da se priznaju općenarodni blagdani Božić i svisvetki Dan mrtvih, koji to ionako jesu voljom grada i sela, da se ukine jednostranački monopol u svim programima radija, televizije, filmske produkcije i novinsko-izdavačke djelatnosti i omogući pod jednakim uvjetima, bez ikakve diskriminacije osnivanje i izdavanje glasila pluralističkog mišljenja i

⁴⁰ Isto.

djelovanja.⁴¹ Novoosnovana stranka je smatrala nužnim omogućavanje obnove rada Matice hrvatske i obnove kulturnih društava u Bosni i Hercegovini, Srbiji i drugdje, kao i obnove rada Prosvjete, kulturno-prosvjetnog društva u Srbiji i Hrvatskoj. Osim toga je istaknuto da je potrebno da se obustavi budžetsko dotiranje „svih političkih organizacija“ i „njihovih listova i časopisa“, da se povećaju financijska ulaganja u znanstvenoistraživački, inovacijski i racionalizatorski rad“; da se podupire „razvitak ekološke kulture“ i mjere „za zaštitu prirodnog okoliša“; da „svaki narod ima pravo na očuvanje, njegovanje i razvitak svoje nacionalne kulture i samobitnosti“.⁴²

U posljednjemu dijelu Deklaracije Hrvatska je demokratska zajednica izjasnila svoje mišljenje o krizi na Kosovu. Smatrala je da se iz te krize može izaći samo traženjem novog političkog rješenja jer je sama činjenica da je u tom sukobu bilo i ljudskih žrtava iz reda civilnog pučanstva i redarstvenih ljudi govorila kako je potrebna nekakva promjena. Stoga stranka predlaže ukidanje izvanrednog stanja, povlačenje oružanih snaga i redarstvenih obreda iz drugih republika, prepuštanje uprave redovnim organima i proglašavanje amnestije ili abolicije za sve političke okrivljenike.⁴³ Što se tiče pak integracijskih procesa u suvremenoj Europi, stranka se izjašnjava odlučno za uključivanje SR Hrvatske u Europsku zajednicu. Želi da sudjelovanje Hrvatske u Zajednici Alpe-Adria bude što djelotvornije i da se zatraži prijem Hrvatske u Zajednicu europskih regija. Stranka također želi da se u Hrvatskoj ostvari društvo slobode i pravde, morala i reda, osobne sreće i blagostanja svih ljudi kojima je Hrvatska domovina. HDZ se zalaže za razumijevanje i skladan suživot hrvatskoga naroda i drugih naroda u SFRJ-u i Europi na osnovama poštivanja različitosti nacionalnog subjektiviteta, jednodupnosti i suverenosti. Deklaracija je zaključena sljedećim programatskim usklicima: „Za mir i nesputan razvitak svijetu! Za bogatstvo duhovnoga i materijalnog života u slobodi i demokratskom pravnom poretku civiliziranog društva!“⁴⁴

⁴¹ Isto, 171.

⁴² Isto, 171.

⁴³ Isto, 172.

⁴⁴ Isto.

3.3. STAJALIŠTA SABORA SR HRVATSKE

Sabor SR Hrvatske bio je jedan od najviših organa vlasti u SR Hrvatskoj. Upravo je on prvi izjasnio svoje mišljenje o političkoj krizi u SFRJ. Sabor je 29. rujna 1989. na zajedničkoj sjednici svojih triju vijeća (Vijeće općina, Vijeće udruženog rada i Društveno-političkog vijeća) razmotrio postojeće stanje u SR Hrvatskoj i SFRJ te utvrdio svoje „Stavove i zaključke“. U tom je aktu konstantirano da kriza koja protresa čitavu SFRJ poprima dramatične tijekove i da se reformskima snagama, koje se zalažu za demokratski rasplet krize, sve oštrije suprotstavljaju sile autoritarizma i regresije. Osudio je one koji, služeći se političkim klevetama i lažima, govore o genocidnim tendencijama hrvatskog naroda i o ugrožavanju prava Srba u Hrvatskoj i o njihovoj tobožnjoj asimilaciji, pri čemu je aludirao na velikosrpske nacionaliste. Sabor je tada osudio i velikosrpske pokušaje „neustavnog i neprihvatljivog“ svojetanja Jugoslavenske narodne armije oružanih snaga svih naroda i narodnosti SFRJ-a za ciljeve suprotne interesima zajedničkoga života. Sabor se tada zalagao za SFRJ kao pravnu i demokratsku državu te za takve akte i mjere kojima bi se povećao stupanj demokratizacije političkog života u Republici Hrvatskoj, odnosno naglasio je kako će “svim aktima i mjerama iz svoje nadležnosti čuvati teritorijalni integritet i suverenitet Hrvatske i da neće dozvoliti njenu destabilizaciju“. Osim spomenutog političkog organa u toj je kriznoj situaciji oglasio svoja politička stajališta i Savez komunista Hrvatske. Naime, 13. prosinca 1989. održana je završna sjednica XI. kongresa SKH-a koji se izjasnio za oslobođenje svih političkih procesa i za višepartijski sistem te spremnost za izlazak na konkurentne, pluralističke i demokratske izbore na kojima će se svojim programom ravnopravno s drugim političkim strankama boriti za podršku građana. Komunisti su i tada znali isticati da je i dalje u tijeku socijalizam kao društveno-ekonomsko uređenje, odnosno da i dalje teče. Vidjevši propadanje jugoslavenskoga socijalističkog sustava, jedan je hrvatski novinar na svoj način ovako vidio propast tog sustava: “*Revolucija više ne teče, sve je iscurilo!*“⁴⁵

U tom je novom političkom ozračju došlo do obnove rada Matice hrvatske te se počeo mijenjati i odnos prema Crkvi. Novi predsjednik Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske Ivica Račan uoči Božića 1989. čestitao je taj blagdan svim katoličkim vjernicima. Iako je dnevni list *Vjesnik* bio glasilo Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, upravo

⁴⁵ *Ostvarenje suvremene hrvatske države...*(5),173.

je on donio na Badnjak 1989. poduži intervju sa zagrebačkim nadbiskupom Franjom Kuharićem, što je dotad bilo nezamislivo. Upravo je činjenica kako je za Božić 1989. među ostalim vjernicima viđeno i niz tadašnjih članova Saveza komunista Hrvatske ukazivala na promjene u društveno-političkom životu Hrvatske. Zagrebačka je televizija sve pratila i dala поблизу sliku i informacije o božićnim misama u katedralnim crkvama u Zagrebu, Vatikanu i Betlehemu. Jedan je građanin kazao da će tu godinu pamtiti po pojavi većeg stupnja tolerancije i po tome što se hrvatsko političko obzorje pod pritiscima izvana i otporima iznutra vidno probudilo iz svog depresivnog komatoznog sivila.⁴⁶

Kao što je već istaknuto, tijekom 1989. osnovano niz nekomunističkih političkih stranaka, no tada još nije bilo zakonske osnove za njihovo djelovanje. Budući da su se Sabor SR-a Hrvatske i Savez komunista Hrvatske izjasnili za politički pluralizam, trebalo je taj pluralizam i legalizirati te je tako Sabor SR Hrvatske 14. veljače 1990. usvajanjem dvaju ustavnih amandmana i učinio. Ti su amandmani glasili: "Građani su jednaki u pravima i dužnostima bez obzira na nacionalnost, rasu, spol, jezik, vjeroispovijest, političko uvjerenje i društveni položaj... Jamči se sloboda štampe i drugih oblika informiranja, sloboda političkog i drugog udruživanja, sloboda zbora i drugog javnog okupljanja."⁴⁷ Zatim: "Na osnovi potom podnesenih prijava za upis, taj je Sekretarijat 5. veljače 1990. izdao rješenje o registraciji prvih osam do tada prijavljenih mu stranaka.

Bile su to: Hrvatska demokratska stranka, Hrvatska demokratska zajednica, Hrvatska kršćansko-demokratska stranka, Hrvatski socijalno-liberalni savez, Radikalno udruženje za sjedinjenje europske države, Savez komunista Hrvatske, Socijalistička stranke Hrvatske, i

Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske"⁴⁸ Kako bi bilo moguće održati višestranačke izbore, doneseni su i novi izborni zakoni: Zakon o izboru i opozivu odbornika i zastupnika, Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Vijeće udruženog rada Sabora SR Hrvatske i Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Društveno-političko vijeće Sabora SR Hrvatske. Istoga je dana, 15. veljače 1990., Sabor imenovao Republičku izbornu komisiju, kao i Republički odbor za nadzor izbora. „Predsjednik Sabora je u skladu sa

⁴⁶ Isto, 175.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto, 175.

svojom nadležnošću, raspisao saborske izbore, i to: za Vijeće općina i Društveno-političko vijeće – 22. travnja 1990., i za Vijeće udruženog rada – 23. travnja 1990.“⁴⁹

Izborne radnje počele su teći od 24. veljače 1990. Bili su to prvi višestranački izbori u SR Hrvatskoj nakon više od pola stoljeća jednopartijskoga sustava. Samim time postojao je strah da bi tijekom izbora moglo biti nekakvih razmirica između nekomunističkih i komunističkih birača. Hrvatski crkveni dostojanstvenici, kao i Republički odbor za nadzor izbora, svojom Deklaracijom o načelima ponašanja sudionika u izborima u kojoj su navedena Načela demokracije, Načela humanosti i Načela tolerancije obratili su se biračima svojim zajedničkim otvorenim pismom. U predizbornoj kampanji sudjelovale su 33 političke stranke i 16 društveno-političkih udruga. One su htjele privući naklonost birača svojim brojnim plakatima, novinskim oglasima i političkim skupovima. Čelnicima političkih stranaka i udruga bilo je omogućeno da obrazlažu svoje političke programe i preko radija i preko televizije.⁵⁰ Na tim su izborima nekomunističke stranke na općinskim i saborskim izborima bile pobjednička strana. Među tim strankama najbolje je izborne rezultate postigla Hrvatska demokratska zajednica. Od ukupnih 356 zastupničkih mandata u Saboru SR Hrvatske pripalo je 205 Hrvatskoj demokratskoj zajednici. Primopredaja vlasti i na općinskim razinama i na saborskoj razini obavljena je mirno i korektno. Dana 30. svibnja 1990. konstituiran je novi višestranački Sabor SR Hrvatske. Tog se dana rano ujutro, malo prije devet sati, pred Saborom SRH-a počeo okupljati narod s hrvatskim zastavama, bez petokrake zvijezde, sa starim zastavama Hrvatske seljačke stranke i s transparentima, među kojima se osobito istaknuo onaj: „Nikad više komunističke diktature“.⁵¹ Pjevalo se stare i nove hrvatske domoljubne pjesme. Nakon mise u zagrebačkoj prvostolnici, koju je predvodio kardinal Franjo Kuharić, sabornici su uz pratnju konjanika u hrvatskim tradicionalnim nošnjama i naroda pod hrvatskim zastavama s povijesnim hrvatskim grbom krenuli u Hrvatski sabor. Prvi predsjednik Sabora Republike Hrvatske bio je Žarko Domljan, prvi predsjednik Vlade Republike Hrvatske Stjepan Mesić.

⁴⁹ Isto, 176.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ *Deset godina Hrvatske demokratske zajednice: (1989. – 1999.)*, glavni urednik Anđelko Mijatović, Hrvatska demokratska zajednica, Zagreb, 1999., 124.

3.4. KOREKCIJE USTAVA SR-A HRVATSKE I DONOŠENJE USTAVA REPUBLIKE HRVATSKE

Prvi krug saborskih izbora održan je 22. i 23. travnja, a drugi izborni krug 6. i 7. svibnja 1990. godine. U prvom i drugom krugu vlast su izgubili komunisti koji su dotad u Hrvatskoj bili vodeća politička snaga. Ustav SR Hrvatske bio je temeljni hrvatski zakon te je ostao na snazi i poslije izbornog (i političkog) poraza komunista. Izborni (i politički) pobjednici, nekomunisti, kao demokrati i legalisti poštovali su taj temeljni hrvatski zakon dok ga ne izmijene ili u potpunosti ne zamijene novim Ustavom. Novoj i demokratskoj državi bio je potreban novi ustavno-pravni poredak, zasnovan na tržišnoj ekonomiji i političkom pluralizmu. Država je to odlučila provesti u dvije faze: u prvoj bi se fazi izvršili najnužniji ispravci u postojećem Ustavu SR-a Hrvatske, a u drugoj bi se fazi donio potpuno novi Ustav Republike Hrvatske, za što je trebalo puno više vremena.

Dana 25. srpnja 1990. Sabor je razmotrio, usvojio i proglasio dvanaest amandmana na Ustav SR-a Hrvatske te tada dolazi do ispravka tog Ustava. Iz njega su uklonjeni ideološki atributi oni *socijalistički*, tako da se Socijalistička Republika Hrvatska nadalje zove Republika Hrvatska, Sabor SR-a Hrvatske se nadalje zove Sabor Republike Hrvatske, predsjednik Predsjedništva SR-a Hrvatske zove se predsjednik Republike Hrvatske itd. Grb SR-a Hrvatske zamijenjen je hrvatskim povijesnim grbom te je s hrvatske zastave uklonjena crvena zvijezda petokraka, a umjesto nje unesen je hrvatski povijesni grb. Došlo je i do novih ustavnih inovacija: u Republici Hrvatskoj službeni je jezik hrvatski te je u službenoj upotrebi latiničko pismo, a uz latinicu može se pisati i ćirilicom. Svi oblici vlasništva ravnopravni su i imaju jednaku pravnu zaštitu, a nosioci prava vlasništva su pravne i fizičke osobe. Na osnovi posebno donesenog zakona vrši se pretvorba društvenog vlasništva u privatno. Tim se zakonom utvrđuju i uvjeti pod kojima strani državljani mogu stjecati vlasništvo u Republici Hrvatskoj. Promijenjeni su i nazivi nekih organa izvršne vlasti, kao i nazivi nekih funkcija republičkih dužnosnika. Tog je istog dana, 25. srpnja 1990. čim su u Saboru usvojeni navedeni ustavni amandmani, na pročelju saborske zgrade izvršena zamjena zastava: spuštena je zastava SR-a Hrvatske i na isti je jarbol uzdignuta zastava Republike Hrvatske.⁵²

⁵² *Ostvarenje suvremene hrvatske države...*(5), 186.

4. FRANJO TUĐMAN (1922.–1999.)

Franjo Tuđman rođen je 14. svibnja 1922. u Velikom Trgovišću u Hrvatskom zagorju, a umro je 10. prosinca 1999. godine u Zagrebu. Sin je Stjepana i Juste Tuđman, rođene Gmaz. Majka Justa Gmaz rođena je 1900. u zagorskoj seljačkoj obitelji, a otac Stjepan dugo je godina živio u Mrakovu bregu zajedno sa svojim roditeljima te braćom i sestrama. Braća Stjepana Tuđmana bila su Mato, Androš i Juraj, koji su otišli u Ameriku “trbuhom za kruhom“, a isto je pokušao i brat Valentin, ali se vratio kući. Stjepan je ostao u Zagorju, sagradio je novu kuću u Velikom Trgovišću, koja je današnja spomen-kuća Franje Tuđmana. Bavio se trgovinom i ugostiteljstvom te je u središtu Velikog Trgovišća, gotovo preko puta zgrade Općine, iznajmio jednu gostionicu. Gostionica Stjepana Tuđmana bila je omiljeno mjesto sastajanja najuglednijih prvaka HSS-a kao što su bili Tomo Jančiković, Đuka Kemfelja i drugi.⁵³

Valja spomenuti da je Stjepan Tuđman bio i politički aktivan. Naime 1920. godine Hrvatska seljačka stranka postala je uvjerljivo najjačom političkom strankom u cijeloj Hrvatskoj, pa tako i u Hrvatskom Zagorju. Stjepan Tuđman postao je već dvadesetih godina vatreni sljedbenik Stjepana Radića. No nije se zadovoljio samo sljedbeništvom, već je s vremenom preuzeo vodstvo u lokalnoj organizaciji HSS-a u Velikom Trgovišću. Punih 16 godina, od 1925. do 1941, bio je predsjednik Općinskog odbora HSS-a u Velikom Trgovišću, a dvaput je izabran i za načelnika općine na lokalnim izborima 1936. i 1938.⁵⁴ Stjepan Tuđman bio je vijećnikom ZAVNOHA-a od 1943. i predsjednik Okružnoga narodnooslobodilačkog odbora za okrug Krapine od 1944. te se politički deaktivirao i posve izolirao.

Dana 26. travnja 1946. godine Stjepan Tuđman i njegova supruga nađeni su u svojoj kući u Velikom Trgovišću mrtvi. Postoje tumačenja da je Stjepan Tuđman prvo ubio svoju suprugu ipotom presudio sebi, a postoje tumačenja kako ih je ubila jugoslavenska tajna policija. Prema pisanju Darka Hudelista na vrhuncu je živčanog rastrojstva u travnju 1946. Stjepan ubio svoju drugu suprugu i sebe.⁵⁵ Međutim po pričanju supruge Franje Tuđmana Ankice Tuđman njezin je suprug bio siguran da je njegovog oca i njegovu suprugu ubila

⁵³ Darko Hudelist, *Tuđman: Biografija*, Profil International d.o.o., Zagreb 2004., 14.

⁵⁴ Isto, 14.

⁵⁵ Isto, 15.

jugoslavenska tajna policija, odnosno UDBA. Sumnjao je u to zato što je njegov otac glasno negodovao protiv kriminala onih koji su se u ratu i poslije rata dočepali vlasti. „Francek je od prvog dana bio uvjeren da su ih ubili UDBI-ini djelatnici. Bio je duboko potresen viješću o očevoj smrti, a još više ogorčen zlodjelima koja se događaju. No vlasti su se pobrinule da se proširi vijest da je Stjepan Tuđman najprije usmrtio svoju suprugu, a potom počinio samoubojstvo.“⁵⁶ Pored Franje obitelj Tuđman imala je još dva sina, Ivicu i Stjepana. Najmlađi brat Stjepan poginuo je u ratu u sedamnaestoj godini života kad su ga 1943. zarobili i ubili ustaše.⁵⁷

Franjo Tuđman pučku je školu završio u rodnome mjestu 1933. godine, a srednju školu pohađao je u Zagrebu, gdje ju je i završio 1941. godine. Na Višoj vojnoj akademiji u Beogradu diplomirao je 1957. godine, a 1965. doktorirao je povijesne znanosti s tezom *Uzroci krize monarhističke Jugoslavije od ujedinjenja 1918. do sloma 1941.* Za dopisnog člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti izabran je 1965. ali zbog intervencije Aleksandra Rankovića iz Beograda nije proglašen članom. Godine 1992. postao je redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.⁵⁸ Zanimanje za politiku pokazivao je još od srednjoškolskih dana kada se i pridružuje antirežimskom pokretu za nacionalna i socijalna prava. Od 1941. sudjeluje u antifašističkoj borbi u koju se uključio jer je osjećao dužnost borbe za slobodu i za pravu hrvatsku državu kakva je bila potrebna hrvatskome narodu i kakvu je hrvatski narod želio. Kao humanist i antifašist Franjo Tuđman bio je razočaran uspostavom Nezavisne Države Hrvatske (1941.) jer ona ni u čemu nije bila nezavisna hrvatska država, već isključivo tvorevina okupatorskih sila i u njihovoj službi te poligon stravičnih ustaških zlosilja koja su nanosila ljagu hrvatskome narodu, iako on za ta zlosilja nije bio kriv ni odgovoran.⁵⁹ Nakon rata zaposlio se u Personalnoj upravi Ministarstva obrane u Beogradu u Generalštabu Jugoslavenske narodne armije i uredništvu vojne enciklopedije. Ondje je radio kao pomoćnik glavnog urednika, a 1960. objavio je u tom izdanju vrlo zapažen prikaz *Narodnooslobodilački rat u Hrvatskoj*. Generalski čin stekao je 1960., ali već 1961. vlastitom inicijativom napušta vojnu službu i posvećuje se znanstvenom radu.

Od 1945. živi u Beogradu, gdje je živeći i radeći niz godina spoznao kako velikosrpstvo nije ugušeno. Velikosrpstvo nije bilo prisutno samo u duhu beogradske čaršije,

⁵⁶ Ankica Tuđman, *Moj život s Francekom*, Večernji list d.d, Zagreb, 2006., 57.

⁵⁷ Isto, 56.

⁵⁸ Franjo Tuđman, *Petrinjska 18*, Zatvorski dnevnik iz 1972, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb 2003., 848.

⁵⁹ *Ostvarenje suvremene hrvatske države...*(5), 220.

već i u glavama pojedinih srpskih generala i srbijanskih političara kojima su Hrvatska i hrvatstvo bili omraženi. Godine 1961. seli u Zagreb, gdje osniva Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, kojemu je na čelu do smjenjivanja 1967. godine. Bio je to vrlo zahtjevan posao, ali s velikim ciljem. Institut je Franjo morao organizirati služeći se Historijskim arhivom CK-a SKH-a. Trebalo je doslovce krenuti od početka: od traženja zgrade, unutrašnjeg uređenja do kadrova.⁶⁰ Njegov je cilj bio okupiti što veći broj uglednih revolucionara i marksistički zrelijih, starijih, a i mlađih intelektualnih kadrova koji će se baviti različitim područjima hrvatske nacionalne povijesti.

Godine 1963. izabran je za izvanrednog sveučilišnog profesora na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu. Kao profesor gostovao je na sveučilištima u Americi, Kanadi, Čehoslovačkoj, Njemačkoj, Austriji i Italiji. Iz političkih razloga, nakon što je izbačen iz Saveza komunista, 1967. maknut i sa Zagrebačkog sveučilišta i umirovljen.⁶¹ Od 1962. do 1967. bio je predsjednik komisije za međunarodne odnose Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda hrvatske i član GO-a SSRNH-a. Od 1965. do 1969. obnaša dužnost zastupnika u Prosvjetno-kulturnom vijeću Sabora SR. Hrvatske te dužnost predsjednika saborskog Odbora za znanstveni rad. Bio je član uredništva teorijskog časopisa *Vojno delo*, potom suradnik i redaktor enciklopedijskih izdanja u Krležinom Leksikografskom zavodu u Zagrebu, glavni i odgovorni urednik časopisa *Putovi revolucije* u Zagrebu te član izdavačkih i uredničkih odbora raznih časopisa, među kojima i zagrebačkog *Foruma*. Od 1950. objavljivao je članke i rasprave iz vojne znanosti i međunarodnih odnosa, a najviše se bavio novijom hrvatskom poviješću. Publicirao je niz historiografskih i drugih knjiga koje su osim višekratnih izdanja na hrvatskom jeziku, izlazile i na stranom jeziku: *Rat protiv rata*. *Partizanski rat u prošlosti i budućnosti* (prvo i drugo izdanje 1957., treće 1970.; prijevod na slovenski), *Stvaranje socijalističke Jugoslavije* (1960., prijevod na slovenski), *Okupacija i revolucija* (1963.), *Uzroci i krize monarhističke Jugoslavije od ujedinjenja 1918. do sloma 1941.* (1965.), *Velike ideje i mali narodi* (pet izdanja 1969., 1970., dva 1990. i 1996.), *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi* (pet izdanja 1981., 1982., dva 1990. i 1996.; prijevodi na engleski i njemački), *Stjepan Radić u hrvatskoj povijesti* (1988.), *Bespuća povijesne zbiljnosti. Rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja* (dva izdanja 1989., dva 1990. i 1994.; prijevod na njemački, engleski, kineski), *Velike ideje i mali narodi* (1990.), *Hrvatska u*

⁶⁰ *Moj život s Francekom...*(55), 113.

⁶¹ *Petrinjska 18...*(57), 849.

monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941. (1993.), *S vjerom u samostalnu Hrvatsku* (1995.), *Usudbene povjestice* (1995.), *Povijesna sudba naroda* (1996., prijevodi na njemački, mađarski, češki, bugarski, makedonski), *Misao hrvatske slobode* (1997.), *Hrvatska riječ svijetu* (1999.).⁶²

Sredinom šezdesetih Tuđman je već bio aktivan i u Matici hrvatskoj, iako u stvarnosti drugoj, ali prema tadašnjoj percepciji javnosti prvoj hrvatskoj nacionalnoj instituciji. On je pripadao vodećoj skupini članova i dužnosnika Matice, koji su se često sastajali i koji su tvorili, kako je Vlatko Pavletić rekao, 'konspirativnu četvorku'.⁶³ Kao član vodstva Matice hrvatske sudjelovao je u Hrvatskom proljeću, zbog čega je s drugim proljećarima u siječnju 1972. uhićen i zatočen u Petrinjskoj 18 u Zagrebu. Prvo je osuđen na dvije godine zatvora, ali mu je poslije kazna smanjena na devet mjeseci, koliko je i proveo u pritvoru. Godine 1981. opet je zbog javnog zastupanja demokratskih promjena, višestranačja i neovisnijeg položaja Hrvatske osuđen, ali ovaj put na tri godine zatvora i pet godina stroge zabrane javnog nastupanja. U kaznionici u Lepoglavi odslužio je godinu dana (1982.–1983.) kada je pušten zbog liječenja. U svibnju 1984. vraćen je u zatvor iz kojega je nakon četiri mjeseca zbog pogoršanja zdravlja pušten na uvjetnu slobodu. Godine 1987. vraćena mu je putovnica te je otada često putovao u inozemstvo, gdje je držao predavanja o političkim i društvenim prilikama u Hrvatskoj i Jugoslaviji te je prisustvovao na promocijama inozemnih izdanja svojih knjiga. Godine 1989. osnovao je Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ), a na njezinom je čelu bio od osnutka do smrti 10. prosinca 1999. godine. Slobodnim izborima u svibnju 1990. izabran je za predsjednika Predsjedništva SR- a Hrvatske (30. svibnja 1990.), a zatim još dva puta (1992. i 1997.) za predsjednika Republike Hrvatske te je na toj dužnosti ostao do smrti.

Franjo Tuđman prvi je hrvatski predsjednik te neosporni predstavnik političke i oružane borbe za hrvatsku neovisnost. U demokratsku i političku borbu za samostalnu, modernu i demokratsku državu ušao je u svojoj 67/68. godini života. A svijest o potrebi da hrvatski narod u državnom pravnom smislu bude samostalan i neovisan bila je duboko ukorijenjena u političkoj spoznaji i svijesti Franje Tuđmana još od njegovih mladenačkih dana. Predsjednik Franjo Tuđman prisustvovao je u Zagrebu na Jelačićevu trgu uz nazočnost

⁶² Isto, 849.

⁶³ Dubravko Jelčić, *Dr. Franjo Tuđman, jugoslavenska/hrvatska akademija i Matica Hrvatska*, Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu 10. i 11. prosinca 2009., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., 371.

velikog mnoštva građana otkrivanju obnovljena i ponovno postavljena spomenika hrvatskome banu Jelačiću te je, između ostalog, rekao i ovo: „A onima koji se zavaravaju idejom da bi se ovu Republiku Hrvatsku moglo skršiti i oboriti oružanom intervencijom dobrovoljačkih odreda iz Srbije i Crne Gore, također poručujemo ovo: plebiscitarnom voljom hrvatskog naroda izabrano vodstvo Republike Hrvatske, i ovaj osviješteni narod, neće kapitulirati.“⁶⁴

Činjenica je da oko predsjednika Tuđmana postoje suprotstavljena mišljenja, kao i za većinu velikih povijesnih ličnosti. Profesor Nevio Šetić piše o Franji Tuđmanu: „Tko god pogledao u njegov stvaralački put, vidjet će da je svemu pristupio vrlo energično i odgovorno. U svemu što je činio unosio je veliku radnu energiju, izgrađivši jasne političke poglede i vlastito uvjerenje, svoj cjeloviti pristup rješavanju životnih hrvatskih pitanja sve do uspostave moderne države Hrvatske – Republike Hrvatske – tako i onih povijesnih pitanja o čemu najbolje svjedoči njegovo ukupno djelo“.⁶⁵ Kao čovjek, povjesničar i političar Franjo Tuđman nikada nije stavljao znak jednakosti između srpstva i velikosrpstva. Srpstvo je za njega, kao i za svako logično i zdravo razmišljanje, bilo prirodan nacionalni osjećaj pripadnosti srpskome narodu, pravo i dužnost svakog Srbina da bude i trajno ostane Srbin. U velikosrpstvu je prepoznao svaki njegov oblik: i teritorijalnu ekspanziju, i politiku majorizacije, i ekonomsko iskorištavanje drugih naroda, i upravnu dominaciju.⁶⁶

Vrhovni zapovjednik Oružanih snaga Republike Hrvatske je prema Ustavu Republike Hrvatske Predsjednik Republike Hrvatske. Prema procjenama sudionika i promatrača, predsjednik Tuđman rat je vodio briljantno. U tom se pogledu slažu, između ostalih, David Owen, Richard Holbrooke, Misha Glenny, Veljko Kadijević, Borislav Jović, Radovan Radinović, Davor Domazet, Janko Bobetko, Zvonimir Červenko, Davor Marijan i Mate Granić. No bilo je i drugačijih mišljenja koja se nisu s time slagala. S druge je strane general Martin Špegelj smatrao kako Tuđman precjenjuje snagu JNA-e te da je, po njemu, izvršio nepotrebnu agresiju na Bosnu i Hercegovinu otvarajući novu frontu s Bošnjacima, a negativno su njegovo vodstvo ocijenili i Ivo Banac, Ozren Žunec te bivši predsjednik Stjepan Mesić, koji se s Tuđmanom, po vlastitome tvrđenju, razišao zbog Tuđmanove politike prema BiH, i to 1994. godine kad je oružani sukob Bošnjaka, prijašnjih Muslimana i Hrvata, već bio okončan. Otežući i sklapajući primirja, Tuđman je gradio hrvatsku vojnu snagu i stvarao

⁶⁴ *Deset godina Hrvatske demokratske zajednice: (1989. – 1999.)...* (50), 132.

⁶⁵ *Franjo Tuđman i Istra...* (4), 404.

⁶⁶ *Ostvarenje suvremene hrvatske države...*(5), 222.

uvjete za veće vojne operacije te konačno pokrenuo udar koji je slomio srpsku paradržavu u Hrvatskoj, tzv. Republiku Srpsku Krajinu.⁶⁷

Branko Tuđen, hrvatski novinar, glavni urednik, publicist i sportski djelatnik, u svojoj knjizi kaže o predsjedniku Tuđmanu: „Hrabro i odlučno borio se za neovisnu hrvatsku državu izvan Jugoslavije, težio je mirnom razlazu i povijesnom sporazumu sa Srbima, pozdravljao i branio sporazum Cvetkovića i Mačeka kao prvi korak u tom cilju, javno se suprostavljao velikosrpskoj laži o zločinačkoj prirodi hrvatskog naroda i broju žrtava u Jasenovcu i pokušajima da se umanjí značenje partizanske borbe u Hrvatskoj. Borio se protiv izjednačavanja uloge domobranstva i četništva u Drugom svjetskom ratu, ali je priznao da su Hrvati jugoslavensku državu prihvatili neiskreno kako bi se spasili od talijanskih težnji za njihovim područjima. Dobro je shvaćao dubinu zavičajnih razlika i mentaliteta u Hrvatskoj i svugdje je dobro prolazio osim u Istri, jer nije poznao mentalitet većine istarskih Hrvata koji su kroz povijest opstali u najtežim uvjetima okupacije. Tuđman se bojao za Istru, jer je njegovo stajalište bilo da gdje god u rubnim područjima na vlasti nije HDZ, postoji mogućnost otuđenja.“⁶⁸

General Jacques Klein je o predsjedniku Tuđmanu rekao: “Franjo Tuđman bio je hrvatski domoljub. Njegovo djelo započelo je davno prije zbivanja iz proteklih nekoliko godina(...)Podupirući mandat Ujedinjenih naroda i mirnu reintegraciju uz izbjegavanje novih sukoba, on je spasio tisuće života, ne samo hrvatskih vojnika, nego ljudi cijele regije. I što je još važnije, njegova mudra politika omogućila je normalizaciju odnosa sa SR Jugoslavijom(...)Znam da je strastveno vjerovao u europsku Hrvatsku. To je cilj kojemu trebaju težiti sve države nastale raspadom bivše Jugoslavije.“⁶⁹

Kontakti Franje Tuđmana s ljudima iz dijaspore datiraju još od 1966. godine. Uglavnom su to bili kontakti s pripadnicima akademskih krugova. Veze s iseljeništvom Tuđman je postigao kao član Upravnog i Izvršnog odbora Matice iseljenika Hrvatske (MIH-a), a te je veze potpuno obnovio tek nakon 14. svibnja 1987. kada Savjet za zaštitu ustavnog poretka Socijalističke Republike Hrvatske donosi odluku o izdavanju putovnice dr. Franji Tuđmanu.⁷⁰

⁶⁷ http://hr.wikipedia.org/wiki/Franjo_Tu%C4%91man.

⁶⁸ Branko Tuđen: *Tito, Tuđman, Hrvatska, 100 slika za portrete s političkog groblja*, Znanje d.o.o., 2003., 254.

⁶⁹ *Moj život s Francekom...* (55), 615.

⁷⁰ Ivica Radoš, *Tuđman izbliza*, Svjedočenje suradnika i protivnika, Profil International, Kaptol, Zagreb, 2005., 21.

Jure Radić smatra kako je Tuđman previše idealizirao dijasporu, a rekao je sljedeće: „Mislim da je Tuđman bio nerealan. On je mislio i bio siguran, ne znam zašto, da će se većina tih ljudi vratiti u Hrvatsku i da će ulagati novac. Nije shvatio da je većini tih ljudi kapital iznad ljubavi za Hrvatsku, da vani imaju obitelj, djecu. Tuđman je previše idealistički gledao na stvari. U početku je dijaspora učinila jako mnogo, pomagala je u oslobađanju zemlje“.⁷¹

Predsjednik Tuđman nije želio rascjep unutar nacionalnog korpusa, ostao je vjeran ideji pomirbe. Profesor Nevio Šetić, predsjednikov savjetnik za pitanje Istre, često je znao čuti od predsjednika Tuđmana u vrijeme objeda: „I mojim krvnicima, što su me strpali u zatvor i učinili mi što jesu, i njima dajte kruha jer Hrvatska se rodila za sve.“⁷²

Sa suprugom Ankicom Franjo Tuđman vjenčao se 25. svibnja 1945. godine i zajedno imaju djecu Miroslava, Stjepana i Nevenku. Najstariji sin Miroslav rođen 1946. godine, mlađi sin Stjepan rođen je 1948. godine, a kći Nevenka rođena je 1951. godine.

Godine 1996. Franji je dijagnosticiran karcinom želuca. U studenome 1996. godine oputovao je u vojnu bolnicu Walter Redd u Washington kako bi započeo liječenje. Naime u toj je istoj bolnici operiran i ministar Gojko Šušak koji je imao karcinom na plućima i u to se vrijeme dobro oporavljao. Međutim predsjednik nije primio dobre vijesti. Mišljenje liječnika bilo je kako operacija želuca može samo istrošiti organizam, kako je njegovo zdravstveno stanje vrlo ozbiljno te kako po njihovoj procjeni s ovim stanjem karcinoma može živjeti još šest do devet mjeseci. Kao i u mnogim životnim situacijama koje su ga zadesile, i u ovoj je bio vrlo hrabar. Želja za životom, radom i stvaranjem bila je velika. „Borit ću se s bolešću. Imam snage za to. Imam motiva, puno razloga da još poživim. Još Hrvatska nije potpuno slobodna.“⁷³

I nakon dijagnoze bolesti predsjednik je aktivno radio. Primjenom druge metode liječenja i odgovarajućom kemoterapijom koju su predložili francuski i hrvatski specijalisti predsjednik se odlično oporavljao. Dana 8. travnja 1997. godine otvoren je novi Maslinički most, na čijem je otvorenju predsjednik sudjelovao i održao prigodan govor. Predsjednik je do lipnja 1997. godine primao brojna američka i europska izaslanstva iz UN-a i NATO-a. Obilazio je slavonska mjesta, razgovarao s lokalnim dužnosnicima i objašnjavao političku situaciju. U to je vrijeme uspješno privedena kraju integracija istočne Slavonije u Hrvatsku.

⁷¹ Isto, 27.

⁷² Isto, 40.

⁷³ *Moj život s Francekom...* (55), 606.

Dana 8. lipnja 1997. godine predsjednik je zajedno sa svojom suprugom i bliskim suradnicima krenuo vlakom iz Zagreba za Vukovar. „Vlak za Vukovar“ bio je simbol mira i povratka prognanika. Kao što je već spomenuto, 15. lipnja 1997. već je u prvom krugu dr. Franjo Tuđman izabran za predsjednika Republike. Godine 1998. predsjednik je vodio visoko izaslanstvo u posjet Portugalu i Lisabonu. Održavao je tradiciju i posjetio je u prvim satima 1998. godine Kliniku za ženske bolesti i porodiljstvo zagrebačke bolnice „Sestre milosrdnice“ i time želio istaknuti važnost novih života. U ljeto 1999. godine predsjednik je posljednji put proveo odmor na Brijunima, gdje je bilo njegovo omiljeno mjesto za odmor. Govorio je kako voli more, plivanje, sunce i šetnju po otoku te kako će mu to pomoći da se osjeća bolje. Nakon povrtaka u Zagreb u kolovozu iste godine nastavlja s radom. Svaki je dan imao niz sastanaka, a uslijedili su i problemi s tužiteljstvom Haaškoga suda. U listopadu 1999. predsjednik putuje u posjet Vatikanu i Rimu.

Dana 1. studenog 1999. godine bio je posljednji put viđen u javnosti. „Na dan Svih svetih položio sam vijenac u čast svih onih koji su živjeli, stradali, patili, umirali i ginuli da bi hrvatski narod mogao preživjeti i na kraju ostvariti svoju slobodnu i neovisnu državu.“⁷⁴ Predsjednik je istoga dana zaprimljen u Klinički bolnički centar Dubrava, gdje je i operiran. U toj je bolnici proveo malo više od mjesec dana prije nego je preminuo. Pokopan je uz najveće državne počasti na zagrebačkom groblju Mirogoj. Na posljednji počinak ispratio ga je hrvatski narod u velikom broju. Uz mnoštvo okupljenih ljudi na posljednjem ispraćaju predsjednika bio je i turski predsjednik i prijatelj Süleyman Demirel, general Jacques Klein i predstavnici 21 strane zemlje.

5. PROGLAŠENJE SAMOSTALNE HRVATSKE DRŽAVE

⁷⁴ Isto, 641.

Kao što je već spomenuto, krajem prethodnog i posljednjeg desetljeća 20. stoljeća došlo je do raspada postojećih socijalističkih sustava i do rasula triju višenacionalnih socijalističkih država: SSSR-a, ČSSR-a i SFRJ-a. SFRJ bila je ustrojena kao savezna država i, kao što je već rečeno, sastojala se od šest republika i dvije autonomne pokrajine. Osim drugih razloga raspada, jedan od najvažnijih bio je taj što ju je razdirao velikosrpski nacionalizam. Rješenje je bilo ili raspad ili transformacija. Hrvati i Slovenci dijelili su isti cilj, da njihove nacionalne države budu samostalne i suverene. Hrvatski predsjednik Franjo Tuđman i slovenski predsjednik Milan Kučan u tom su pogledu dijelili isto mišljenje, isto kao što su bili svjesni činjenice kako pregovori sa Srbijom neće biti laki. Znali su da Srbi žele i imaju prevlast u cijeloj Jugoslaviji te im je cijela Jugoslavija Velika Srbija. A otvoreno su govorili da, ako Jugoslavije ne bude, stvorit će Veliku Srbiju nasilnim prekrajanjem međurepubličkih granica, upravo zato što je i hrvatsko i slovensko iskustvo življenja bilo nepovoljno u SFRJ-u.

Od travnja do prosinca 1990. održani su višestranački izbori za sve parlamente jugoslavenskih republika i izabrani su najviši organi republičkih vlasti. Nakon toga uslijedilo je rješavanje i dogovaranje o novom ustroju zajednice jugoslavenskih naroda. Stajališta Hrvatske i Slovenije bila su da se umjesto postojeće savezne države osnuje zajednica saveza suverenih država. Kao što je već poznato, Srbija je bila naučena imati prevlasti u socijalističkoj Jugoslaviji i nije se htjela lako odreći tog položaja. Tijekom jeseni 1990. Srbija je imovinu hrvatskih i slovenskih poduzeća na svom republičkom području proglasila svojom imovinom. Dana 28. prosinca 1990. izvršila je i tajni upad u jugoslavenski novčarski sustav putem Narodne banke Srbije te prebacila 18,3 milijardi dinara (ili u deviznoj protuvrijednosti 2,6 milijardi njemačkih maraka) na račune srbijanskog mirovnog fonda i drugih srbijanskih fondova, zaduživši za taj golemi iznos čitavu SFRJ.⁷⁵ Ovi postupci Srbije jasno su pokazali kakav je bio njezin odnos prema jugoslavenskim zemljama i što si sve ona daje za pravo.

S obzirom na to da je Srbija odlučila kako se neće dogovoriti s ostalim republikama, pripremala je rat za ostvarenje njena velikosrpskog političkog programa. Započelo je bujanje hrvatskih Srba, kao i pridobivanje JNA-e na svoju stranu. Republika Hrvatska utvrdila je načela o razdruživanju SFRJ- a, koja su sadržana u Rezoluciji o prihvaćanju postupaka za združavanje SFRJ, i o mogućem udruživanju u savez suverenih republika. Dana 21. veljače 1991. Sabor Republike Hrvatske donio je utvrđena načela Rezolucije koja glase: Republika

⁷⁵ *Ostvarenje suvremene hrvatske države...*(5), 223.

Hrvatska izražava i potvrđuje „svoju privrženost načelima i ciljevima Povelje OUN, Helsinškog akta i Završnog dokumenta Pariške konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi“; prihvaća Rezoluciju slovenske republičke Skupštine „o sporazumnom razdruživanju SFRJ na više suverenih i samostalnih država“; spremna je „na udruživanje samo s onim republikama“ na području SFRJ, koje si uzajamno priznaju temeljna prava svake od njih na opstanak, samostalnost, suverenost, jednakost, međunarodni subjektivitet i štovanje, te koje se obvezuju na nemiješanje u poslove unutrašnje nadležnosti“; voljna je „sklopiti međurepublički savez samo s onim državama koje jamče jedna drugoj status suverene države i prostornu cjelovitost (teritorijalni integritet) ... , koje svojim ustavima i zakonima svim svojim građanima, neovisno o nacionalnoj pripadnosti i drugim razlikama, jamče jednaka prava i slobode... , koje svojim ustavima i zakonima svim svojim građanima, nezavisno od nacionalne pripadnosti i drugih razlika, jamče jednaka prava i slobode... , koje će poštivati na svom ukupnom području pluralizam vlasništva, slobodu kretanja radne snage, robe i kapitala u skladu s međunarodno usvojenim konvencijama i pravilima Europske zajednice... , koje su sporazumne u tome da se pravni režim sveukupne imovine koja se može kvalificirati kao savezna (jugoslavenska) imovina riješi posebnim međusobnim sporazumom, utemeljenim na normama međunarodnog prava i načela zaštite gospodarskog suvereniteta i interesa svih ugovorenih strana... , koje priznaju neophodnost sustava kolektivne sigurnosti, uključujući i međusobnu suradnju u oblasti obrane u skladu s općim nastojanjima da se očuva i učvrsti mir i sigurnost u ovom dijelu Europe.“⁷⁶

Tijekom proljeća 1991. predsjednici jugoslavenskih republika: predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman, predsjednik Republike Slovenije Milan Kučan, predsjednik republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović, predsjednik Republike Srbije Slobodan Milošević, predsjednik Republike Crne Gore Momir Bulatović i predsjednik Republike Makedonije Kiro Gligorov sastali su se šest puta radi dogovora o novom ustroju jugoslavenske zajednice. Sastali su se 28. ožujka u Splitu, 4. travnja u Beogradu, 11. travnja u Brdu kod Kranja, 18. travnja u Ohridu, 25. travnja u Cetinju i 6. lipnja u Sarajevu. Unatoč sastajanju, međusobnom dogovaranju i suočavanju nikako nisu mogli postići dogovor. Franjo Tuđman i Milan Kučan imali su prijedlog o ustroju nove jugoslavenske zajednice kao saveza samostalnih i suverenih država. Država bi bila uređena bez centralne i zajedničke

⁷⁶ Isto, 224–225.

zakonodavne vlasti sa zajedničkim stalnim ili *ad hoc* odborima koji bi se bavili pitanjima međudržavnog robnog i ostalog prometa te, prema potrebi, međudržavnim bilateralnim i multilateralnim pitanjima. Slobodan Milošević i Momir Bulatović htjeli su pak da nova jugoslavenska federacija bude i dalje federacija. Federacija koja bi omogućila da se u njoj nađu na okupu pripadnici istih naroda koji žive u više republika, da razvijeni dijelovi federacije po načelu solidarnosti pomažu manje razvijenima, da federacija ima zajedničku obranu i vanjsku politiku. To bi za sve republike, članice federacije, bilo jeftinije i svrsishodnije, a središnji predstavnički organi federacije bili bi birani na demokratski način u smislu da ih ne biraju republike i pokrajine, već svi građani po načelu: *jedan čovjek – jedan glas*. Iz toga možemo zaključiti kako Milošević i Bulatović zagovaraju za Jugoslaviju da bude onakva kakva ustvari već i jest. Taj zagovor nametnuo je legalizaciju dominacije Srba. U Jugoslaviji je brojčano bilo najviše Srba, tako da priznati izbor vodećih organa takve federacije po načelu *jedan čovjek – jedan glas* značio je priznati prevlast Srba, odnosno pretvoriti Jugoslaviju u Veliku Srbiju. U isto su vrijeme Alija Izetbegović i Kiro Gligorov htjeli da nova jugoslavenska zajednica bude uređena dijelom kao federacija, a dijelom kao konfederacija. Rješenje pregovaranja predstavnici jugoslavenskih zemalja našli su u republičkom referendumu koji je raspisan 25. travnja 1991., a održan 19. svibnja 1991.

Na referendnumskom glasačkom listiću u Republici Hrvatskoj bila su dva pitanja:

- „1. Jeste li za to da Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država, koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama (prema prijedlogu Republike Hrvatske i Republike Slovenije za rješavanje državne krize SFRJ)?
2. Jeste li za to da Republika Hrvatska ostane u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi (prema prijedlogu Republike Srbije i Republike Crne Gore za rješenje državne krize SFRJ)?“⁷⁷

Prema biračkim popisima u to je vrijeme bilo 3.652.225 birača, od toga na referendumska glasališta izašao je 3.051.881 birač, što znači 83,56% birača. Birači su na pitanja odgovarali sa *za* ili *protiv*. Od toga broja, njih 93,2% glasalo je za prijedlog pod brojem jedan sa *za*, a 92,18% glasalo je za prijedlog pod brojem dva s *protiv*. Informacije o rezultatima plebiscita proširile su se i u stranim zemljama. Javno informiranje imalo je veliki

⁷⁷ Isto, 226.

odjek u stranim zemljama kao što su Mađarska, Austrija, Italija, Njemačka i Francuska. Njemački ministar vanjskih poslova Hans Dietrich Genscher u to je vrijeme bio veliki podržavatelj hrvatske samostalnosti i njezina međunarodnog priznanja te je smatrao da u skladu s Pariškom poveljom KESS-a narodi Jugoslavije imaju pravo na samoodređenje. Uslijedile su učestale provokacije i teror srpskih pobunjenika te njihova suradnička sprega s JNA-om. Na području Hrvatske u 1990. i 1991. godini zabilježeno je 209 slučajeva podmetanja eksploziva i 109 oružanih napada. Zatim je uslijedila i provokacija u Predsjedništvu SFRJ-a. Stipe Mesić bio je član predsjedništva SFRJ-a iz Republike Hrvatske te je njegov zadatak bio po predviđenom redosljedu jednogodišnje presjedati u tom Predsjedništvu. Međutim 15. svibnja 1991. mu upravo srbijansko-crnogorski blok tog Predsjedništva to nije dopustio. Tadašnji predsjednik predsjedništva SFRJ-a bio je Borislav Jović. Iz njegovih zapisa doznajemo da je on zajedno s nekolicinom članova Predsjedništva SFRJ-a razgovarao povezano s izborom Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ-a. Bili su to Veljko Kadijević, Slobodan Milošević, Momir Bulatović, Jugoslav Kostić i Vukašin Jokanović. Dana 15. svibnja 1991. zaključen je sastanak. Stjepan Mesić dobio je 4 glasa i nije izabran za predsjednika.

Republika Hrvatska u sastavu SFRJ-a nije bila u mogućnosti imati svoju hrvatsku vojsku. Hrvatska je imala pravo i radila je na tome da organizira svoju teritorijalnu obranu. Osnovane su nove postrojbe teritorijalne obrane pod nazivom Zbor narodne garde. Osim jačanja obrane za Republiku Hrvatsku bila je nužna i provedba hrvatskoga referenduma. „Na osnovi referenduma od 19. svibnja 1991. Sabor Republike Hrvatske je 25. lipnja 1991. donio Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske, Deklaraciju o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske, i Povelju o pravima Srba i drugih nacionalnosti u Republici Hrvatskoj. Ta su tri dokumenta objavljena potom u službenog glasilu Republike Hrvatske. U Ustavnoj odluci o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske utvrđeno je sljedeće: Republika Hrvatska proglašava se suverenom i samostalnom državom. Ovim činom Republika Hrvatska pokreće postupak razdruživanja od drugih republika i SFRJ. Republika Hrvatska pokreće postupak za međunarodno priznanje. Međunarodni ugovori koje je sklopila i kojima je pristupila SFRJ primjenjivat će se u Republici Hrvatskoj ako nisu u suprotnosti s ustavom i pravnim poretkom Republike Hrvatske, na temelju odredaba međunarodnog prava o sukcesiji država u pogledu ugovora. Na području Republike Hrvatske važe samo zakoni koje je donio Sabor Republike Hrvatske, a do okončanja razdruživanja i savezni propisi koji

nisu stavljeni izvan snage. Republika Hrvatska preuzima sva prava i obveze koja su Ustavom Republike Hrvatske i Ustavom SFRJ bila prenesena na tijela SFRJ. Postupak preuzimanja tih prava i obveza uredit će se ustavnim zakonom. Državne granice Republike Hrvatske su međunarodno priznate državne granice SFRJ u dijelu koji se odnose na Republiku Hrvatsku te granice između Republike Hrvatske i Republika Slovenije, Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore u okviru dosadašnje SFRJ.

Prihvaćajući načela Pariške povelje, Republika Hrvatska jamči svojim državljanima nacionalna i sva druga temelja prava i slobode čovjeka i građanina, demokratski poredak, vladavinu prava i sve ostale najviše vrednote ustavnog i međunarodnog pravnog poretka.⁷⁸

6. DOMOVINSKI RAT

U siječnju 1990. godine donesena je zakonska osnova za provođenje višestranačkih izbora u ondašnjem SR Hrvatskoj. „Postojalo je čvrsto uvjerenje o napuštenosti svih oblika pritiska i sukoba oko prava naroda na mir, slobodu i sigurnost života unutar granica države, kao i prava slobodnog korištenja unutarnjih komunikacija u zračnom, kopnenom i pomorskom prometu svoje zemlje, s državnim uređenjem i vlašću koje narod izabere.“⁷⁹ U vremenu raspada komunističkog bloka na čelu s Rusijom bilo je gotovo nemoguće zamisliti ratne pohode s bilo koje strane s ciljem sprječavanja pozitivnih kretanja unutar tih zemalja. Usto cijela je svjetska javnost s pozitivnim pristupom promatrala promicanje slobode i samostalnosti dotad prisilnih državnih zajednica koje nikada i nikako nisu mogle ostvariti svoje ciljeve u društvenom i političkom životu u nametnutom im zajedništvu. Bile su to Rusija, Jugoslavija i Čehoslovačka. Dok se novonastala situacija u Rusiji i Čehoslovačkoj razrješavala na miran način na temelju političkog dijaloga i pomoći međunarodne zajednice, u Jugoslaviji je situacija bila znatno drugačija. S obzirom na način nastanka Jugoslavije, bilo to 1918. ili pak 1945., sam ulazak demokracije i višestranačkog sustava na jugoslavenskim prostorima nije mogao saživjeti na miran način. Naime, razlog tome bio je taj što nositelji velikosrpskih ideja koji su zamišljali Jugoslaviju na sebi svojstven način, uvjereni u njezinu stabilnost prema svojim željama i interesima, nikako nisu prihvaćali nastanak novih okolnosti,

⁷⁸ Isto, 231–232.

⁷⁹ Milan Vuković, *Eseji i osvrti. O Tuđmanu i hrvatskoj stvarnosti*, Zagreb, 2007.,5.

novih ljudskih prava jednakih za sve nacije, nisu shvaćali mnogobrojne odluke međunarodne zajednice koja je, Poveljom Ujedinjenih naroda i drugim međunarodnim aktima, zabranjivala ugrožavanje mira na bilo kojim meridijanima međunarodne zajednice.

Usljedio je i niz događaja koji su mijenjali društvo, a jedan od njih bila je neodigrana nogometna utakmica zagrebačkog *Dinama* i beogradske *Crvene zvezde*. Na spornoj utakmici dolazi do sukoba navijača *Dinama*, tzv. *Bad Blue Boysa* te ostalih navijačkih skupina iz Hrvatske, u prvom redu navijača *Hajduka* i *Rijeke* s navijačima *Crvene zvezde*. Stotine navijača utrčalo je na teren s ciljem da se obračuna s navijačima beogradskoga nogometnog kluba. U sukob se umiješala policija, ali i mladi nogometaš *Dinama* Zvonimir Boban koji je nogom udario policajaca. Ovaj je događaj ubrzo dobio kulturni status u novijoj hrvatskoj povijesti. Iako u spomenutim neredima nije bilo težih posljedica, ovaj je događaj, naročito tijekom devedesetih, često prikazivan kao početak rata u Hrvatskoj upravo zato što se dogodio prvi veliki okršaj Hrvata i Srba, a uzrok sukoba nije bio nogomet, već aktualna politička situacija.⁸⁰

Veliku ulogu u stvaranju nacionalne svijesti i jačanju nacionalnog ponosa imale su domoljubne pjesme. Potrebno je reći kako su pjesme bile različite. Bilo je onih koji su pozivale na ljubav i mir, ali i onih koje su pozivale na rat. Pjesme koje pozivaju na ustaštvo i nasilje nisu vrijedne spomena, jer se njime koristio manji, ekstremniji dio stanovništva te one ne predstavljaju prevladavajuću sliku hrvatskog društva. Ratna propaganda započela je pjesmom Tomislava Ivčića *Stop the war in Croatia* u kojoj se poziva Europu da zaustavi rat u Hrvatskoj. Pjesma je mirnog karaktera te poziva na ljubav i mir. Ispjevana je na engleskome jeziku s ciljem da se svijetu i Europi što bolje prenese situacija u Hrvatskoj. Pjesma izražava želju za prestanak rata i moli za to u ime ljubavi, djece i Boga, govori da Hrvatska želi dijeliti mir i bratstvo sa svim narodima Europe. U sporno vrijeme nastaje i najpopularnija pjesma iz razdoblja Domovinskoga rata pod nazivom *Moja domovina* u izvedbi hrvatskih estradnih zvijezda koje su se okupile pod nazivom *Hrvatski Band Aid*. U tom su razdoblju bile popularne i stare hrvatske budnice *Ustani bane*, *Vila Velebita* i *Marjane, Marjane* koje su također imale cilj buditi i širiti nacionalnu svijest.

Pobuna hrvatskih Srba u ljeto 1990. bila je uvod u rat. Započela je nakon hrvatske odluke da zbog najavljenog srpskog referenduma o autonomiji Srba u Hrvatskoj povuče

⁸⁰ *Radionica za suvremenu povijest...*(3),169.

oružje iz policijskih postaja u mjestima s većinskim srpskim stanovništvom. U okolici Knina naoružani civili srpske nacionalnosti zapriječili su prometnice. Pokušaj specijalne postrojbe Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske da pobunu uguši spriječila je JNA sa svojim zrakoplovstvom. Sam postupak opravdan je tvrdnjom da su hrvatski helikopteri letjeli mimo najave odobrenog koridora. Ovaj udar na suverenitet Republike Hrvatske dobio je snažnu podršku Srba u Bosanskoj krajini i Srbiji na mitinzima uz pozivanje na oružje. Sama pobuna brzo se proširila po sjevernoj Dalmaciji i Lici u mjestima s većinskim srpskim pučanstvom. Do kraja godine promet kroz ovaj dio Hrvatske postupno je zamro.

Hrvatska je od svih republika bivšeg SFRJ-a imala najnepovoljniji vojno-geografski položaj. Upravo je to jedan od razloga zbog kojega je obrana Hrvatske bila vrlo teška i zahtjevna. Najugroženija područja bila su Slavonija, Baranja i Srijem jer su bila granična područja sa Srbijom. U ovom pravcu napad je imao povoljne uvjete za uspjeh zbog nacionalne izmiješanosti stanovništva i blizine jakih garnizona JNA. Položaj Slavonije bio je pogodan za napad oklopništva, napose na području Vinkovaca i Đakova. Zapadna Slavonija bila je nešto pogodnija za obranu. Najnepovoljnije uvjete za obranu imao je krajnji jug Hrvatske. Demografske značajke za obranu, i unutarnje i vanjske, bile su vrlo nepovoljne. Hrvatska je na granici sa Srbijom, Crnom Gorom te Bosnom i Hercegovinom najvećim dijelom imala područja s većinskim srpskim odnosno crnogorskim stanovništvom, što je posebno ugrožavalo krajnji jug Hrvatske koji se nalazio između istočne Hercegovine i Crne Gore. Republička granica s Bosnom i Hercegovinom bila je također ugrožena. Samo su Bosanska Posavina, Bihačka krajina i zapadna Hercegovina s općinama Livno i Tomislavgrad prekidale teritorijalni dodir sa srpskim stanovništvom. Visoki postotak Srba bio je u graničnim područjima Hrvatske, u Sjevernoj Dalmaciji, Lici, Kordunu, Banovini, Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu.

Obrana Republike Hrvatske do ljeta 1990. godine bila je u rukama Ministarstva unutarnjih poslova i policije. Godine 1990. započela je prva etapa ustroja i osnivanja brigada i samostalnih bataljuna. MUP je sredinom 1990. godine imao oko 6.800 ljudi, da bi krajem siječnja 1991. već broj narastao na 18.500 ljudi.⁸¹ U MUP-u je osnovano osamnaest posebnih postrojbi policije prema kriteriju da svaka policijska uprava ima jednu ovakvu postrojbu, s time da je jedna bila u nadležnosti Ministarstva. Sredinom travnja 1991. godine u sklopu

⁸¹ *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat...*(26), 98.

MUP-a osnovan je Zbor narodne garde (ZNG), organizacija koja je imala poseban sastav za obrambene i redarstvene poslove pod zapovjedništvom Ministarstva obrane. Prema Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima, koji je 18. travnja 1991. donio Sabor Republike Hrvatske, Zbor narodne garde je „profesionalna, uniformirana, oružana formacija vojnog ustroja za obrambeno-redarstvene dužnosti“. Nalazio se pod zapovjedništvom Ministarstva obrane Republike Hrvatske.⁸² Prva smotra hrvatskih postrojbi održana je u Zagrebu 28. svibnja 1991. na stadionu nogometnoga kluba *Zagreb*, na kojoj je prisustvovao Franjo Tuđman, predsjednik Republike Hrvatske, Martin Špegelj, ministar obrane Republike Hrvatske i Josip Boljkovac, ministar unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Zbor narodne garde predstavljao je začetak hrvatske vojske.⁸³ Na čelu Zbora narodne garde bio je general pukovnik Martin Špegelj, dotadašnji hrvatski ministar obrane. U ZNG-u zbog provođenja posebnih postrojbi osnovano je 19 novih postrojbi. Zbor narodne garde imao je cilj djelovati kao pričuvni i djelatni. „Prema tim planovima ZNG se uz Zapovjedništvo u Zagrebu trebao sastojati od 16 brigada ZNG-a (od broja 101. do 116.) i devet samostalnih bataljuna ZNG-a (od broja 51. do 59.).“⁸⁴ U srpnju 1991. godine ZNG je dobio operativnu razinu osnivanjem zapovjedništava ZNG-a za pojedine regije.

Osnovano je zapovjedništvo za istočnu Slavoniju, banijsko-kordunsko područje, ličko područje, srednju i sjevernu Dalmaciju te južnu Dalmaciju. Potom slijedi osnivanje Zapovjedništva Zagrebačkog korpusa ZNG-a. Zapovjedno-borbene ovlasti imali su i krizni štabovi koji su osnivani na svim razinama upravne strukture od općine do Republike. Do druge polovice rujna 1991. osnovana je i Hrvatska vojska (HV) u kojoj je kao poseban dio zadržan Zbor narodne garde te je osnovano Domobranstvo. U rujnu 1991. osnovano je Zapovjedništvo Hrvatske ratne mornarice (HRM) koje je pod svojim zapovjedništvom imalo tri pomorska odreda, postrojbe specijalne namjene, ratne luke Ploče, Šibenik i Pula, obalno topništvo, diviziju protuzračne obrane i bataljun monarhističkog pješništva. Tek 1992. godine stvoreni su uvjeti za ustroj Hrvatskog ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane (HRZ i PZO).

Početakom 1992. godine završena je prva faza ustroja HV-a, čija je zadaća bila masovno osnivanje brigada i samostalnih bataljuna HV-a. Novonastale postrojbe bile su

⁸² *Ostvarenje suvremene hrvatske države...*(5), 229.

⁸³ Isto, 229.

⁸⁴ *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat...* (26), 98.

različitog ustroja, brojnog stanja i opreme. S pripremama za dolazak *United Nations Protection Forces* – Zaštitnih snaga Ujedinjenih naroda (UNPROFORA-a) dio brigada je ukinut, dio demobiliziran, a dio prestrojen u taktičke skupine, načelno bojne. Sljedećih nekoliko mjeseci radilo se na budućoj organizaciji hrvatske oružane snage. Tek 1993. godine Hrvatska je vojska dobila konačan ustroj. Već postojeća vojno-teritorijalna podjela zadržana je s malim izmjenama. Zapovjedništva operativnih zona preimenovana su u zapovjedništva zbornih područja, s time da je od bivše Operativne zone Rijeka nastalo Zborno područje Gospić. Zborno je područje koncipirano kao operativna skupina koja se sastojala od gardijske motorizirane brigade, od 3 do 6 pješačkih brigada HV-a, 3 do 6 domobranskih pukovnija, logističke baze, topničkih divizija za potporu, protuoklopnu i protuzračnu borbu te drugih manjih postrojba.⁸⁵ Vrlo jak dio HV-a bio je izravno podređen Glavnom stožeru HV-a: 1. i 7. gardijska motorizirana brigada, 8. laka jurišna brigada, 15. protuoklopna topničko-raketna brigada, 16. topničko-raketna brigada, 33. inženjerijska brigada, Odred veze (kasnija 40. pukovnija veze), specijalne postrojbe i slično.⁸⁶ Ratna se mornarica sastojala od Zapovjedništava, pomorskih zapovjedništava za sjeverni, južni i srednji Jadran, flote brodova, topničkih bitnica i pješaštva raspoređenog u odrede i domobranske bojne.⁸⁷ Do kraja rata došlo je do promjena u organizaciji HV-a, i to u ustroju profesionalnih snaga. Došlo je do spajanja 8. lakojurišne brigade sa specijalnom bojnom Glavnog stožera HV-a u 1. hrvatski gardijski zdrug koji je bio u sastavu 1. hrvatskog gardijskog zbora. U proljeće 1994. osnovano je pet samostalnih gardijskih bojna koje su nakon godinu dana samostalnog postojanja uvedene u sastav 3, 5. i 9. gardijske brigade, s time da je 81. samostalna gardijska bojna iz Virovitice zadržana kao podstožerna postrojba Glavnoga stožera Hrvatske vojske. Kada se govori o brojnom stanju HV-a, potrebno je reći kako je ono bilo različito. Krajem 1991. i početkom 1992. godine pod oružjem bilo je oko 200.000 ljudi. Potkraj 1992. u vojsci je bilo 127. 966 ljudi, a godinu dana poslije 116. 237 ljudi. Krajem 1994. godine HV je imao 90. 784 pripadnika. Tijekom 1995. godine brojno stanje Hrvatske vojske kretalo se od 96. 800 do 205. 397 ljudi.⁸⁸

⁸⁵ Isto,100.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Isto,101.

⁸⁸ Isto.

Uz regularne postrojbe HV-a u Hrvatskoj su 1991. i 1992. postojale i Hrvatske obrambene snage (HOS) koje je organizirala Hrvatska stranka prava. Međutim medijski prostor koji je HOS dobio bio je nerazmjeran njegovom broju i značaju u obrani Hrvatske. Oružane snage SFRJ-a činile su Jugoslavenska narodna armija (JNA) i Teritorijalna obrana (TO). Naime JNA bila je vrlo dobro naoružana federalna komponenta, dok je Teritorijalna obrana bila ponešto slabije naoružana i predviđena ponajprije za gerilsku borbu i nadzor teritorija. Za uporabu oružanih snaga JNA-a i TO-a bilo je nadležno Predsjedništvo SFRJ-a. TO je u miru bio u nadležnosti republika i pokrajina. Po ratnom ustroju JNA je imala 1.058.378 pripadnika. Peta vojna oblast, koja je uz Sloveniju bila nadležna i za veći dio Hrvatske, imala je 1991. godine 45.559 ljudi, od čega 3.114 oficira, 2.436 mlađih oficira, 33.405 vojnika, 355 kadeta, 78 vojnih službenika, 87 profesionalnih vojnika i 6.084 osobe iz građanstva na službi u JNA-u. Prema ratnom ustroju JNA je imala 217.900 ljudi. Do kraja 1988. JNA se sastojala od šest armija, Vojnopomorske oblasti, Ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane te jednog samostalnog korpusa. Krajem 1988. JNA je prema planu „Jedinstvo“ postupno prešla na vojno-teritorijalnu organizaciju u kojoj su armije zamijenjene vojnim oblastima. U istom je rangu s kopnenim vojnim oblastima bila Vojnopomorska oblast i Ratno zrakoplovstvo i protuzračna obrana. „Prema novom ustroju, 5. armija JNA u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Istri, Gorskom kotaru, Lici, Kordunu i Baniji, i 9. armija u Sloveniji združeni su u 5. vojnu oblast sa sjedištem u Zagrebu.“⁸⁹ Sjeverni dio Istre i Hrvatskog primorja bilo je područje 13. korpusa sa sjedištem u Rijeci, a sjeverozapadna Hrvatska bila je područje 32. korpusa sa sjedištem u Varaždinu.

Vojna sila pobunjenih Srba nastala je najvećim dijelom na postojećoj strukturi unutarnjih poslova i narodne obrane. Milicija je bila prva oružana formacija.⁹⁰ Ta je formacija nastala odmetanjem ljudstva i policijskih postaja iz Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Službeno osnivanje bilo je u siječnju 1991. godine kao Sekretarijat za unutarnje poslove sa sjedištem u Kninu. U sastav su ušle milicijske stanice Obrovac, Benkovac, Gračac, Titova Korenica, Donji Lapac, Dvor na Uni, Glina, Kostajnica, Vojnić i Knin. Početkom rujna 1991. godine milicija je imala oko 2.900 ljudi, a početak vojne organizacije bio je u svibnju 1991. u istočnoj Slavoniji nakon sukoba u Borovu. U nekim srpskim selima osnovani su ratni štabovi i postrojbe Teritorijalne obrane. U kolovozu su od regionalnih štabova

⁸⁹ Isto,103.

⁹⁰ Isto,104.

osnovane tri operativne zone teritorijalne obrane Srpske autonomne oblasti (SAO) Krajine za područje sjeverne Dalmacije i Like, za područje Korduna i za područje Banovine. Obrana se organizirala u štabove, odrede, čete i vodove. Osnova za ustroj bio je Zakon o obrani Republike Srbije koji vlada SAO Krajine u kolovozu 1991. prihvatila za teritoriji SAO Krajine. Tako su Oružane snage SAO Krajine postale Teritorijalna obrana i postrojbe za posebne namjene Ministarstva unutarnjih poslova. Godine 1991. u rujnu Teritorijalna obrana SAO Krajine bila je sastavni dio JNA-e.⁹¹ „U slučajevima brojnih zadaća milicija SAO Krajine je početkom listopada podređena zapovjednicima TO-a.“⁹² Ustrojstvo na području Slavonije bilo je drugačije. Krovno zapovjedno tijelo bio je štab TO SAO Zapadna Slavonija koji je zapovijedao ustrojavanjem regionalne postrojbe milicije za posebne namjene, kao i manevarskim odredom zapadne Slavonije. U istočnoj Slavoniji, Srijemu i Baranji lokalni TO bioje službeno u prvoj polovici listopada pripojen oružanim snagama SFRJ. JNA je osnovala svoj Štab TO SAO Krajina i tri operativne zone. Štab TO-a za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem osnovan je tek u prosincu 1991. nakon proglašenja Republike Srpske Krajine. U prosincu 1991. godine proglašena je Republika Srpske Krajine (RSK), Armija je do svibnja 1992. godine provela preustroj TO-a, izradila planove obrane za njega, kao i knjige ustroja. Oružana sila pobunjenih hrvatskih Srba organizirana je u šest operativnih zona, Upravu posebnih jedinica milicije i postrojbe izravno podređene Glavnome štabu TO-a i Ministarstvu obrane. Sjedišta zonskih štabova bila su u Kninu, Korenici, Vojniću, Glini, Okučanima i Vukovaru, a glavni štab Teritorijalne obrane Republike Srpske Krajine imao je sjedište u Kninu. Kao podstožerne postrojbe imao je dva obavještajna centra, radio izvidnički vod i pozadinsku bazu TO-a. Ministarstvo obrane Republike Srpske Krajine sa sjedištem u Kninu bilo je podređeno mješovitoj avijacijskoj eskadrili, grupi za osiguranje letenja i osiguranje aerodroma.⁹³ JNA je paralelno s ustrojem TO-a RSK-a provela personalnu potporu šaljući oficire i podoficire koji su trebali voditi srpsku vojsku izvan Srbije. Većina njih su bila oficiri i mlađi oficiri rođeni na području Republike Hrvatske. U proljeće i ljeto 1992. pobunjeni su Srbi onemogućili izvlačenje glavnine naoružanja i opreme Kninskog i Bihaćkog korpusa JNA-e, zbog čega je organizacija njihova TO-a dograđena za nove snage. U studenom 1992. oružana sila RSK-a znatno je preustrojena. Posljednja velika promjena u Srpskoj vojsci

⁹¹ Isto, 105.

⁹² Isto.

⁹³ Isto, 106.

Krajine (SVK- u) bilo je osnivanje Korpusa specijalnih jedinica sastavljenog od tri manje brigade – gardijske, oklopne i specijalne, te jednog divizionai dvaju samostalnih bataljuna. Prema ratnom ustroju brojala je oko 66.000 vojnika.⁹⁴

Upravo je istočnoslavonsko bojište bilo područje težišta napadnog djelovanja JNA- e. Istočna Slavonija bila je granično područje sa Srbijom te je u tome JNA vidjela veliku prednost, sigurno zaleđe i neometanu logističku potporu. Upravo je to utjecalo da se većina glavnih snaga JNA-e koncentrirala na ovo područje. Ona se sastojala od glavnine Novosadskog korpusa i 1. proleterske gardijske mehanizirane divizije, ojačane divizijama Kragujevačkoga, Niškog i Užičkog korpusa. Skupina je imala zadaću probiti se kroz istočnu Slavoniju te se spojiti sa snagama Banjalučkog korpusa kod Okučana u zapadnoj Slavoniji i nastaviti prodor u unutrašnjost Hrvatske. Glavna snaga skupine, Gardijska mehanizirana divizija, raspala se zbog hrvatske obrane nakon što je napadnuta iz zraka i sa zemlje od vlastitih snaga na prometnici Šid-Vinkovci, što je dovelo do propasti potpune napadne operacije JNA. JNA je tada ostvarila planove i krenula u borbu za teritorij na kojemu su bile njezine snage.

Cilj tih novih planova bio je Vukovar, grad koji je bio i prije bezuspješno napadan. Krajem rujna Vukovar je postao prioritet snaga JNA iz sastava 1. vojne oblasti. JNA se borila za Vukovar duže nego što je predviđala i to je bila jedna od najtežih zadaća JNA-e u ratu protiv Hrvatske. Sama bitka za Vukovar nije bila hrvatski strateški izbor za dobivanje na vremenu, što je dio općeg mišljenja koje se nakon bitke postupno oblikovalo. Sam Vukovar bio je izbor JNA i ogledni primjer rata koji je vodila JNA za srpsku stvar.⁹⁵ Naznake nacionalne nesnošljivosti u Vukovaru i Vinkovcima pojavile su se početkom 1990. najprije u obliku grafita na zidovima. U Vukovaru su se pojavile parole: „Poklat ćemo svu hrvatsku djecu“, „Bog čuva Srbe“, „Srbija“ i slično. Osim pisanih parola bilo je i crtanih sa znakovima kukastog križa i slova U kako u Vukovaru tako i u Vinkovcima. Stanje su dodatno podgrijali stanovnici srpskih sela Trpinja, Bobota, Bršadin i Pačetin sa zahtjevom za održanje „mitinga istine“ u Vukovaru radi potpore Srbima na Kosovu.⁹⁶ Pitanje organizacije i održavanja mitinga obilježilo je drugu polovicu veljače u Vukovaru. Na samome glasanju bila su 23 glasa za, 17 protiv i 7 suzdržanih te je Socijalistički savez Vukovara odbio preuzeti organizaciju mitinga. Odbijanje je objašnjeno i obrazloženo tvrdnjom da bi miting mogao uznemiriti

⁹⁴ Isto,107.

⁹⁵ Isto,126.

⁹⁶ Davor Marijan, *Bitka za Vukovar*, Zagreb - Slavonski Brod 2004.,39.

višenacionalnu sredinu u kojoj, bar zasad, nema ozbiljnih poremećaja. No, ipak, poremećaja je već bilo jer su upravo to bili njegovi jasni znakovi.⁹⁷ Bile su to samo početne naznake koje su upozoravale na nesnošljivost u sredinama s miješanim stanovništvom, na propast zajedništva u miješanim sredinama i na mogućnost krvavog ratnog kraja. Naime JNA je u svojim ciljevima za napad na Vukovar prvo odlučila okružiti grad. 1. listopada 1991. gardijska mehanizirana divizija učinila je to zauzimanjem Marinaca, sela između Vinkovaca i Vukovara, a nakon toga slijedilo je osvajanje Vukovara. Hrvatske su snage nekoliko puta pokušale osvojiti Marince i otvoriti prometnicu Vinkovci–Vukovar. Najveći dio tih pokušaja bio je 13. listopada, za što su dovedena i pojačanja iz Zagreba i Osijeka. Nakon toga osnovana je Operativna grupa Vukovar, Vinkovci i Županja koja je dobila zadaću deblokade Vukovara i obrane Vinkovaca i Županje. Selo Bogdanovci, koje se nalazilo između Marinaca i Vukovara, bilo je usamljeno hrvatsko uporište koje je pokušaje deblokade činilo izglednim. Selo se održalo do 10. studenog kada je nakon 50 dana u okruženju zauzeto. Njegov pad otežao je drugi pokušaj deblokade Vukovara koji je pokušao 13. studenog i koji nije uspio. Obrana Vukovara proživljavala je teške trenutke. Sredinom listopada JNA nastavila je intenzivne napade na Vukovar i Borovo te je uspjela probiti crtu obrane na području Mitnice, na južnome dijelu naselja Lužac, u ulici Sajmište i na Trpinjskoj cesti. Samo je krajnjim naporom obrane Vukovara onemogućila presijecanje prometnice između Vukovara i Borova.⁹⁸

Početak studenog JNA je 2. studenog je zauzela Lužac te tako presjekla obranu grada na dva dijela. Nakon pada Lušca stanje u Vukovaru se svakim danom pogoršavalo. 10. studenog slijedio je novi jaki napad JNA-e iz smjera Lušca radi zauzimanja nadvožnjaka prema središtu Vukovara i spajanja s postrojbama koje su napadale duž Trpinjske ceste. Armija je osvojila Milovo Brdo na Sajmištu i zaprijetila prodorom u središte grada. Ubrzo potom, 18. studenog 1991., grad je zauzet, a dan poslije i Borovo Selo. Prema podacima Glavnog sanitetskog stožera Republike Hrvatske u Vukovaru je poginulo oko 1.100 civila i oko 600 branitelja. Među poginulima bilo je 86-oro djece te je ranjeno oko 2.500 osoba, od čega je 570 ostalo trajnim invalidima. Bez jednog ili oba roditelja ostalo je 858-oro djece. Prognozirano je 22.000 Vukovaraca, a oko 1.500 ih je odvedeno u srpske logore.⁹⁹ Vrhunac rata u Hrvatskoj u stvarnom i simboličkom smislu odigrao se upravo u bitki za Vukovar. Naime

⁹⁷ Isto,40.

⁹⁸ *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat...*(26), 129.

⁹⁹ Isto,129.

samo 1.500 lako naoružanih vojnika našlo se od kolovoza pod udarom višestruko nadmoćnijega neprijatelja.¹⁰⁰ Topovima i tenkovima svojih najelitnijih jedinica JNA je tri mjeseca uništavala grad, a hrvatski su branitelji pružali otpor iznad svih očekivanja. Vukovar, grad od 45.000 stanovnika, potpuno je razoren. Nakon tromjesečne opsade i teških razaranja pao je u ruke JNA-e i srpskih pobunjenika. „ Dio zarobljenika, među kojima su bili i ranjenici iz vukovarske bolnice, ubijen je i pokopan u masovne grobnice, od kojih je najveća na Ovčari. Drugi, brojniji dio zarobljenika, otpremljen je u zatvore i logore u Srbiji.“¹⁰¹ Preživjeli vukovarski civili deportirani su iz grada u slobodni dio Hrvatske.

¹⁰⁰ *Hrvatska povijest...* (8), 401.

¹⁰¹ Isto, 400.

Slika 1. Spomen-groblje Vukovar, snimio Toma Bilić.

Slika 2. Vukovarski vodotoranj – Vukovar, snimio Toma Bilić

Tijekom bitke za Vukovar vodotoranj su teško oštetile srpske snage. Bio je pogoden s više od 600 projektila i postao je simbolom stradanja i otpora toga grada. Tijekom opsade grada tada 23-godišnji Ivica Ivanika s Mitnice prvi je podignuo hrvatsku zastavu na

vodotoranju te je uvijek iznova, pod granatama, to nastavljao činiti, a kasnije mu se pridružio i Hrvoje Džalto.¹⁰²

Zapadnoslavonsko područje, odnosno zapadnu Slavoniju pokušavao je zauzeti Banjalučki korpus JNA. JNA je od sredine kolovoza imala uporište u Okučanima i Staroj Gradiški iz kojih je pružena potpora pobunjenim Srbima. Prvi zadatak korpusa bio je napad na pravcima Okučani–Pakrac–Virovitica i Okučani–Kutina te spajanje s oklopno-mehaniziranom skupinom 1. vojne oblasti koja je prema planovima između 26. i 28. rujna trebala biti na crti Suhopolje–Okučani. Korpus je za napad ojačan i snagama JNA iz Srbije i Makedonije i s dvije partizanske brigade Teritorijalne obrane Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine iz Bosanske krajine. Korpus je napadao područje na kojem su se spajale tri operativne zone HV-a. Područje Nove Gradiške pripadalo je Operativnoj zoni Osijek, područje Pakraca i Lipika Operativnoj zoni Bjelovar, a područje Novske Operativnoj zoni Zagreb. Radi lakšeg zapovijedanja snage na novogradiškom pravcu podređene su zapovjedništvu OG-a Posavina koja je branila područje Novske. OG Posavina bila je u sastavu Operativne zone Zagreb i osnovana je s ciljem da sredi stanje, zaustavi napredovanje Banjalučkog korpusa i oslobodi zauzeti teritorij. Činile su je 1. brigada ZNG-a, 56., 62., i 65. samostalni bataljun HV-a, 15. mješovita protuoklopna topnička pukovnija, dio topništva iz Virovitice, snaga Narodne zaštite Novska, pripadnici Policijske postaje Novska, Satnija za posebne namjene Policijske uprave Kutina i pripadnici HOS-a. Od lokalnih snaga iz Novske osnovana je 125. brigada HV-a koja je poslije zamijenjena sa 117. brigadom HV-a. Skupina je u studenom pojačana sa 151. brigadom, bojnom 153. brigade te 51. i 52. samostalnom bojnom. Stup obrane, a poslije i napada, bila je glavnina 1. brigade ZNG-a, nesumnjivo najbolja postrojba ZNG-a u tom trenutku. Do kraja rujna Banjalučki korpus JNA postigao je određene uspjehe u zapadnoj Slavoniji. Spojio je snage iz Stare Gradiške i Okučana, uveo je jednu motoriziranu brigadu prema Novskoj, a drugu brigadu prema Pakracu i Lipiku. Nakon krize na početku hrvatske su snage upornom obranom tijekom listopada zaustavile napade JNA- e. Nakon što se Varaždinski korpus predao snage Banjalučkog korpusa pokušale su proširiti teritorij oko Okučana, Jasenovca i Hrvatske Kostajnice.

OG Posavina je na novaljskom području od sredine studenoga do 9. prosinca u prvoj fazi operacije „Orkan 91“ oslobodila sela Popovac, Lovsku, Brezovicu, Korita, Jagmu,

¹⁰² http://hr.wikipedia.org/wiki/Vukovarski_vodotoranj.

Gornju i Donju Subocku i Gornje Kričke, olakšavši tako položaj snagama Operativne zone Bjelovar u području Pakraca i Lipika. Operativna zona Bjelovar upornom je obranom u listopadu uspjela prebroditi krizu na linijama obrane Pakraca. Stalne borbe trajale su do kraja godine. Grad Lipik je dana 7. prosinca 1991. stavljen pod nadzor hrvatskih snaga. U isto vrijeme trajali su pothvati čišćenja šireg područja Bilogore od snage pobunjenih Srba i njihova odbacivanja od Grubiškog Polja i Daruvara. Krajem studenoga počelo je koordinirano djelovanje hrvatskih snaga radi čišćenja slavonskih planina Papuka i Bilogore, što je obavljeno sredinom prosinca. Lokalne snage pobunjenih Srba su razbijene, a dijelovi Banjalučkog korpusa na novaljskom pravcu odbačeni su prema Okučanima. Nakon neuspjeha vojske JNA-e da od 12. do 14. prosinca vrati izgubljeno područje na novaljskom pravcu, počela je druga faza operacije „Orkan 91“. Na novaljskome području nije bilo velikog pomaka, dok su na novogradiškom pravcu do Sarajevskog primirja 3. siječnja 1992. oslobođena sela Mašička Šagovina i Širinci. Na sjevernome dijelu bojišnice snage Operativne zone Bjelovar stale su također zbog žilavog otpora i minskih polja do kojih su došle. Sarajevsko primirje označilo je prestanak napadnih djelovanja i zaustavljanje sukobljenih strana na zatečenoj liniji razdvajanja koja se zadržala bez promjena do svibnja 1995. i operacije „Bljesak“.

Na Banovinsko-pokupsko bojište JNA je imala cilj izbiti na rijeku Kupu na liniji Petrinja–Karlovac i omogućiti izvlačenje oružanih snaga JNA u vojarnama u Karlovcu i Zagrebu. Do kraja rujna na Banovinu je dovedena 17. partizanska brigada JNA, popunjena s ljudstvom iz Vojvodine i sjevernoistočne Bosne, te 389. raketna artiljerijska brigada iz Banje Luke. Pod zapovjedištvom OG-a 1 bile su lokalne srpske pobunjeničke snage i slična pojačanja iz BiH-a. Dio ovih snaga uveden je privremeno u brigade JNA, a lokalni teritorijalni odredi iz Petrinje popunili su 622. motoriziranu brigadu. Do druge polovice rujna 1991. JNA i pobunjeni Srbi zauzeli su veći dio Banovine i Pounja, Hrvatska Kostajnica je pala 13. rujna, Topusko dan poslije, a Petrinja 21. rujna. Do kraja rujna JNA je izbila na rijeku Kupu. Najveći pothvat JNA bio je napad 17. i 18. listopada na pravcu selo Slana–Vratečko–Novi Farkašić, prilikom čega je pretrpjela poraz i velike gubitke u ljudstvu i borbenoj tehnici.¹⁰³ Zadnji ozbiljniji pokušaj JNA i pobunjenih Srba bio je neuspješni napad na Sunju 2. studenog. U listopadu se linija razdvajanja stabilizirala, a granicom je bila rijeka Kupa,

¹⁰³ *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat...* (26), 136.

osim u području sela Nebojan, gdje su hrvatske snage krajem listopada prešle i organizirale obranu na desnoj obali Kupe. Do primirja u Sarajevu na Banovini nije bilo pomaka.

Što se tiče Pokupskoga bojišta, tijekom mjeseca kolovoza i u prvim danima rujna počeli su minobacački napadi pobunjenih Srba na Lasinju i Pokuplje. Početkom listopada JNA je ponovno ugrozila Pokupsko i druga naselja uz Kupu. Dana 9. listopada opljačkan je i spaljen pogon Jamničke Kiselice.¹⁰⁴ Snage HV-a iz zagrebačke regije angažirane su na ovom području te su sredinom listopada ušle u Jamničku Kiselicu i vratile liniju obrane na Kupu. Neko vrijeme hrvatske su snage imale mostobran na desnoj obali Kupe koji je napušten zbog slabosti i nedostatka snage JNA-e iz Karlovca i Lozice.

U operaciji JNA-e Karlovačko-kordunsko bojište podijeljeno je između prve i treće Operativne grupe (dalje OG 3).¹⁰⁵ Za djelovanje na sjevernome dijelu Korduna bile su snage OG 1. Za djelovanje pak na južnome dijelu Korduna JNA je od snaga na poligonu Slunj i lokalnih postrojbi TO-a s područja općine Slunj, Ogulin, Veljun i Plaški osnovala Taktičku grupu 2(TG2). Karlovac i Kordun branila je Operativna zona Karlovac. Glavna zadaća obrane bila je osvajanje vojarni i drugih objekata JNA u Karlovcu i sprječavanje njihove deblokade od snaga JNA na Kordunu. Planovi JNA nisu uspjeli, ni deblokada garnizona u Karlovcu ni osvajanje Turnja. Otada njihova glavna zadaća bila je održavanje vojarne u Logorištu u kojoj je bila golema količina oružja i opreme. Dana 22. listopada počelo je pojačavanje posade ubacivanjem ljudstva u vojarnu i drugih objekata JNA u Karlovcu i sprječavanje njihove deblokade od snaga JNA na Kordunu. Na početku mjeseca studenog snage JNA iz Logorišta s dijelom tehnike probile su se iz vojarne. Nakon toga nije bilo većih sukoba, a jedini problem postaje Slunj koji je onemogućavao prometno povezivanje Korduna i Like. U listopadu je započeo napad na gradić i okolna osamljena sela te na područje Otočca i Ogulina. Dana 25. listopada osvojen je Hrvatski Blagaj, 12. studenog Saborsko i 17. studenog Slunj. JNA je nakon Slunja 29. studenog zauzela Cetingrad i 7. prosinca Glibodol.¹⁰⁶

Od samih početaka borbi na Ličkom su bojištu bile angažirane i brigade, tj. njihovi dijelovi, a bile su to brigade iz Operativne zone Rijeka – 111. i 128. iz Rijeke, 138. iz Delnica i 155. iz Crikvenice.¹⁰⁷ Na ovome bojištu glavna vojna snaga bili su pobunjeni Srbi, od kojih je JNA u drugoj polovici rujna ustrojila partizansku brigadu TO-a koja je u prosincu 1991.

¹⁰⁴ Isto, 137.

¹⁰⁵ Isto, 138.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto, 141.

godine provedena u JNA i preimenovana u motoriziranu brigadu. Nakon što su hrvatske snage u Gospiću osvojile vojarne JNA-e, neuspješno su pokušale deblokirati Lovinac. Lovinac je mjesto koje su snage pobunjenih Srba zauzele 27. rujna. Hrvatske su snage uspjele ujednačiti odnos snaga s JNA i pobunjenim Srbima, i to upravo sa zarobljenim oružjem i opremom iz vojarni JNA u Perušiću i Gospiću. Nakon toga srpske su snage prešle u obranu i povukle se iz istočnih dijelova Gospića.¹⁰⁸ Borbe na otočkom dijelu ličkog bojišta vođene su većinom na pravcima prema Plaškom, Vrhovinama i Buniću. Do kraja mjeseca rujna hrvatske su snage deblokirale prometnicu Otočac–Žuta Lokva. Samim time učvrstile su obranu Otočca i prešle u manje napade i protunapade radi odbacivanja srpskih snaga iz okoline Otočca. Nakon toga JNA je 10. prosinca napala i zauzela Čanak, osamljeno hrvatsko selo u općini Korenica. Od 11. do 13. prosinaca u protunapadu hrvatske su snage vratile Čanak, oslobodile Glibodol i zauzele selo Dabar na pravcu prema Plaškom. Ti su uspjesi pridonijeli tome da hrvatske snage na samome kraju 1991. godine poboljšaju svoj operativni položaj u Lici.

Na Sjevernodalmatinskome bojištu Dalmaciju su branile snage Operativne zone Split. Od lipnja do kraja 1991. godine osnovan je niz novih brigada. „Glavna snaga JNA na Sjevernodalmatinskom bojištu bio je Kninski korpus.“¹⁰⁹ Korpus je u dva navrata pojačan te je od sredine rujna Komandi korpusa podređena Teritorijalna obrana pobunjenih Srba u Dalmaciji i južnoj Lici. Nakon što su zauzeta sela Kijev i Kruševo te Maslinički most, Kninski je korpus postigao povoljne uvjete za napad na primorski grad. Korpus je u drugoj polovici rujna prestrojio snage i prikupio glavninu na pravcu Knin–Šibenik. Prema Zadru su orijentirane pomoćne snage, a na pravcima prema Sinju i Gospiću korpus je prešao u upornu, a na Masliničkom mostu u presudnu obranu. Korpus je 18. rujna potisnuo hrvatske snage iz Drniša, da bi potom 20. rujna bio teško poražen kod Pakova sela, što je utjecalo da na drniškom dijelu bojišta nije poduzimao opsežnije akcije. Početkom listopada JNA je počela s jakim napadom na šire područje Zadra. Zadar je branila 4. brigada uz pomoć snaga lokalne policije i 112. brigade HV-a. Dana 5. listopada JNA je izbila na periferiju Zadra i zauzela Kakmu te se spojila sa svim snagama iz vojarne u Šepurinama. „Primirje potpisano 7. listopada prekinulo je borbe.“¹¹⁰ Dana 9. listopada postignut je sporazum o izvlačenju ljudstva, naoružavanja i opreme JNA iz Zadra garnizone Benkovac i Knin, što je počelo 11.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Isto, 143.

¹¹⁰ Isto, 145.

listopada. Do 18/19. studenoga opsežnijih borba nije bilo, sve do trenutka kada je JNA napala i osvojila sela Škabrnje i Nadin. U spomenutim je selima počinjen jedan od većih zločina u 1991. godini. Do kraja godine nije bilo većih borbi zbog sporazuma o izvlačenju naoružanja i opreme JNA iz Šibenika. Nakon povlačenja iz Šibenika, JNA je napala i zauzela sela Novigrad, Pridragu, Paljuv i Podgradinu.¹¹¹ Na pravcima Suhovare–Poličnik i Smoković–Donji Zemunik neuspješno je pokušano čišćenje terena. Na pravcu Suhovare–Poličnik napadač se neorganizirano vratio na početni postav. Nakon toga je JNA potpuno prešla u obranu.

Na pomorskoj je bojištu zadaća Flote JNA bila da produži uspostavljenu blokadu, nastavi obranu vojnopomorskih uporišta Vis i Lastovo te da snagama angažiranim u blokadama luka, a po potrebi i drugima, pomogne kopnenim i pomorskim snagama u deblokadi garnizona u Zadru, Šibeniku, Splitu i Pločama. Flota je u blokadi i potpori snagama na kopnu djelovala pomoću taktičkih skupina. Na suprotnoj, hrvatskoj strani bila je Hrvatska ratna mornarica koja je nastala nakon osvajanja Remontnog zavoda JNA u Šibeniku. Prilikom toga osvajanja zarobljen je veći broj različitih bojnih plovila. Plovidba brodova Jadrolinije u okviru redovitih linija na unutarnjim prugama dopuštena je 10. listopada nakon potpisivanja sporazuma o izvlačenju snaga i opreme JNA iz Zadra. Dan nakon toga Generalštab oružanih snaga naredio je deblokadu luka u kojima nije bilo vojske te je dopustio pomorski promet uz nadzor tereta. „U lukama gdje su snage JNA bile blokirane, deblokada luka mogla se provesti tek nakon potpune deblokade vojnih objekata i postrojbi u njima.“¹¹² Uloga Flote u agresiji na Hrvatsku bila je malena, ona je pomogla napade Kninskoga korpusa na Zadar i Vojnopomorskog sektora Boka na Dubrovnik. Napad na Split i Brač iz Bračkoga kanala 15. studenog nanio je veliku štetu gradu, no završio je neuspjehom i povlačenjem nakon što je hrvatsko topništvo oštetilo nekoliko brodova koji su ga napadali. Osim osipavanja starješinskog sastava, razlog su bila i minska zaprječivanja ratne luke Lora, garnizona Divulja i ulaska Hrvatske ratne mornarice u luku Ploče u rujnu, što je udaljilo Flotu od pomorskih baza na kopnu. Ona je zadržala pomorske baze na Visu i Lastovu do kraja svibnja 1992. te se te godine definitivno povukla iz Hrvatske.

¹¹¹ Isto.

¹¹² Isto, 147.

Slika 3. Dubrovnik¹¹³

Na Južnome je bojištu JNA planirala djelovanje na području južne Hrvatske u dva pravca, a to su Mostar – Split i Trebinje – Dubrovnik. Pravac Mostar – Split dobio je Užički korpus čiji su dijelovi 20. rujna počeli ulaziti na područje zapadne i srednje Hercegovine. “Korpus je stigao tek s dijelom formacijskih postrojbi jer mu je dio bio angažiran u sastavu 1. proleterske gardijske mehanizirane divizije, Banjalučkog korpusa i Kninskog korpusa.”¹¹⁴ Zadaća je bila ograničena na osiguranje aerodroma u Mostaru i zastrašivanje nesrpskog pučanstva tom području. Potom je slijedio napad na Dubrovnik iz Trebinja i Hercega Novog. U vrijeme kada je JNA počinjala svoju operaciju hrvatske snage bile su najslabije i najmalobrojnije na hrvatskome ratištu. Prilikom završnih priprema za napad na dubrovačko područje blokirana je dubrovačka luka, isto kao i sve druge luke u Hrvatskoj. Dana 1. listopada, Armija je s područja Popova Polja i područja Crne Gore preko Prevlake napala šire područje Dubrovnika te je pretrpjela poraz kod Čepikuća već prvog dana napada. Usprkos ovom neuspjehu Armija 4. listopada tenkovima kreće na Slano, s čime je Dubrovnik okružen i potpuno odsječen od ostatka Hrvatske. „Srbi su stezali obruč oko dvaju gradova-talaca –

¹¹³ Andre Mohorovičić, *Graditeljstvo u Hrvatskoj, Arhitektura i urbanizam*, Školska knjiga, Zagreb 1992, 77.

¹¹⁴ *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat...* (26), 147.

Vukovara i Dubrovnika. Vukovar je, u usporedbi s Dubrovnikom, bio u mnogo gorem položaju. Iako gotovo danonoćno bombardiran iz zraka i sa zemlje, u njemu nije bilo arhitektonskog blaga od neprocjenjive vrijednosti zbog kojeg bi se kolebljivi svijet uznemirio.¹¹⁵ Naime u roku od desetak dana zauzeti su Prevlaka i Cavtat, a potom je Armija napala i Dubrovnik. Nakon što je kasnije Armija blokirala grad, na razne je načine pokušala ući u grad, tražila je predaju Kriznog štaba Dubrovnik i razoružanja paravojskih formacija, a vrhunac je bio kada je izravno krajem listopada pozvala stanovništvo grada da napuste Dubrovnik. Jedan dio stanovništva napustio je grad, a onaj drugi dio koji je ostao, doživio je iscrpljivanje jer je JNA spriječila dovoz hrane i vode. „Uz uskraćivanje životnih potrepština JNA je topnički napala grad što je doseglo vrhunac 6. prosinca 1991.“¹¹⁶ „No, drevne crkve i antički spomenici Dubrovnika bili su njegov spas. Novinarske snimke na kojima su se vidjeli oblaci crnog dima nad srednjovjekovnim zidinama, uznemirili su ljubitelje umjetnina širom svijeta, iako je crni dim zapravo dolazio od bombe koja je pogodila marinu. Srbi i Crnogorci doista su granatirali stari grad, uključujući i Stradun, glasovitu ulicu koja prelazi njegovim središtem. Ali šteta je bila malena u usporedbi s razaranjima u Zadru, Osijeku, Sisku i Karlovcu, a potpuno beznačajna u usporedbi sa svime što se događalo u Vukovaru i oko njega. Jugoslavenska je armija htjela osvojiti Dubrovnik u njegovoj cijelosti, a ne u dijelovima te je činila sve što je mogla kako bi hrvatsku vojsku, razmještenu po kulama gradskih zidina, primorala na evakuiranje civilnog stanovništva.“¹¹⁷ Usporedno s napadom na Dubrovnik JNA je napala selo Ravno u istočnoj Hercegovini koje je početkom listopada spaljeno, a stanovništvo protjerano i dijelom pobijeno. Operacija koju je osmislio Generalštab JNA nije postigla veliki uspjeh. Do sredine listopada kopnene snage JNA bile su više-manje svuda zaustavljene, a pokušaj zračnog atentata na predsjednika Republike Hrvatske 7. listopada 1991. pokušaj zaustavljanja proglašenja hrvatske nezavisnosti nije donio očekivani uspjeh.

¹¹⁵*Hrvatska-država stvorena u ratu. SVJEDOCI POVIJESTI*, 303.

¹¹⁶*Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat...*(26), 149.

¹¹⁷*Hrvatska-država stvorena u ratu...*(11),303.

Slika 4. Kip Bogorodice u crkvi sv. Nikole, Čilipi, Konavle, studeni 1992.¹¹⁸

¹¹⁸ Damir Fabijanić, *Dubrovnik...*, FAB d.o.o., Zagreb 1997, 147.

Slika 5. Zavičajni muzej Konavala, Čilipi, studeni 1991.¹¹⁹

6.1. „BLJESAK“ I „OLUJA“

Nakon pada Vukovara i onog prostora koji je zauzela JNA i četnički pobunjenici, a koji je iznosio oko 26% prostora međunarodno priznate, slobodne, samostalne i demokratske Republike Hrvatske, hrvatsko državno-političko vodstvo RH-a, cijeli hrvatski narod i gotovo najveći broj svih drugih građana RH-a, koji je prihvatio hrvatsku domovinu i državu kao

¹¹⁹Isto,153.

svoju, ušli su odlučno i pripremljeno, hrabro i relativno masovno u novostvorene institucije, organizme i mehanizme Hrvatske vojske i policije. Nakon izvršenih operacija „Maslenica“, „Perući“, „Medački džep“ te oslobađanja južne Hrvatske s cijelim Dubrovačkim primorjem od velikosrpske okupacije, što je predvodio general Janko Bobetko koji je kasnije postao načelnikom Glavnog stožera Hrvatske vojske, završena je 2. siječnja 1992. godine vrlo važna oslobađajuća akcija. Tada je potpisan sporazum između ministra obrane Gojka Šuška i generala JNA Andrije Rašete u Sarajevu. U tom se razdoblju uspjelo spriječiti JNA, koja je imala potporu pobunjenih Srba u Hrvatskoj u jesen 1991. godine, da napravi tzv. veliku Srbiju. „Uz posredovanje međunarodnih snaga, preko Međunarodne zajednice, sukobljene su strane prihvatile dolazak mirovnih snaga UN-a (UNPROFOR, a kasnije UNCROFOR).“¹²⁰ Velikosrpska, okupatorska, četnička vlast potpuno je s okupiranog područja protjerala većinu nesrpskog stanovništva, uglavnom Hrvata, i u tom je razdoblju ubijen relativno veliki broj nevinih Hrvata i civila. „Prema podacima prof. dr. Andrije Hebranga, koji je u to vrijeme bio ministar zdravstva RH, u Hrvatskoj je prije svega na okupiranim prostorima, a i šire, ubijeno oko 7 tisuća nesrba, prije svega Hrvata a samo oko 250 Srba.“¹²¹

U drugoj su fazi rata, koja trajala otprilike do kasne jeseni 1994. godine, vojske objiju strana dobile svoju fizionomiju. Hrvatska je vojska u to vrijeme bila sastavljena od tri grane: Kopnene vojske, Hrvatske ratne mornarice i Ratnog zrakoplovstva s protuzračnom obranom.¹²² Potkraj 1994. godine u hrvatsko-srpskim natezanjima došlo je do određena pomaka, otvoreno je 27 km autoceste Zagreb–istočna Slavonija (i dalje za Beograd) koja je išla kroz *United Nations Protection Area – Zaštićena područja Ujedinjenih snaga (UNPA)*, sektor Zapad. Početkom 1995. otvoren je naftovod kroz UNIPA, sektor Sjever. Za Hrvatsku je to bio važan gospodarski dobitak (ukupni godišnji dobitak iznosio je prije rata do 100 milijuna USD).¹²³ Ustupci srpske strane bili su plaćeni ustupcima s hrvatske strane. Vodstvo Krajine i dalje je vodilo svoju politiku. „Nisu se obazirali na to da im, potisnuti međunarodnim sankcijama i teškom ekonomskom politikom, ni bosanski Srbi, a još manje Beograd, ne mogu pomoći.“¹²⁴ S lakoćom su 1994. odbili plan „Z-4“, koji su njima i hrvatskoj vladi u ime svojih vlada ponudili američki, britanski, njemački i ruski ambasadori u

¹²⁰ *Uskrsnuće Republike Hrvatske od 1990. do Bljeska i Oluje 1995. Godine...*(2), 167.

¹²¹ Isto, 166.

¹²² Isto, 166.

¹²³ *Hrvatska povijest...*(8), 418.

¹²⁴ Isto, 418.

Zagrebu. Ovaj sporazum predviđao je autonomiju Srba unutar Hrvatske, uključujući i vlastitu valutu. Samozvani krajiški predsjednik Milan Martić nije želio ni primiti tekst koji mu je u Knin osobno donio američki veleposlanik Peter Galbraith. U travnju 1995. godine dolazi do incidenta u Okučanima te je taj incident bio povodom hrvatskoj vojsci da samo u dan i pol oslobodi dio zapadne Slavonije pod karajiškom kontrolom, području od oko 510 km. Veliki dio Srba koji je tamo boravio nije želio dočekati Hrvatsku vojsku. Oko 18.000 ih je pobjeglo, uglavnom u Bosnu, a jedan dio stradava na cesti tijekom bijega u artiljerskim napadima Hrvatske vojske, dok je manje od 2.000 ostalo kod svojih kuća i prihvatilo hrvatsku vlast.

„Bljesak“ je vojno-oslobodilačka akcija Hrvatske vojske i policije koja je izvršena u Zapadnoj Slavoniji u razdoblju 1. i 2. svibnja 1995. godine.¹²⁵ Bila je to akcija koja je izvršena briljantno i koja je imala veliki odjek u hrvatskome narodu jer je, pored ostalog, oslobodila i jedan dio autoceste od Novske do Okučana, što je imalo veliku gospodarsko-prometnu i nacionalno-psihološku važnost za RH. Isto je tako pokazala četničkoj pobunjeničkoj vojsci u tom dijelu okupiranog hrvatskog nacionalnog prostora početak karike za oslobađanje cjelokupnog okupiranog prostora u okviru Republike Srpske Krajine. Već drugi dan pobunjenici za odmazdu granatiraju Zagreb i druge hrvatske gradove pri čemu je samo u Zagrebu ubijaju sedam civila. Srbi u Bosni mjesecima iskušavaju strpljenje međunarodne zajednice. U srpnju 1995. osvajanju istočnobosansku zonu Srebrenicu, a u kolovožu Žepu te ubijaju više tisuća zarobljenih civila i vojnika, no i tome je došao kraj jer je Hrvatska vojska dobila pravo od Sjedinjenih Američkih Država (SAD) da nešto poduzme.

Dana 4. kolovoza rano ujutro oko 150.000 hrvatskih vojnika napalo je 630 km široku frontu koju je branilo oko 40.000 srpskih vojnika. Na glavnim pravcima već su prvoga dana probijene prve srpske linije na trideset mjesta u dubini od 5 do 15 km. Odmah drugi dan hrvatski su vojnici ušli u Knin i istaknuli hrvatsku zastavu na kninskoj tvrđavi, čime je simbolično i stvarno nestala Republika Srpska Krajina. Nakon dva dana prestao je svaki srpski otpor. Potom je deblokiran Bihać i ispunjen dio ciljeva akcije nakon 1.201 dan. Bila je to akcija pod nazivom „Oluja“. U razdoblju od 4. do 11. lipnja 1995. godine vojno-zapovjedno područje Hrvatske vojske Split provelo je silovito i uspješno taktičku operaciju „Skok 2“ s kojom je cjelokupno Livanjsko polje stavilo pod svoju kontrolu i ujedno izbililo pred Glamoč i Bosansko Grahovo. Time je izravno bila ugrožena prometnica Bosanski

¹²⁵ *Uskrsnuće Republike Hrvatske od 1990. do Bljeska i Oluje 1995. godine...*(2), 166.

Petrovac–Drvar–Strmnica–Knin. Upravo je taj vojni pothvat vojske zapadnoga područja Split doveo do potpune prometne i vojne izolacije zapadnih dijelova Republike Srpske Krajine. No valja napomenuti da je prije same operacije „Oluja“, hrvatska Vlada Srbima pružila još jednu priliku. „Na pregovorima 3. kolovoza 1995. u mjestu Genthod, nedaleko od Ženeve, hrvatska delegacija zatražila je neodgodivu mirnu reintegraciju okupiranih područja uz održavanje slobodnih izbora za lokalnu samoupravu, odnosno pristupanje ustroju civilne vlasti na temelju nacionalne strukture stanovništva iz 1991., kao i provedbu svih drugih odredbi Ustavnog zakona. Međutim, politički i vojni vrh 'Republike Srpske Krajine', u izravnim kontaktima sa svojim delegacijom koja je u Ženevi pregovarala, raščlanili su tijekom razgovora i usmjerili pregovarački tim, ustrajavajući na ravnopravnom tretmanu pregovaračkih strana. 'Ravnopravni tretman' trebao je značiti 'priznanje Krajine' od međunarodne zajednice. Prema naputcima iz Knina, srpska delegacija, iako je bila 'stjerana pred zid', nastojala je produživanjem pregovaračkog procesa kupiti vrijeme, 'bar do listopada'. Ali, vremena više nije bilo.“¹²⁶

6.2. MEĐUNARODNO PRIZNANJE

U rujnu 1991. u Ženevi je počela Mirovna konferencija o Jugoslaviji. Na toj su konferenciji ustanovljena načela prema kojima je nedopustivo nasilno mijenjati republičke granice te da se trebaju zaštititi prava svih naroda i nacionalnih manjina. Koji dan kasnije Vijeće sigurnosti UN-a prihvatilo je prvu rezoluciju o prilikama na području SFRJ-a u kojoj se traži prekid sukoba i nastavak pregovora pod otkriltjem EZ-a. „Uvodi se i opći embarga na uvoz oružja i vojne opreme koji će vrijediti sljedećih nekoliko godina.“¹²⁷ Embargo je bio vrlo pogodan srpsko- jugoslavenskoj strani jer je JNA mogla ratovati, a da ne ovisi o uvozu. Nasuprot tomesu strane koje su se u tim ratovima branile – hrvatska, a u kasnijim godinama i bosanskohercegovačka, oskudijevale u oružju, pa su ga morale nabavljati raznim kanalima, višestruko skuplje.¹²⁸ U vrijeme kada je Hrvatska bila napadnuta od vojno jačih, odnosno bolje vojno opremljenih snaga Jugoslavenske armije, Srbije, Crne Gore i srpskih pobunjenika

¹²⁶Davor Domazet - Lošo, *Hrvatski domovinski rat 1991. – 1995.*, Strateški pregled, Zagreb, 2010, 378

¹²⁷*Hrvatska povijest...*(8),403.

¹²⁸Isto.

iz same Hrvatske, hrvatsko se vrhovništvo nadalo podršci i pomoći od demokratskih snaga svijeta, a prije svega demokratskih zemalja Zapada. Pomoć je izostala, a za Hrvatsku je bila posebno bolna odluka zabrana uvoza oružja na područje Jugoslavije. Za Jugoslavensku armiju, brojne srpske vojne snage koje su raspolagale golemim količinama oružja i municije to je značilo prednost u ratu. Međutim ne možemo izostaviti činjenicu da se Europska zajednica angažirala slanjem svoje Promatračke misije (ECMM-a) da prati događaje i izvještava svoje vlade, kao i da posreduje između sukobljenih strana. U razrješenju oružanog sukoba između suprotstavljenih strana ulogu je imalo i Ujedinjeno kraljevstvo. Izraz pomoći najviše je iskazala u razmještanju Zaštitnih snaga Ujedinjenih naroda (UNPROFOR-a) kao i snaga za očuvanje mira na teritoriju Republike Hrvatske. Vojna prisutnost Ujedinjenih naroda u funkciji mira nije sama po sebi bila presudna, ali je ipak utjecala i još uvijek utječe na razvoj vojnih i političkih prilika u Hrvatskoj i njenu okruženju. „U operaciji UNPROFOR-a u Hrvatskoj angažirane vojne i civilne osobe iz 27 zemalja.“¹²⁹

U vrijeme kada je Hrvatska trpjela snažne napade jugoslavenske vojske Stjepan Mesić bio je formalno i dalje predsjednik Predsjedništva SFRJ-a. On nije išao u Beograd od kraja kolovoza te je formalnu ostavku dao 15. prosinac retroaktivnim važenjem od 8. listopada zbog formalno-pravnih razloga. Tog je istog dana, 8. listopada, u jednoj podrumskoj dvorani u Zagrebu Sabor na isteku tromjesečne odgode Ustavne odluke od 25. lipnja kojim je bila proglašena nezavisnost zemlje (moratorij teče od Brijunske deklaracije 7. srpnja) raskinuo sve državno-pravne veze sa SFRJ-om i tijelima bivše zajedničke države, oduzeo legitimitet i legalitet te svim drugim republikama priznao samostalnost i suverenost. Bio je to konačan raskid Hrvatske sa SFRJ-om. Hrvatska bi zemlja u njezin okvir mogla biti vraćena samo totalnim porazom u ratu, što se nije dogodilo. Sve su nade bile tada usmjerene na to da će međunarodna zajednica priznati novu državu.

Početak mjeseca studenog u Ženevi je održana konferencija na kojoj je Europska zajednica (EZ) predložila da se riješi kriza prihvatanjem republičkih granica kao granica novih država te da se poštuju prava manjina. Srbija i Crna Gora odbile su prijedlog. Pod vodstvom francuskog pravnika Roberta Badintera komisija je ustanovila da se Jugoslavija raspala. Srbija nije imale takvo mišljenje, već je tvrdila da se neke države žele odcijepiti. Ministarsko vijeće EZ-a najavilo je međunarodno priznanje za jedan mjesec ako se ispune

¹²⁹ *Ostvarenje suvremene hrvatske države...*(5),445.

određeni uvjeti, a Hrvatska je tu dobila zadatak da zaštiti prava srpske manjine. Badinterova komisija je Ustav koji je Sabor izglasao o ljudskim pravima ocijenio pozitivno. Nakon toga prevladavalo je njemačko zauzimanje za priznanje. Glavnu ulogu u tome imao je ministar vanjskih poslova Hans Dietrich Genscher. „Na taj način su Hrvatsku 15. siječnja 1992. godine priznale zemlje EZ-a (dan ranije Sv.Stolica i Island), a sljedećih dana praktično i sve ostale evropske i mnoge izvaneuropske zemlje.“¹³⁰ Nakon toga priznale su je SAD, Kina i Rusija te je Hrvatska tih mjeseci primljena u UN i neke druge međunarodne institucije.

7. ISTRA UDEMOKRATSKIM PROMJENAMA

7.1. PRILIKE U ISTRI TIJEKOM MODERNOG I SUVREMENOG RAZDOBLJA

Austrijske su postrojbe u rujnu 1813. godine zaposjele Istru te je austrijska vlast ukinula Ilirske pokrajine. Time je ujedinjena Istra koja je bila pod venecijskom upravom s austrijskom Istrom, kojoj su još priključeni kvarnerski otoci i nekoliko općina južno od Rijeke. Godine 1816. osnovana je Kraljevina Ilirija, u sastav koje je ušla i Istra te je tako te godine stvorena nova Istra. Definitivno je formirana kada je teritorij karlovačkoga okruga od Rijeke prema zapadu ujedinjen s Hrvatskom 1822. godine.¹³¹

Povijest Istre u ovome je kontekstu potrebno sagledati od vremena Habsburške Monarhije pa sve do danas. Valja spomenuti politička zbivanja 1848. godine kada dolazi do modernizacije političkih odnosa i nacionalnog povezivanja Hrvata i Slovenaca nasuprot Talijanima, koji su tada bili uključeni u političke integracijske procese stvaranja talijanske države, Kraljevine Italije. Talijanska liberalna stranka bila je stranka koja se zalagala za priključenje Istre talijanskoj državi. Ta je stranka pobjeđivala na izborima u Istri i njezini su zastupnici imali većinu u Istarskome saboru. Naime germanski se pritisak izražavao u institucionalnom djelovanju, a talijanski je vladao kulturnom i gospodarskom sferom javnog života. Hrvati nisu imali svoju građansku elitu te im je najveći oslonac bio u svećenstvu.

¹³⁰ *Hrvatska povijest...*(8), 404.

¹³¹ Tatjana Tomaić, *Hrvatsko - slovenska granica na rijeci Dragonji*, Matica hrvatska, Ogranak, Rijeka, 2013., 20.

Godine 1861. uspostavljena je markgrofovija sa sjedištem u Poreču i s pokrajinskim saborom, koji je značio početak suvremenog političkog nametanja i borbu za hrvatska nacionalna prava kroz legalno izabrana tijela državne vlasti.¹³² On je pružio mogućnost sudjelovanja u političkom životu i biskupima koji su imali vrilino pravo (u sabor su ulazili po svojoj funkciji). Talijani su bili privilegirani u izbornom sustavu, bili su u većini i među istarskim predstavnicima u Carevinskome vijeću, bez obzira na to što su bili malobrojniji. Na prvom sazivu Sabora tema je bila izbor predstavnika iz Istre u Carevinsko vijeće. No tada dolazi do protivljenja talijanskih zastupnika i izbor nije održavan.

Biskup Juraj Dobrila (1812–1882) bio je najvažnija ličnost u procesu buđenja nacionalne svijesti istarskih Hrvata. Pokretač je lista pod nazivom *Naša Sloga*, koji je kontinuirano izlazio od 1870. do 1915. godine. List je ostavio veliki trag jer je imao ključnu ulogu u nacionalnoj mobilizaciji hrvatskoga naroda u seoskim sredinama i okupljanju hrvatskih elita u Hrvatskome narodnom preporodu u Istri. Uz Jurja Dobrila važna je ličnost u Hrvatskome narodnom pokretu bio pravnik dr. Dinko Vitezić koji je od 1873. do 1891. bio jedini hrvatski zastupnik Istre u Carevinskome vijeću. Njegov rad i borba rezultiraju osnivanjem stranke pod nazivom Hrvatska narodna stranka ili Hrvatsko-slovenska narodna stranka.

Početak 1880-ih obilježila je smjena generacija u političkom vrhu, pa se pojavljuju Matko Laginja, Matko Mandić i Vjekoslav Spinčić. Oni su surađivali sa slovenskim političarima u otporu talijanskom iredentizmu te su bili ustrajni u rješavanju jezičnoga pitanja te su zatražili potpunu ravnopravnost jezika. Veliku je važnost imao zaključak na Carevinskome vijeću 1883. godine kada su hrvatski i talijanski jezik izjednačeni pred sudovima u Istri i Dalmaciji. Uspjeh narodnoga preporoda bio je sve vidljiviji te je počeo rasti broj narodnih čitaonica. Godine 1886. u općini Pazin vlast je osvojila Hrvatska narodna stranka, a iste se godine u Kastvu otvara prvi Narodni dom u Istri. Godine 1887. bužetska je općina došla u hrvatske ruke te je tada u svim općinama Liburnije i na kvarnerskim otocima bila hrvatska vlast, a stvoreni su uvjeti za preuzimanje vlasti i u općinama jugoistočne Istre. Osnovana je Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru, kojoj je odobren rad 1893, a osnovna joj je zadaća bila prikupljanje novčanih sredstava za otvaranje hrvatskih pučkih škola u Istri.¹³³

¹³² Nevio Šetić, Marino Manin, *Od sredine XIX. st. do raspada Austro – Ugarske*, Istarska enciklopedija, Zagreb, 2005., 630.

¹³³ Isto, 631.

Godine 1907. u izboru za Carevinsko vijeće dolazi do izražaja brojčana nadmoć hrvatskoga glasačkog tijela.

Krajem Prvoga svjetskog rata i raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine Istra se našla pod talijanskom okupacijom te se mijenja upravno ustrojstvo u Istri. Talijanski vojni zapovjednici ukinuli su odbore Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, a vlast su preuzeli vojni namjesnici. Istra i njoj pripadajući otoci formalno su priključeni Kraljevini Italiji 12. studenoga 1920. i Zakonom o aneksiji 19. prosinca 1920. godine. Nastaje nekoliko građanskih političkih stranaka i dvije socijalističko-radničke: Istarska demokratska stranka, Socijalreformistička stranka Italije, ili prvotno Talijanska socijalistička unija, Talijanska republikanska stranka, Talijanska pučka stranka i Fascio Italiano di Combattimento kao dio talijanskoga bića. Zatim nastaje i Hrvatsko-slovenska politička narodna strankakao slovenski politički element te Socijalistička stranka Italije i Komunistička stranka Italije. Fašisti su se nametnuli kao dominantna politička organizacija i pokret, uspjeli su asimilirati veliki broj članova talijanskih demokratskih i liberalnih stranaka, koje su postupno nestajale sve do ukidanja političkoga pluralizma 1926. godine. U vrlo kratkom razdoblju do 1929. godine fašizam u Istri počeo je naglo razvijati režimske kulture, tj. gospodarske, političke i obrazovne institucije i udruženja te fašistički sindikat. U ožujku 1929. godine održani su prvi jednostranački izbori, odnosno dogodilo se jasno dokidanje mogućnosti bilo kakvog kulturnog ili političkog života izvan fašističke korporativne države. Već početkom 20-ih godina 19. stoljeća rodila se antifašistička borba i narodni otpor Hrvata i Slovenaca, kojima se kasnije pridružio i dio talijanskoga naroda u Istri.

Slom Kraljevine Jugoslavije uslijedio je 1941, a kapitulacija Italije 1943. godine. Narodnooslobodilačka borba proširila se iz Zagreba i drugih dijelova države u Istru. „Imala je svrhu da se ta naša pokrajina oslobodi od Italije i pridruži svom zaleđu –Hrvatskoj, dotično Jugoslaviji, dakako pod komunističkom vladom.“¹³⁴ Prva istarska partizanska četa osnovana je 1942, a krajem kolovoza iste godine osnovan je Okružni NOO za Istru. Okružni NOO za Istru donio je dana 13. rujna 1943. godine u Pazinu odluku o sjedinjenju Istre s Hrvatskom.¹³⁵ Povijesna odluka o priključenju Istre Hrvatskoj poslana je u Otočac, koji je tada bio glavni grad slobodne partizanske Hrvatske i sjedište CK-a KP-a Hrvatske, ZAVNOHA-a i Glavnog štaba NOV-a i PO-a Hrvatske. Odluke je 20. rujna 1943. potvrdio ZAVNOH. Dana 11. rujna

¹³⁴ Božo Milanović, *Istra u XX. stoljeću*, Pazin, 1996., 48.

¹³⁵ *Hrvatsko-slovenska granica na rijeci Dragonji...*(123), 23.

1943. godine i istarski su Slovenci donijeli odluku o sjedinjenju slovenskih dijelova Istre Sloveniji. „AVNOJ je na svom drugom zasjedanju 29. studenoga 1943. u Jajcu potvrdio je i legalizirao odluku ZAVNOH-a i Vrhovnog Plenuma Osvobodilne fronte Slovenije. Takva odluka AVNOJ-a o jednostranom prekidu međunarodnog ugovora imala je samo unutarnji pravni učinak bez obzira što je AVNOJ već bio priznat međunarodni čimbenik jer konačnu odluku mogla je donijeti samo međunarodna konferencija ili novi bilateralni ugovor između Jugoslavije i Italije.“¹³⁶ Nijemci su nakon kapitulacije Italije Istru podredili svojoj vlasti pod nazivom Operativna zona Jadransko primorje. Do 1945. godine istarski su gradovi bili u rukama Nijemaca koji su zadržali i svojim interesima podredili talijansku upravu i zatečeno stanovništvo.¹³⁷

U svibnju 1945. godine počela je bitka za Istru na međunarodnome planu. Sporazumom potpisanim u Beogradu 9. lipnja 1945. godine angloamerički saveznici i Jugoslavija podijelili su Istarski poluotok na dva dijela: Zonu A i Zonu B. Zona A obuhvaćala je Trst s okolicom i Pulu s užim područjem oko nje te je bila pod savezničkom vojnom upravom. Zonu B činio je ostatak Istre koji je bio pod Vojnom upravom Jugoslavenske armije (VUJA-e). Nakon dugotrajnih pregovora odredbe ugovora o stvaranju „Slobodnoga teritorija Trsta“ (STT-a) stupile su na snagu 15. rujna 1947. godine. U Zoni A STT-a upravu je obnašala angloameričkavojna uprava, a Zona B STT-a VUJA-e bila je pod upravom u kojoj su djelovali organi civilne vlasti. Upravo su zbog ove napetosti odnosi između Italije i Jugoslavije bili u krizi, što je bilo vidljivo i samim time što je postojala koncentracija vojnih snaga na graničnim područjima. Nova se vlast susrela s brojnim problemima i teškoćama prilikom dolaska na vlast. Bilo je potrebno obnoviti uništena gospodarstva, razrušene kuće, opskrbiti stanovništvo i zadovoljiti barem osnovne životne potrebe. Uslijedile su i demografske promjene koje su u razdoblju od 1945. do 1956. znatno izmijenile etničku sliku Istre, ali isto tako i njezinu mentalnu konfiguraciju. Došlo je do egzodusa, odnosno poratnog iseljavanja talijanskoga, ali hrvatskoga i slovenskoga stanovništva iz Istre. Upravo nakon egzodusa talijansko, poglavito gradsko pučanstvo nije imalo s kime dijeliti vlast, a Talijani u vlasti nisu postigli proporcionalnu zastupljenost te je Komunistička partija nakon rata postala jedina politička snaga koja je držala vlast. No u političkom životu Istre neposredno nakon rata nije bilo sve mirno. „Ispod površine događali su se oštri sukobi različitih struja koje su se

¹³⁶ Isto,24.

¹³⁷ Darko Dukovski, *Ustanak i njemačka okupacija (1943 – 45), Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2004., 633.

borile za vlast.¹³⁸ Postojao je osjećaj ugroženosti čelnika Partije ili državnih dužnosnika. Nacionalno pitanje Istre bilo je prožeto političkim procesima sjedinjenja Istre s Hrvatskom, odnosno sa SFRJ-om/NFRJ-om. Nakon potpisivanja Londonskoga memoranduma politička se situacija malo smirila. Naime 5. listopada 1954. područje bivše Zone B, STT do rijeke Mirne, priključuje se Jugoslaviji, a Zona A SST- a priključena je Italiji te je postojeća granica između zona postala državna granica s malom korekcijom u korist Jugoslavije. Dana 10. studenog 1975. u Osimu Ugovor o zajedničkoj granici između dviju država potpisali su ministri vanjskih poslova Jugoslavije i Italije, Miloš Minić i Mariano Rumor.

Istra je u 20. stoljeću doživjela fašizam i komunizam, a ti su procesi političkih sustava trajali više od 70 godina te su upravo oni doveli do toga da u Istri dođe do potiskivanja nacionalne i državotvorne svijesti. Hrvati u Istri u svojoj političkoj kulturi imaju vrlo skromna iskustva u djelovanju i poznavanju političke konkurencije. To je vrlo jasno iz njezine povijesti kojaje prethodno sažeto prikazana. Do prvih modernih organiziranih političkih istupanja u Istri došlo je 1848, no razvoj političkih stranaka počinje od 1860. godine. Pod austrijskom vlašću stranke su uglavnom bile podijeljene prema nacionalnoj pripadnosti na talijanske, hrvatske i slovenske te su sudjelovale u političkim borbama tijekom Hrvatskoga narodnog preporoda. U razdoblju u kojemu se Istra nalazila u sklopu Kraljevine Italije fašizam se nametnuo kao dominantna politička organizacija i pokret, pa ni o kakvoj demokratizaciji društva i snošljivosti nije se moglo ni govoriti.¹³⁹ Nakon Drugog je svjetskog rata pak Komunistička partija postala jedina politička snaga koja je držala svu vlast. "U desetljećima nakon Drugog svjetskog rata iz javnog života Istre komunisti su dotadašnje miljenike naroda, narodnjake i svećenike, među kojima je živio narodnjački i demokršćanski duh, ne birajući sredstva potisnuli i odvojili od tog istog naroda."¹⁴⁰ Ustrajni u svojoj ideologiji nasilno su prekinuli proces stvaranja i izgradnje političke konkurencije u demokratskom ozračju, a njihov je cilj bio nadzirati i upravljati ne samo prostorom nego i ljudima i njihovim mislima. „Nisu htjeli, da bi se uz njih još tko drugi isticao pred narodom, dotično nisu dopuštali, da bi još javno radio osim njih."¹⁴¹ Mogućnosti za demokratizaciju društva, stvaranje novih političkih stranaka i međusobnog političkog natjecanja opet nije bilo, tek demokratskim promjenama u ranim devedesetima.

¹³⁸ Darko Đukovski, *Poraće (1945-54), Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2004., 635.

¹³⁹ Nevio Šetić, *Razgovori*, Profil international d.o.o., Zagreb, 2009., 15.

¹⁴⁰ Isto, 15.

¹⁴¹ Božo Milanović, *Istra u XX. stoljeću*, Pazin, 1996., 114.

7.2. POČECI SUVREMENIH PROMJENA U ISTRI

Početakom 90-ih godina 20. st. dolazi do demokratskih promjena. Hrvatsko je društvo u Istri trebalo demokratizirati jednako kao i u cijeloj Hrvatskoj, upravo zato da bi se stvorio prostor za pluralno društvo, političku konkurenciju, za sve one koje se žele međusobno natjecati. To je podrazumijevalo, između ostalog, uvođenje višestranačja i ponovnu uspostavu privatnog vlasništva, kao i uvođenje vrednota modernoga društva. Na prvim demokratskim višestranačkim izborima u Hrvatskoj održanima 22. travnja i 6. svibnja 1990. Hrvatska je demokratska zajednica osvojila 42,3% glasova i natpolovičnu većinu u Saboru s 57,6%. Tada je u Istri najviše glasova dobio Savez komunista hrvatske – Stranka demokratskih promjena (kasnije Socijaldemokratska partija Hrvatske). Kako se u Hrvatskoj u razdoblju od 1989. do 1991. godine osnivao niz novih političkih stranaka, osnovan je i Istarski demokratski sabor, stranka koja je u Istri 1990-ih godina, ali i kasnije bila najjača politička stranka. Suvremene teme političkih stranaka koje su obilježile devedesete godine 20. st. u Istri jesu regionalizam, istrijanstvo, demilitarizacija Istre, dvojezičnost, manjinska pitanja, pretvorba i privatizacija, nezaposlenost i radnička prava, dvojbe o elitnom i masovnom turizmu itd.

Istarski demokratski sabor (IDS), na talijanskome Dieta Democratica Istriana(DDI), parlamentarna je stranka osnovana u Puli 14.veljače 1990.godine. „To je regionalna liberalna stranka lijevoga centra koja zastupa načela poštivanja ljudskih prava i sloboda, regionalizma i povijesnih osobitosti Istre, privatnoga vlasništva i antifašizma.“¹⁴² Prvi sastanak Inicijativnoga odbora za osnivanje stranke održan je 17. prosinca 1989. u Puli, a na osnivačkoj skupštini 14. veljače 1990. 17 je osnivača donijelo Programsku deklaraciju i Statut. Prvi predsjednik bio Ivan Pauletta, nakon njega Elio Martinčić, a od 7. srpnja 1991. predsjednik stranke je Ivan Jakovčić. Stranka je na izborima prvi put sudjelovala u siječnju 1991. godine te je tada osvojila sva četiri mjesta na dopunskim izborima za Skupštinu općine Labin. Na izborima za Zastupnički dom Sabora RH 1992. IDS-ovi kandidati pobijedili su u trima izbornim jedinicama, a u koaliciji s Dalmatinskom akcijom i Riječkim demokratskim savezom IDS je osvojio 3,1% glasova (1 mandat) i time ukupno 4 zastupnička mjesta. Na izborima za Županijski dom Sabora RH 1993. godine IDS je osvojio sva tri zastupnička mjesta predviđena za Istarsku županiju. Na izborima za Skupštinu Istarske županije 1993. IDS je dobio 35 mjesta od 40, a u Skupštini Primorsko-goranske županije 3 mjesta. Na VIII.

¹⁴² <http://istrapedia.hr/hrv/1169/istarski-demokratski-sabor-ids/istra-a-z/>.

saboru održanome u Rovinju 12. travnja 1994. godine donesene su četiri tzv. Rovinjske deklaracije: o demokratizaciji Republike Hrvatske, o regionalnom ustrojstvu RH, o autonomnoj Županiji istarskoj i o Euroregiji Istri. „Regionalistička orijentacija IDS-a iskazana tada kroz automatizam i transgraničnost kao dva osnovna strateška cilja dodatno se konkretizira programatskim Rovinjskim deklaracijama iz 1994: Deklaracijom o autonomnoj Županiji istarskoj, kojom ističe ustroj Istarske županije kao autonomne regije; Deklaracijom o regionalnom ustrojstvu Republike Hrvatske, koja se zalaže za izgradnju regionalnog umjesto županijskog sustava te deklaracijom o Euroregiji Istri.“¹⁴³ Na izborima za Zastupnički dom Sabora 1995. IDS-ovi kandidati pobijedili su u dvjema izbornim jedinicama, a na koalicijskoj listi više je stranaka (HSS–IDS–HNS–HKDU) osvojilo dva zastupnička mjesta.

7.3. POLITIČKE PRILIKE U ISTRI NA POČETKU DEMOKRATSKIH PROMJENA PREMA PISANJU GLASA ISTRE

7.3.1. PISANJE GLASA ISTRE 1990. GODINE

Kao što je već spomenuto, 90-e godine 20. stoljeća označile su promjenu na političkoj sceni u bivšoj Jugoslaviji. O svakodnevnom životu, okolnostima, prilikama i političkoj situaciji u Hrvatskoj i Istri, o demokratskim promjenama, stvaranju Republike Hrvatske, o Domovinskome ratu, programskim orijentacijama i stajalištima političkih stranaka u Hrvatskoj prema državi i regionalizmu izvješćivao je lokalni dnevni tisak *Glas Istre*. Prateći što piše, kronološkim redom od 1990. do 1992. godine iznijet ću materijal kako bi se dobila slika povijesno-političkog konteksta koji je obilježio te godine u Istri.

U članku „Nećemo autonomiju, hoćemo regiju.“ jesu stavovi čelnika vodeće stranke u Istri – IDS-a o Republici Hrvatskoj a izneseni su na predstavljanju IDS-a u Pazinu. Ivan Pauletta, predsjednik stranke IDS-a, smatrao je: „*Ako će Hrvatska biti jaka država biti će to kao država regija, ne kao nacionalna država htjela to ona ili ne. O Istri treba da se odlučuje u Istri.*“¹⁴⁴ Iz članka doznajemo i što je rekao Dino Debeljuh, potpredsjednik IDS-a: „*Mi*

¹⁴³ *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005., 682.

¹⁴⁴ *Glas Istre* 8. travnja 1990., 3.

*nećemo autonomiju, mi hoćemo regiju, a ako nam to ne daju onda nam ne dozvoljavaju razvoj.*¹⁴⁵

Predsjednik Republike dr. Franjo Tuđman odazvao se na molbu uredništva *Novoga lista* i *Glasa Istre* da u intervjuu odgovori na više pitanja o zbivanjima u republici i zemlji te da se posebice osvrne na političke i gospodarske prilike u Istri, primorju i regiji koju pokriva zajednički list. Članak koji donosi intervju s predsjednikom Franjom Tuđmanom pod naslovom „Istra – simbol zajedništva“ objavljen je 27. listopada 1990. i iznosi stajališta Franje Tuđmana na samome početku demokratskih promjena o Istri. U intervjuu je predsjednik Tuđman rekao: „*Istra je bila i biti će ključno gospodarsko, političko i simboličko područje hrvatsva, demokracije i zajedništva.*“¹⁴⁶ Kada se govori o Franji Tuđmanu i Istri, odnosno njegovu odnosu i stavu prema njoj, potrebno je reći da se on odnosio prema Istri kao prema svakom drugom hrvatskome nacionalnom području te je nudio Istri iste mogućnosti kao i drugim dijelovima jedinstvenog hrvatskog suverenog područja.¹⁴⁷

7.3.2. PISANJE GLASA ISTRE 1991. GODINE

Sabor Republike Hrvatske je 25. lipnja 1991. donio Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske, a *Glas Istre* toga je dana iznio nekoliko članaka povezanih s tom temom. Donji tok Dragonje nakon Drugoga svjetskog rata postaje granica između Hrvatske (bujski kotar) i Slovenije (koparski kotar), a 1991. i osnova državne granične crte. Izdvojilam članak koji je izašao 26. lipnja 1991. pod nazivom „Izjava za javnost,“ u kojemu Klub zastupnika Istre upozorava na izgradnju graničnih prijelaza. „*Prema Istri (Regiji) koja je u ovim teškim vremenima oaza mira i primjer suživota građana, naroda i narodnosti, potrebno je gajiti jedan poseban senzibilitet jer to područje takav tretman i zaslužuje i očekuje.*“¹⁴⁸ Osim toga, podsjeća na preuzeta prava i obveze iz međunarodnih ugovora: „*Istarski zastupnici su tom prilikom željeli upozoriti Sabor i javnost na značaj tih*

¹⁴⁵ Isto.

¹⁴⁶ Glas Istre, 27. listopada 1990., 4.

¹⁴⁷ Nevio Šetić, Franjo Tuđman i Istra, Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu 10. i 11. prosinca 2009, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., 411.

¹⁴⁸ Glas Istre, 26. lipnja 1991., 5.

međunarodnih dokumenata u fazi razdruživanja i uspostavljanja nove zajednice, ali i na posljedice koje mogu proizaći u slučaju njihovog nepoštivanja ili jednostranog narušavanja.¹⁴⁹; „Mi smo takav čin prihvatili sa velikom zabrinutošću, jer je težnja za uspostavljanjem granica u klasičnom smislu riječi na tim prostorima civilizacijski neprihvatljiva, ponajprije jer dovodi u pitanje dostignutu razinu komunikacije među ljudima talijanske narodnosti, brojnim obiteljima, susjedima, prijateljima, kretanja kapitala, roba, ideja i kulture.“¹⁵⁰

Članak iz *Glasa Istre* koji je izvijestio o tragičnoj smrti četvorice branitelja u Puli, dvojice djelatnika MUP-a i dvojice pripadnika ZNG-a, izašao je 12. studenog 1991. u *Glasi Istre* pod nazivom „Apsurdna smrt četvorice časnih ljudi“. Sa subote na nedjelju, odnosno s 9. na 10. studenoga 1991. godine istjecao je rok za odlazak federalne vojske iz Hrvatske, pa tako i iz Pule, po odluci Vlade Republike Hrvatske. „Tog dana (subota) zadnji je avion iz Pule poletio oko 17 sati, a točno u pola noći jedinica Zbora narodne garde i MUP-a preuzele su aerodrom. Ono što su zatekli stvarno se može nazvati pustoš i nered. No, ono najgore desilo se u nedjelju, oko 14 sati kada su na početku piste za vojne avione četvorica pirotehničara izgubili živote od mina koje su svuda po aerodromu postavljene i još se ne zna gdje su sve i koje vrste.“¹⁵¹ Zračna luka u Puli bila je pod kontrolom civilne vlasti Pula, ZNG-a i MUP-a. Pirotehničari MUP-a Stevo Grbić i Vicalj Marjanović te Dušan Bulešić i Marjan Vinković, oba bivši pripadnici JNA-e i vojni stručnjaci koji su prešli u redove ZNG-a, žrtve su miniranih polja. Iz članka doznajemo kako su i prije ovoga događaja od mina na vojnom aerodromu stradala trojica pripadnika okupatorskih jedinica. Navodno su jedan drugome minirali polja, ne ostavljajući pritom shemu miniranog polja. „Mislili su na pripadnike specijalnih jedinica iz Niša koji su boravili u krugu aerodroma i koji se nakon povlačenja vojske, što svjedoče gardisti koji su ih prepoznali, kreću još po Puli u civilu i u vojnim uniformama.“¹⁵² Građani Istarske županije i poznanici četvorice tragično poginulih ljudi bili su zgroženi i razočarani tragičnim događajem: „Na portu vojnog aerodroma dolaze znalci četvorice stradalih ne vjerujući da se takvo zlo moglo dogoditi onima koji ničim nisu neprijatelja dirali, već mu omogućili da sa sobom ponese sve. Čak i ono što su ovdašnji ljudi

¹⁴⁹ Isto.

¹⁵⁰ Isto.

¹⁵¹ Glas Istre, 12. studenoga 1991., 3.

¹⁵² Isto.

*mukom kupovali i gradili, kao što je sama vojna pista građena dobrovoljnim radnim akcijama Puljana.*¹⁵³

Čitajući i proučavajući dnevne novine *Glas Istre* zaključila sam kako je Istra bila ujedinjena s ostatkom Hrvatske u teškim vremenima rata. Istra nije bila izravno zahvaćena ratom, tj. na njezinom se području nije vodio oružani rat, ali se ipak, naravno, osjećao. Kako je u proljeće i ljeto 1991. rasla napetost u Hrvatskoj upravo zbog napada pobunjenih Srba u Hrvatskoj i JNA-e u Sloveniji, u Istri je osnovan Regionalni krizni štab za istarsku regiju na čelu koje je bio Šime Vidulin. Osnovani su i općinski krizni štabovi u Puli, Rovinju, Poreču, Bujama, Buzetu, Pazinu i Labinu. Najsloženije zadaće u održavanju sigurnosti i obrane imao je pulski štab, osnovan 12. rujna 1991. Kako se rat u Hrvatskoj razbuktava u Istri koja je bila mirno područje, počele su stizati prve izbjeglice. Sredinom mjeseca lipnja 1991. počeli su dolaziti prvi prognanici za koje su krizni štabovi organizirali odbore za prihvaćanje i zbrinjavanje. U prosincu 1991. u Istri je bilo 25.000 prognanika, najviše u Puli i Poreču. Najveća skupina prognanika došla je 15. studenog 1991. brodom „Slavija“ iz opkoljenog Dubrovnika.¹⁵⁴ U *Glasu Istre* stoji članak pod naslovom „Život jači od smrti“, objavljen 17. studenoga 1991. i koji daje informacije o izbjeglicama iz Dubrovnika koji su uplovili brodom „Slavija“ u pulsku luku. Doznajemo kako je među napaćenim putnicima na brodu bilo najviše majki i djece. Brodom je stiglo i dvadesetak članova promatračke misije EZ koji su također izlazili s broda držeći u naručju djecu iz Dubrovnika. „*Dubrovcane, po izlazu iz 'Slavije' prihvaćaju ekipe Regionalnog ureda za izbjeglice, Crvenog križa, Bedema ljubavi, dajući im tople napitke, kolače, sendviče, smještajući ih u autobuse do nekog toplog mirnog hotela u Istri ili Rijeci. Tu su i ekipe Crvenog križa Italije iz Trsta i Monfalconea, s djecom u naručju.*“¹⁵⁵ Dvojica kormilara „Slavije“, Stipe Božić i Zdravko Jordan, smatraju: „*Da ako Europa i svijet ne pomognu Dubrovniku, da će upravo grad Dubrovnik biti drugi Vukovar.*“¹⁵⁶ Kako doznajemo, JNA nije namjeravala stati. Vittorio Ghioli rekao je: „*Ono što sam ja vidio je 30-40 kilometara totalno uništene i spaljene obale, sve je srušeno. Imam dojam da su neki ljudi iz JNA odlučili ići do kraja.*“¹⁵⁷

¹⁵³ Isto.

¹⁵⁴ Istarska enciklopedija, Zagreb, 2005., 637.

¹⁵⁵ Glas Istre, 17. studenoga 1991., 12.

¹⁵⁶ Isto.

¹⁵⁷ Isto.

U dotičnom je lokalnom listu objavljen članak iz kojeg doznajemo stavove IDS-a. Dana 2. prosinca 1991. objavljen je članak pod naslovom „Očuvanje mira je najveća pomoć“. IDS je iznio svoje stavove zastupnicima Istre u saboru Republike Hrvatske. U okviru razgovora o prognanicima, granicama, gospodarskom razvoju, talijanskoj manjini i Istri kao regiji IDS smatra: *„Da Istra u sveopćoj ratnoj psihozi nije pošteđena ni njeni otoci militantnosti pojedinaca i grupa, stoga zahtijeva da se sprovede opće razoružavanje civila angažiranjem MUP-a. A dugoročno gledajući, budući da ne postoje teritorijalne pretenzije zapadnoevropskih susjeda, traži se opća demilitarizacija ovog područja.“*¹⁵⁸ U tom istom članku IDS pitanje prognanika ovako komentira: *„Za IDS je neprihvatljivo da prognanici imaju veća prava od domicilnog stanovništva, kao recimo prema uredbi Vlade za zapošljavanje u školama. To podsjeća na ponovno uvođenje 'političke' i 'provjerene nacionalne' podobnosti.“*¹⁵⁹ U tom su kontekstu vrlo zanimljivi stavovi oko granica sa Slovenijom. *„Tako su ovom prilikom još jednom istakli da traže od Vlade Republike Hrvatske da predloži Vladi Republike Slovenije da između ove dvije države ne bude granice, odnosno da bi za Hrvatsku granica bila na slovensko-talijanskoj i austrijskoj granici, a za Sloveniju na hrvatsko-mađarskoj i na granicama s bivšim jugoslavenskim republikama. U Istri ove dvije Republike nek svoju državnu granicu obilježe znacima i simbolima, a ne klasičnim graničnim prijelazom.“*¹⁶⁰ U članku stoji i kako je nezaobilazna tema ovoga razgovora položaj talijanske manjine. *„IDS ocjenjuje da rješenja koja nude haški aranžmani uskraćuju neka već priznata prava ovoj manjini. Tako su i radnu verziju Zakona o manjinama, koju je prezentirao Ivica Percan, što se tiče talijanske manjine ocijenili neprihvatljivom i površnom.“*¹⁶¹ U tom članku IDS ističe *„da se IDS zalaže za stvaranje interdržavne regije na području Istre, uvažavajući sve atribute pravne države Republike Hrvatske. Tijekom ovog razgovora, IDS-ovci su upozorili zastupnike s nacrtom Specijalnog statuta za Regiju Istre, što je bila premijera, a javnosti će po prvi put predstaviti nacrt tog statuta ovog tjedna, putem konferencije za novinarstvo.“*¹⁶²

U obrani domovine doprinos je imala 119. brigada o kojoj doznajemo iz članka *Glasa Istre* pod naslovom „Istri i Hrvatskoj na ponos“. Naime 7. rujna 1991. godine službeni je

¹⁵⁸ Glas Istre, 05. prosinca 1991., 5.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Isto.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² Isto, 5.

datum osnutka te brigade koja je imala svoje bojne u Puli, Rovinju, Poreču, Labinu, Pazinu i Umagu. Godine 1995. u ljeto u sastavu brigade ustrojena je i raketno-topnička divizija koja se popunjavala na području Buzeta. Brigada je u početku preuzimala i razminiravala vojarne bivše JNA-e te mobilizirala i osposobljavala vojnike za odlazak na ličko ratište, gdje su u većem broju krenuli u siječnju 1992. godine.¹⁶³ Dana 14. prosinca 1991. u *Glasu Istre* je izašao članak „Istri i Hrvatskoj na ponos“ koji započinje naglašavajući kako postoji veza koja povezuje dva kraja hrvatske obale, Istru i Dubrovnik. Naime istarska se četa, sastavljena od 45 boraca, jedanaest dana borila na dubrovačkom području, u okolini Stona, a vratila se u 12. prosinca u srijedu navečer u svoju bazu u Medulinu. Predsjednik skupštine općine Pula Luciano Delbianco: „*Pozdravio je borce Luciano Delbianco, zahvalio im i čestitao na držanju. Obratio se i svojim borcima i zapovjednik 119. brigade ZNG Marijan Mužinić, ne krijući ponos, ali ni veliko zadovoljstvo što su na putu povratka bili svi koji su i otišli u neizvjesnost borbi.*“¹⁶⁴ Zanimljive su izjave boraca koji su se vratili s dubrovačkoga ratišta. Davali su izjave za *Glas Istre*, ali nisu svi bili spremni stati pred kameru, pa su neki govorili u kazetofon. Nizala se priča za pričom, a jedna on njih je i ova: “*Kad smo tek stigli na ratište tamošnji borci nekako su čudno gledali tko smo, ali kada smo se iskazali u akcijama sve je bilo drugačije. O protivnicima mogu reći samo ovo – koliko se 'reklamiraju' misliš da ulaziš u lavlje ralje, a u stvari su velike kukavice.*“¹⁶⁵ Nizali su se i doživljaji: „*Nije jednostavno prijeći iz mirnodobskog stanja u ratno, ali brzo smo se prilagodili. Nakon što su u blizini pale prve dvije-tri mine iz minobacača. Prijetili su nam u jednom trenutku i tenkovi, no zapriječili smo im prolaze pa su bili prisiljeni povući se. Držali smo sve svoje položaje.*“¹⁶⁶

Držim važnim iz toga vremena i članak pod naslovom „Jugo-armija otišla – Istra sačuvana“ Naime u jesen 1991. su po vojarnama u Istri još uvijek bile razmještene snage JNA-e. Krizni štabovi, pripadnici policije i ZNG-a od rujna 1991. nadzirali su JNA. JNA je u Pazinu i Puli imala jake garnizone: više od 12.000 vojnika; više desetaka zrakoplova, tenkova i oklopnih vozila te ratnih brodova, te više od stotinu tisuća tona eksploziva, eksplozivnih naprava i streljiva. Oklopna mehanizirana oprema povučena je iz Pazina u Pulu na Muzil te je Pula bila posljednje uporište JNA-e u Istri. Posljednji preuzeti objekti bili su vojni aerodrom, vojarna Sv. Katerina i vojarna Muzil, odakle je u Crnu Goru trajektima odvoženo

¹⁶³ <http://www.klub119brigade.hr/hr-hr/povjesnica119brigade.aspx>.

¹⁶⁴ *Glas Istre*, 14. prosinca 1991., 17.

¹⁶⁵ Isto.

¹⁶⁶ Isto.

sve što se moglo odvesti. Uz napetost i prijetnje razaranja grada, posljednji pripadnici JNA napustili su Muzil 16.prosinca 1991.¹⁶⁷ Bilo je to vrijeme neizvjesnosti, napetosti, noćne pucnjave, posebnih sigurnosnih mjera, skraćene školske nastave, zamračenja i nekoliko zračnih uzbuna. U pulskoj komunalnoj palači predsjednik Skupštine općine Luciano Delbianco s najbližim suradnicima održao je konferencije za novinare. Rekao je: „*Ovo je prilika da zahvalim svima koji su ova protekla četiri mjeseca proveli s nama u zajedničkom nastojanju da s ovog područja armija ode u miru, bez rušenja i prolijevanja krvi. Veliki je u tome doprinos građana, ne samo Pule nego i Istre i njima se zahvaljujem kao i mojim suradnicima, Hrvatskoj vojsci i MUP-u, a uz tijesnu suradnju s Vladom Republike Hrvatske i našim predstavnicima Sabora mislim da smo zajednički postigli željeni cilj.*“¹⁶⁸

Radovan Juričić, predsjednik civilnog dijela komisije koja je obavljala posao prilikom preuzimanja armijskih objekata, u Puli je dao sljedeće informacije: „*Bez aerodromskih kompleksa VPS je raspolagao sa 37 objekta na površini od 2400 hektara. U najtežim uvjetima preuziman je Muzil paralelno s odlaskom armijskih jedinica.*“¹⁶⁹ Jugo-armija otišla je iz Istre bez posljedica za njene stanovnike.

7.3.3 PISANJE GLASA ISTRE 1992. GODINE

Godine 1992. Hrvatska je već bila duboko u ratu, gotovo trećina njezinog teritorija bila je okupirana agresijom neprijatelja bila je jasna. *Glas Istre* objavljuje članak koji donosi obavijesti o prijetnjama neprijatelja na području Kukuljanova te o sijanju straha i panike u Puli i Poreču. Iz njega doznajemo kako je izgledalo raketiranje Kukuljanova prema izjavama onih koji su bili na mjestu događaja: „*Nisam čuo avione, samo je odjednom stravična eksplozija stresla kuću. Pucali su svi prozori, lupala su vrata i letjela iz svojih ležišta. Pakao. Cijela se kuća tresla ko metla – priča nam Vjeko Stipančić iz Kukuljanova opisujući stravično raketiranje i dodaje – Kad je počelo sjedili smo u dnevnom boravku, nije nam bilo jasno što se događa. Tko bi pomislio da će netko raketirati naše malo Kukuljanovo. Kome Kukuljanovo može smetati? Kakovo ono može biti ratni cilj? Pogledajte te kratere, neka mi netko objasni*

¹⁶⁷ Istarska enciklopedija, Zagreb, 2005., 637.

¹⁶⁸ Glas Istre 17. prosinca 1991., 4.

¹⁶⁹ Isto.

*što ovdje može biti cilj. Ništa. Naravno, ali briga te zločince. Sad će pričati o primirju... Ča primirje, nek daju meni dve rakete da in ja pokažen primirje...*¹⁷⁰ Kristijan Šafara, čovjek čiju su kuću pogodile dvije rakete, govori: „*Staklo, beton, komadi drveta, sve je to letjelo u nekom suludom neredu, a onda je nakon eksplozija što su rasparale uši sve utihnulo.*“¹⁷¹

Snažna detonacija koja se čula 3. siječnja 1992. u 15 sati i 35 minuta u Rijeci bila je posljedica probijanja zvučnog zida jednog od neprijateljskih aviona. Gotovo u isto vrijeme je isti događaj uslijedio i iznad Pule. Očito je da je i to bio pokušaj sijanja straha i panike, a u prvim se trenutcima i u Rijeci i u Puli mislio da se radi o raketiranju. „*Oba centra za obavješćivanje primila su i poruke kako je centar raketiranja bio u ovom ili u onom dijelu grada.*“¹⁷² U Rijeci je odmah dan i znak za zračnu uzbunu koja je dugo potrajala. U zraku nad širim prostorom Istre i Rijeke neprestano je bilo više aviona koji su letjeli na velikoj visini, a zabilježeni su i letovi helikoptera. Doznajemo da je letova bilo i prije označavanja zračne opasnosti. Avioni su letjeli u grupama od dva-tri. „*I u 18 sati nad širim područjem Sjevernog Jadrana bilo je desetak aviona, pa je Rijeka petnaesto primirje dočekala u skloništima i u totalnom mraku.*“¹⁷³ Osim Rijeke, bila je to treća uzbuna ovog rata na širem riječkom području te je uzbuna bila oglašena i za općine Opatija, Krk, Crikvenica i Senj koji je i dan prije najduže bio pod uzbunom.

U *Glasu Istre* objavljen je i članak koji donosi intervju s predsjednikom dr. Franjom Tuđmanom, a potom i članak koji donosi izvješće o konferenciji Republičke izborne komisije. Dana 4. travnja 1992. članak pod naslovom „Razgovor s predsjednikom Republike Hrvatske dr. Franjom Tuđmanom“ navodi i ove riječi predsjednika: „*Želimo da ljepote Hrvatske u cjelini, pa i Istre, a naročito Brijuna, iskoristimo za podizanje turizma na najvišu razinu, kako bismo s manjim brojem turista i s manje ekološkog onečišćenja imali više koristi.*“¹⁷⁴ Što se tiče Republike Slovenije i stanovitih nesporazuma s njom, koji su se u posljednje vrijeme javljali te su se u priličnoj mjeri ticali Istre, predsjednik Tuđman ovako promišlja: „*Recimo, kad je riječ o ekonomskim odnosima, u nedavnom razgovoru s nekim našim stručnjacima, oni su me molili da kod slovenskog rukovodstva poduzmemo korake kako bi se što prije postiglo hrvatsko-slovenski sporazum o izgradnji auto-ceste Maribor–Zagreb, pa i Trst–Rijeka. To*

¹⁷⁰ Glas Istre 03. siječnja 1992., 3.

¹⁷¹ Isto.

¹⁷² Glas Istre 04. siječnja 1992., 32.

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ Glas Istre, 04. travnja 1992., 3.

*Slovinci otežu. Podsjetili su me i na to da su Slovenci prekinuli i prugu od Zagreba preko Kumrovca do Maribora jer su htjeli upućivati robu preko Ljubljane. Slovenci s pravom vode politiku slovenskih interesa. Mora biti jasno i Slovencima i svim našim ljudima da mi moramo voditi politiku hrvatskih interesa. Budući da nemamo nikakvih imperijalističkih pretenzija, a ne mogu ih imati ni Slovenci (i da ih imamo ne bismo ih mogli ostvariti ni oni ni mi), preostaje nam da se u obostranom interesu dogovorimo o svim spornim pitanjima, da ničiji interesi ne budu povrijeđeni, već naprotiv da sva pitanja riješimo u duhu europske integracije.*¹⁷⁵ Predsjednik je tada naglasio kako Istrani mogu biti sasvim sigurni kako će se za pitanje Brijuna naći pravo rješenje. *„Problem Brijuna nastojat ćemo tako riješiti da sačuvamo prirodne ljepote, da to nacionalno blago ne prepustimo nekim stranim interesima.*¹⁷⁶

Predsjednički izbori koji su se održali 2. kolovoza 1992. Godine prvi su predsjednički izbori po Ustavu iz 1990. godine, a građani su po prvi puta tajnim i neposrednim glasanjem izabrali predsjednika Hrvatske. Za funkciju Predsjednika Republike Hrvatske izabran je dr. Franjo Tuđman koji je svečano prisegnuo 18. kolovoza 1992. i time preuzeo predsjedničku dužnost. *„Franjo Tuđman uvjerljivo je pobijedio konkurente u utrci za funkciju predsjednika Republike Hrvatske. Hrvatska demokratska zajednica iznijela je još uvjerljiviju pobjedu nego na prošlim izborima.*¹⁷⁷ *Glas Istre* na sljedeći je način izvijestio o pobjedi Franje Tuđmana i o rezultatima u Istri. *„Pobjeda HDZ-a bila bi još znatno uvjerljivija (iako je i ovako impresivna) da se u Istri nisu ispriječili kandidati IDS-a, koji su dobili najviše glasova u trima izbornim jedinicama.*¹⁷⁸; *„Zamjenik predsjednika Republičke izborne komisije dr. Velimir Belajec drži da se u javnosti već u vrijeme predizborne kampanje neopravdano podigla prašina i temperatura oko glasovanja u inozemstvu, iako je po njegovim riječima utjecaj tog dijela biračkog tjelana ukupan ishod zanemariv.*¹⁷⁹ Željko Madžar, vođa SSH-a, uložio je pismeni prigovor zbog ovog pitanja: *„Jedno od pitanja odnosilo se na činjenice su da su izbori organizirani na 111 biračkih mjesta u inozemstvu i to najčešće izvan prostorija diplomatsko-konzularnih predsjedništva i ureda Republike Hrvatske, unatoč tome što je*

¹⁷⁵ Isto.

¹⁷⁶ Isto.

¹⁷⁷ Glas Istre, 04. kolovoza 1992., 4.

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ Isto.

zakonom propisana lokacija kao isključivo mjesto glasovanja naših državljana.“¹⁸⁰ Predsjednik Komisije Zlatko Crnić informirao je o brojnim prigovorima što ih je uputila Hrvatska narodna stranka, ukupno njih čak 15. „Po njegovim riječima većina je tih prigovora nepotpuna i neargumentirana.“Na primjer: „Tako, primjerice, HNS upozorava da nije osigurana tajnost izbora, ali ne navodi na kojem biračkom mjestu i u čemu se sastoji.“¹⁸¹; „Prigovoreno je također da je u prostorijama u na izbornom mjestu Jazinama u Zadru postavljen poster kandidata HDZ-a i poziv biračima da glasaju za dr. Tuđmana.“¹⁸²

7.3.4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA NA TEMELJU PISANJA GLASA ISTRE (1990.–1992.)

Na temelju obrađenog materijala iz *Glasa Istre* u analiziranome razdoblju (1990–1992) može se zaključiti kako je *Glas Istre* sustavno i detaljno pratio zbivanja u Hrvatskoj i svijetu. Dobivenaje slika povijesno-političkoga konteksta u Hrvatskoj i Istri uoči demokratskih promjena, odnosno tijekom stvaranja nezavisne Republike Hrvatske, tijekom Domovinskoga rata i uz osvrte na političku scenu Istre. Iz obrađenih članaka na samome početku demokratskih promjena doznaju se stavovi vodećih stranaka u Istri o Republici Hrvatskoj koja je upravo nastajala, ponajprije IDS-a. Ali isto tako i stavovi prvoga hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana o političkim i gospodarskim prilikama u Istri na temelju intervjua koje je dao *Glas Istre*.

Već je napomenuto kako Istra nije bila ratno područje, no to ipak ne znači da se rat, iako se vodio kilometrima daleko, nije osjećao i u tom prostoru. Upravo *Glas Istre* nam donosi informacije o tragičnoj pogibelji četvorice nedužnih ljudi pripadnika MUP-a i ZNG-a prilikom preuzimanja aerodroma u Puli koji je napustila JNA. Iz objavljenih članaka doznajemo kako je upravo Istra primala progranike iz opkoljenog Dubrovnika, ali isto tako i iz drugih gradova. Brodom „Slavija“ već su u studenom 1991. došli prognanici u pulsku luku. *Glas Istre* također prati političku orijentaciju IDS-a te piše o stavovima stranke o prognanicima, granicama, talijanskoj manjini i Istri kao regiji. Doznaje se kako je *Glas Istre*

¹⁸⁰ Isto.

¹⁸¹ Isto.

¹⁸² Isto.

pratio i pisao o hrvatskim braniteljima iz Istre, odnosno o 119. brigadi koja je sudjelovala u obrani grada Dubrovnika. Reporter *Glasa Istre* dočekali su branitelje i bilježili njihove doživljaje i ponos što su sudjelovali u obrani domovine. Vrlo važno za stanovnike Istarske županije, ali i cijele Hrvatske je upravo to što je JNA napustila Pulu bez posljedica za njene stanovnike.

Da je agresor sijao strah i paniku među istarskim stanovništvom, također nam svjedoče članci u *Glasi Istre*. Naime neprijatelj je raketirao Kukuljanovo, a u Rijeci i Puli se čula jaka detonacija koja je bila posljedica probijanja zvučnog zida.

8. ZAKLJUČAK

Hrvatski narod kroz stoljeća nije nikada izgubio svijest o tome da je imao vlastitu državu i svoje vladare, knezove, a potom kraljeve.

Hrvatska nastavlja svoj život u personalnoj uniji s Ugarskom, a zatim od 1527. u personalnoj uniji, uz Ugarsku, i s Austrijom. Hrvatski je sabor svojom Pragmatičkom sankcijom 1712. pokazao da je i on u Habsburškoj Monarhiji ustavnopravni čimbenik koji ima svoj glas. Godine 1848. javljaju se nacionalni pokreti u nekim zemljama Europe, pa i u onima u okviru Habsburške Monarhije. Područje Hrvatske tada je bilo rascijepkano na više izoliranih dijelova, na civilnu Hrvatsku i Slavoniju, na hrvatsko-slavonsku Vojnu krajinu, na Istru i Dalmaciju te određene prostore gdjebosne i Hercegovine gdje žive Hrvati. Osnovni je nacionalno-politički problem bio da Hrvatska postane i u teritorijalnom i u narodnom pogledu cjelovita, međutim to se tada nije uspjelo ostvariti te je tako ostalo sve do 1918. godine.¹⁸³

Nakon rasula Austro-Ugarske 1918. godine Hrvatska čini dio Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa sjedištem u Zagrebu koja je trajala nešto više od mjesec dana. Od 1. prosinca 1918. godine Hrvatska je u sastavu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca kada su se u zajedničkoj državi našli različiti narodi bez temeljitijih priprema za zajednički gospodarski i politički suživot. Usprkos prošlim političkim ili kulturnim utjecajima, težnjama za sjedinjenjem, pa i sukobima, nije se ozbiljno razmotrilo nedostajanje zajedničke povijesti, razlike u institucijama, kulturnoj podlozi, ideologijama i stupnju gospodarske razvijenosti. Može se reći da se nije priznavala niti stvarnost postojanja više naroda, više političkih ciljeva i različitih interesa.¹⁸⁴ U Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca Hrvatska je ostala bez Sabora i bez svoga bana te su dvije vojske bile na njezinom tlu. Talijanska je vojska koristila tajni Londonski ugovor iz 1915. godine kako bi zauzela Istru, Hrvatsko primorje i veći dio Dalmacije, a srbijanska vojska zauzela je područja na hrvatskome tlu. Od 6. siječnja 1929. godine kralj Aleksandar vladao je apsolutistički te je Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca zamijenio imenom Kraljevina Jugoslavija.

Dana 26. kolovoza 1939. godine sklopljen je sporazum između predsjednika Jugoslavenske vlade Dragiše Cvetkovića i predsjednika Hrvatske seljačke stranke Vladka

¹⁸³ Nevio Šetić, Ostvarenje suvremene hrvatske države, Od pojave višestranačja 1989. od nastanka samostalne, međunarodno priznate i teritorijalno cjelovite Republike Hrvatske, Geaidea, Sveučilište Jurja Dobrile, Pula, 2013., 319 – 320.

¹⁸⁴ Trpimir Macan, Povijest hrvatskog naroda, Školska knjiga, Zagreb, 1999., 305.

Mačeka, kojim su uglavnom svi hrvatski teritoriji iz okvira 7 banovina združene u jednu banovinu, nazvanu hrvatskim imenom – Banovina Hrvatska. Potom je 10. travnja 1941. proglašena Nezavisna Država Hrvatska iako ona u stvarnosti nije bila ni samostalna ni neovisna. Njezin diktatorski i zločinački režim činio je stravična djela na rasnoj, nacionalnoj i političkoj osnovi.

Dana 29. studenog 1945. partizanska i antifašistička Jugoslavija dobila je republikanski oblik nazvan Federativna Narodna Republika Jugoslavija. U njoj je i Hrvatska kao federalna jedinica dobila status republike te je nazvana Narodnom Republikom Hrvatskom. Federativna Narodna Republika Jugoslavija bila je savezna država sa 6 republika, a od 1946. godine imala je svoj Ustav. Kao i ostale republike Narodna Republika Hrvatska smatrana je državom većinskog naroda – hrvatskog, i ostalih narodnosti koji u njoj žive. Imala je svoj Sabor, Vladu, republičke zakone, državne simbole, grb i zastavu. U socijalističkoj je Jugoslaviji nakon Titove smrti jačao i srpski nacionalizam u njegovu velikosrpskom obličju. Predsjednik SR Srbije Slobodan Milošević zalagao se za jaku Srbiju i njezin dominantan položaj u SFRJ te je najavljivao i mogući rat do kojega je, nažalost, i došlo. Hrvatska je u sastavu Jugoslavije desetljećima patila od neučinkovitosti jednostranačkog sustava.

Tijekom 1989. godine politička je scena počela nalikovati sustavu prave demokracije. U Hrvatskoj dolazi do osnivanja prvih oporbenih stranaka: Hrvatske demokratske zajednice (HDZ-a) i Hrvatskog socijalno-liberalnog saveza (HSLŠ-a). Hrvatski se narod homogenizira i pokazuje odlučnost da se suprostavi Slobodanu Miloševiću. Uslijedili su tijekom prve polovice 1990 prvi višestranački demokratski izbori na kojima je pobijedila Hrvatska demokratska zajednica, a potom je izabran i prvi hrvatski predsjednik, dr. Franjo Tuđman. Dr. Franjo Tuđman bio je osoba koja je imala bogato političko iskustvo i političke poglede te ono najvažnije – cilj ostvarenje suverene hrvatske države, tj. ono što je hrvatski narod čekao toliko stoljećima.

Nakon raspada Jugoslavije uslijedila je srpska pobuna u Hrvatskoj koju su podržali JNA i paravojne srpske snage te vlast Srbije na čelu sa Slobodanom Miloševićem. Pobuna Srba u Hrvatskoj rezultirala je agresijom na Hrvatsku te Domovinskim ratom. Domovinski je rat, između ostaloga, ostavio velike posljedice za Hrvatsku. U Domovinskome su ratu agresori (Republika Srbija i Crna Gora, bivša Jugoslavenska narodna armija i neregularne srpsko-crnogorske jedinice) iskazali neviđenu brutalnost, nasilje i želju za bezumnim razaranjem. Nezaobilazna je i činjenica da su najveći teret rata snosili hrvatski branitelji i

stanovništvo koje je živjelo na okupiranim područjima. Danas, godinama nakon završetka domovinskog rata, mnogima na Zapadu, kao i mnogima u bivšoj Jugoslaviji, teško je razumjeti ono što se događalo u središtu Europe na pragu 21. stoljeća – strahote koje su se dogodile u Vukovaru, Dubrovniku, Škabrnji i drugim mjestima u Hrvatskoj. Rat na hrvatskome prostoru u razdoblju od 1991. do 1995. odnio je, osim ogromne količine materijanih dobara, i mnogo ljudskih života i s njima povezanih budućnosti.

Iako Istra stoji na rubnom hrvatskome prostoru, u njoj se hrvatska sastavnica jasno živi i osjeća kroz različite kulturne i identifikacijske oblike i ostale vrijednosti koje su se očuvale kroz povijest. Posljedice totalitarizama 20. stoljeća fašizma i komunizma bile su takve da je došlo u tim demokratskim promjenama do jasnog potiskivanja hrvatske nacionalne i državotvorne svijesti. Upravo se to osjećalo u potisnutom hrvatstvu i iznimnoj politizaciji manjinske problematike. Devedesete je godine u Istri obilježio regionalizam i politička artikulacija. No, unatoč tome, prema istraživanju iz *Glasa Istre* može se zaključiti da je Istra bila ujedinjena zajedno sa svojom maticom domovinom. U obrani su domovine 119. i 154. brigada imale veliku ulogu, kao i drugi dijelovi hrvatske vojske u Istri (mornaričko zapovjedništvo za Sjeverni Jadran, Zrakoplovna baza Pula, 35. inženjersko-pontonirska bojna, Centar za obuku vojnika Muzil). Istra je bila mirno područje i drugi dom prognanicima koji su ostali bez svojih domova i obitelji. Početkom prosinca 1991. u Istri je bilo oko 25.000 prognanika, najviše u Puli i Poreču.

Sabor Republike Hrvatske donio je 25. lipnja 1991. Deklaraciju o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske na temelju članka 140. Ustava Republike Hrvatske koja sadrži ovakve konstancije i stajališta:

9. PRILOZI

I.

„Polazeći od trinaestostoljetne državno-pravne tradicije na tlu između Jadrana, Drave i Mure, hrvatski narod je sačuvao samosvijest o vlastitom identitetu i o pravu na samobitnost i neovisnost u samostalnoj i suverenoj državi Hrvatskoj. Stjecajem povijesnih okolnosti, nalazeći se između istočnog i zapadnog kršćanstva dviju često suprotstavljenih civilizacija i kultura te različitih političkih, gospodarskih i inih interesa, hrvatski je narod stoljećima branio svoju narodnu državu, a time i narode zapadno od svojih domovinskih granica. Hrvatski je narod bio pod vlašću hrvatskih narodnih vladara te Hrvatskoga sabora samostalan ili pak u personalnim i ugovornim unijama i državno-pravnim savezima s drugim narodima, ali uvijek budno pazeći na očuvanje svoje drevne samobitnosti i suvereniteta. Hrvatski narod sačuvao je i u najtežim povijesnim uvjetima dio svoga nacionalnog prostora i glavni grad Zagreb sa svim obilježjima hrvatskoga državnog suvereniteta čuvari i nositelji kojega bijahu – nakon narodnih vladara – Hrvatski sabor i hrvatski banovi koji imaju ovlasti podkraljeva u vrijeme kada je Kraljevina Hrvatska bila udružena s drugim državama. Hrvatski je sabor očuvao predaje o hrvatskom povijesnom pravu i održao hrvatsku državnu samobitnost tijekom sveukupne povijesti, po čemu je hrvatski narod jedan od najstarijih državnopravnih povijesnih naroda Europe.

II.

U razdoblju nametnutog centralističkog i totalitarnog sustava SFRJ, Republika Hrvatska nije mogla promicati i širiti svoje političke, gospodarske, kulturne i ine interese pa je stoga neprestano jačala težnja za razdruživanjem iz jugoslavenske državne zajednice. Danas smo suočeni i s pokušajima da se organiziranim odmetništvom i terorizmom, poticanim izvan Republike Hrvatske narušava ustavni poredak i integritet Republike Hrvatske, štoviše, da se spriječi provedba volje hrvatskog naroda i svih građana Republike Hrvatske koja je očitovana na izborima i ozakonjena u Ustavu Republike Hrvatske, a osobito na referendumu za suverenost, neovisnost i samostalnost u odnosu na druge republike SFRJ i ostale susjedne države. Hrvatski je narod zajedno sa svim građanima koji Republiku Hrvatsku smatraju

svojom domovinom odlučan da svim snagama brani svoju samostalnost i teritorijalnu cjelovitost od bilo čije agresije.

III.

Republika Hrvatska jest demokratska pravna i socijalna država, u kojoj su najviše vrednote ustavnoga poretka: sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, pluralizam i nepovredivost vlasništva, očuvanje prirodna i čovjekovog okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav. Republika Hrvatska jamči Srbima u Hrvatskoj i svim nacionalnim manjinama koje žive na njezinu tlu poštivanje svih ljudskih i građanskih prava, a osobito slobodu izražavanja i njegovanja nacionalnog jezika i kulture, kao i političkog organiziranja. Republika Hrvatska štiti prava i interese svojih državljana bez obzira na vjersku, etničku i rasnu pripadnost.

Republika Hrvatska jamči, u skladu s pravilima međunarodnog prava, drugim državama i međunarodnim organizacijama da će u cijelosti i svjesno izvršavati sva prava i obveze kao pravni sljednik dosadašnje SFRJ u dijelu koji se odnosi na Republiku Hrvatsku.

IV.

Republika Hrvatska je i po dosadašnjim ustavima FNRJ i SFRJ imala pravo na smoodređenje uključujući i pravo na odcjepljenje. Republika Hrvatska uspostavlja se kao samostalna i suverena država, koja je do sada dio svojih suverenih prava ostvarila u zajednici s drugim republikama i autonomnim pokrajinama u SFRJ, mijenja svoj položaj i državno-pravni odnos spram SFRJ, pristajući na sudjelovanje u pojedinim njezinim institucijama i službama od zajedničkog interesa u funkciji razdruživanja. Dok traje razdruženje treba utvrditi prava i obveze, odnosno udjel Republike Hrvatske u cjelokupnoj pokretnoj i nepokretnoj imovini pravima dosadašnje SFRJ. Proglašenjem Ustavne odluke o osamostaljenju Republike Hrvatske otpočinje postupak razdruživanja od ostalih republika i SFRJ, želeći da se ovaj postupak što prije okonča na demokratski i miroljubivi način, poštujući interese svih republika i autonomnih pokrajina koje su činile SFRJ.

Proglašenjem Ustavne odluke o osamostaljenju ostvarene su pretpostavke za priznanje Republike Hrvatske kao međunarodno-pravnog subjekta, za što će Predsjednik i Vlada Republike Hrvatske poduzeti sve određene korake.

Ovom Ustavnom odlukom sadašnje granice Republike Hrvatske postaju državne granice prema drugim republikama i susjednim državama dosadašnje SFRJ.

Na području Republike Hrvatske važe samo zakoni koje je donio Sabor Republike Hrvatske, a do okončanja razdruživanja i savezni propisi koji nisu stavljeni izvan snage. Sva pitanja koja u ovom trenutku ne mogu biti riješena, kao što su položaj JNA, savezna diplomacija, razdioba zajedničkih prava i obveze bit će uređena posebnim dogovorom – ugovorom između Republike Hrvatske i ostalih federalnih jedinica i SFRJ u postupku razdruživanja. Dok traje razdruženje, Republika Hrvatska priznaje samo one savezne institucije u kojima se odlučuje na osnovama pariteta i suglasnosti.

Savezna tijela ne mogu djelovati na teritoriju Republike Hrvatske, osim ako to Vlada Republike Hrvatske za pojedini slučaj privremeno ne odobri.

Republika Hrvatska povlači svoje predstavnike iz saveznog vijeća SFRJ kojima je istekao mandat, a njegovo je postojanje nepotrebno u postupku razdruživanja. Republika Hrvatska smatra da Vijeće republika i pokrajina može obavljati ulogu parlamentarnog razmatranja problema razdruživanja.

V.

Republika Hrvatska priznaje puni suverenitet i međunarodnopravni subjektivitet novim državama koje nastaju razdruživanjem SFRJ u okviru postojećih granica SFRJ i u okviru njihovih međusobnih granica utvrđenih dosadašnjim ustavom ili međusobnim dogovorom na demokratski način. Uspostavom samostalnosti i suverenosti Republika Hrvatska uspostaviti će posebni ugovorni odnos s Republikom Slovenijom, stvarajući savez dviju samostalnih suverenih država. Republika Hrvatska poziva i ostale republike dosadašnje SFRJ na stvaranje saveza dviju samostalnih suverenih država. Republika Hrvatska poziva i ostale republike dosadašnje SFRJ na stvaranje saveza suverenih država pod sljedećim pretpostavkama: priznanje međusobnog državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta, uzajamno uvažavanje, priznanje političkog pluralizma i demokracije, pluralizma vlasništva i tržišnog gospodarstva, djelotvorno poštivanje ljudskih prava, prava nacionalnih manjina i drugih civilizacijskih vrednota slobodnog svijeta, kao i spremnost na recipročni dogovor i ugovor o svim spornim pitanjima koje postoje između pojedinih republika suverenih država.

Republika Hrvatska polazi od stanovišta da bi savez suverenih država s Republikom Slovenijom kao i s ostalim republikama, utemeljen na osnovama ugovorne, dobrovoljne i

interesne zajednice, mogao biti od koristi za sve republike dosadašnje SFRJ pod uvjetom da se poštuju međusobni interesi po važećim propisima međunarodnog prava, posebno oni na kojima se zasniva i izgrađuje Europska zajednica, jer ta načela pokazuju životvornost i praktičnu djelotvornost i ona su putokaz koji će i u budućem savezu suverenih država, do ulaska u Europsku zajednicu, osigurati mir, prosperitet i međunarodno uvažavanje.¹⁸⁵

¹⁸⁵Nevio Šetić, Ostvarenje suvremene hrvatske države, Od pojave višestranačja 1989. Do nastanka samostalne, međunarodno priznate i teritorijalno cjelovite Republike Hrvatske, Geaidea, Sveučilište Jurja Dobrile Pula 2013., 398-401.

10. LITERATURA I IZVORI

Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945-1948, Školska knjiga, Stvarnost, Zagreb 1990.

Andre Mohorovičić, Graditeljstvo u Hrvatskoj, Arhitektura i urbanizam, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

Ankica Tuđman, Moj život s Francekom, Večernji list d.d, Zagreb, 2006.

Branko Tuđen: Tito, Tuđman, Hrvatska, 100 slika za portrete s političkog groblja, Znanje d.o.o., 2003.

Božo Milanović, Istra u XX. stoljeću, Pazin, 1996.

Davor Marijan, Bitka za Vukovar, Zagreb - Slavonski Brod, 2004.

Darko Hudelist, Tuđman: Biografija, Profil International d.o.o., Zagreb, 2004.

Darko Dukovski, Rat i mir istarski, Model povijesne prijelomnice 1943. - 1955., C.A.S.H. PULA, 2001.

Damir Fabijanić, Dubrovnik..., FAB d.o.o., Zagreb, 1997.

Davor Domazet -Lošo, Hrvatski domovinski rat 1991. – 1995., Strateški pregled, Zagreb, 2010.

Dubravko Jelčić, Dr. Franjo Tuđman, jugoslavenska/ hrvatska akademija i Matica Hrvatska, Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu 10. i 11. prosinca 2009., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011.

Deset godina Hrvatske demokratske zajednice: (1989. – 1999.), glavni urednik Anđelko Mijatović, Hrvatska demokratska zajednica, Zagreb, 1999.

Franjo Tuđman, Petrinjska 18, Zatvorski dnevnik iz 1972., Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb 2003.

Glas Istre 1990., 1991., 1992.

Hrvatska-država stvorena u ratu. SVJEDOCI POVIJESTI, Barbat, Zagreb, 1999.

Ivica Radoš, Tuđman izbliza, Svjedočenje suradnika i protivnika, Profil International, Zagreb, 2005.

Ivo Goldstein, Hrvatska povijest, Novi Liber, Zagreb, 2003.

Istarska enciklopedija, Zagreb, 2005.,

Igor Dekanić, *Demokratizacija Hrvatske, Uspjesi i kompleksi suvremene Hrvatske politike*, Prometej, Zagreb, 2004.

Milan Vuković, *Eseji i osvrti, O Tuđmanu i hrvatskoj stvarnosti*, Zagreb 2007.

Marcus Tanner, *Hrvatska - država stvorena u ratu*, Barbat, Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1999.

Nevio Šetić, *Razgovori*, Profil International d.o.o., Zagreb, 2009.

Nevio Šetić, *Ostvarenje suvremene hrvatske države. Od pojave višestranačja 1989. do nastanka samostalne. međunarodno priznate i teritorijalno cjelovite Republike Hrvatske*, Geaidea, Sveučilište Jurja Dobrile, Pula, 2013.

Nevio Šetić, *Franjo Tuđman i Istra*, Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu 10. i 11. prosinca 2009., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011.

Radionica za suvremenu povijest, *Istraživanja diplomanta pulskog sveučilišta 2011. - 2013.*, Srednja Europa, Pula - Zagreb, 2013.

Lada Duraković, Andrea Matošević, *Socijalizam na klupi, Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske politike*, Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile, Sa(n)jam knjige u Istri, Pula – Zagreb, 2013.

Igor Duda, Damir Agičić, *Sunčana strana Jugoslavije, Povijest turizma u socijalizmu*, Srednja Europa, Zagreb, 2013.

Uskrnuće republike Hrvatske od 1990. do Bljeska i Oluje 1995. godine, Prilog: Članci i intervjui 1990. – 2003., Graphis, Zagreb, 2005.

Trpimir Macan, *Povijest hrvatskog naroda, Školska knjiga*, Zagreb, 1999.

Tatjana Tomaić, *Hrvatsko - slovenska granica na rijeci Dragonji*, Matica hrvatska Ogranak u Rijeci, Rijeka, 2013.

Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing, Dražen Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

http://hr.wikipedia.org/wiki/Vukovarski_vodotoranj

http://hr.wikipedia.org/wiki/Franjo_Tu%C4%91man

<http://www.klub119brigade.hr/hr-hr/povjesnica119brigade.aspx>

11. SAŽETAK

Hrvatska se od kraja 2. svjetskog rata nalazi u sastavu FNRJ/SFRJ.

Hrvatska je težila stoljećima ostvarenju samostalne i suvremene države. Početkom devedesetih godina prošlog stoljeća počinju se stvarati prilike za ostvarenje samostalne države te dolazi do stvaranja prvih političkih stranaka. Dana 30. svibnja 1990. konstituiran je prvi demokratski i višestranački Sabor SR Hrvatske. Prvi predsjednik Sabora Republike Hrvatske bio je Žarko Domljan. Prvi predsjednik Vlade Republike Hrvatske bio je Stjepan Mesić. Prvi hrvatski predsjednik bio je Franjo Tuđman. Sabor Republike Hrvatske je 25. lipnja 1991. donio Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske. Brijunskom deklaracijom je odgođeno proglašenje samostalnosti za tri mjeseca. Republika Hrvatska je raskinula sve državno pravne veze s bivšom državom 8. listopada 1991. i proglasila samostalnost. Uslijedio je Domovinski rat (1991.-1995.) iz kojega je Hrvatska izašla kao pobjednica te mirnom reintegracijom hrvatskog Podunavlja 15. siječnja 1998. je službeno vratila i posljednji dio okupiranog teritorija pod svoj državno pravni poredak.

12. SUMMARY

The Republic of Croatia has been the member of the FNRJ/SFRJ till the end of Second world war.

Croatia has been seeking for establishment of modern and independent country for centuries. Soon in the 1990s there were some opportunities of creating new modern and independent country. Many political parties were formed. On the 30th of May new democratic Multiparty parliament of Socialist Republic of Croatia was formed. The first president of the Parliament was Žarko Domljan and the president of the Government was Stjepan Mesić. The first president of the Republic of Croatia was Franjo Tuđman. The Parliament made a Constitutional decision about independence on June 25, 1991. The Proclamation of Croatian independence was delayed for 3 months because of the Brioni Agreement. The Republic of Croatia broke up all the state and legal connections with the ex country and declared her independence on October 8, 1991. The Homeland war that started in 1991 finished in 1995 and resulted with the winning of Croatia. Croatia officially returned the last part of her occupied territory with the peaceful reintegration of Danube Region on January 15, 1998.